

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

X. évfolyam, 2023. évi 1. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Közművelődés és tudomány.....	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	7
Márkus Edina – Miklósi Márta – Herczegh Judit: Kulturális részvétel az Európai Unióban, különös tekintettel a visegrádi országokra	8
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	16
Aracs Eszter: A Bábos-Mágus Lénárt András	17
Gyányi István: A közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségei a nonformális tanulásban a Püspökladányi járásban.....	34
Lanczendorfer Zsuzsanna: Szellemi kulturális örökségünk egy győri kékfestő család munkásságán keresztül (II. rész)	44
Miklósi Márta – Molnár Attila Károly – Kuthy-Megyesi Judit: Kulturális tanulás speciális körülmények között: A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben, néhány pozitív példán keresztül....	60
Ponyi László: Esélyegyenlőség a közösségi művelődésben – Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése (3. rész)	71
Ponyi László – Juhász Erika: Kutatások a Nemzeti Művelődési Intézetben (2012-2022)	87
Szabóné Tóth Judit: A közösségek újraéledése – a hajdúnánási művelődési központ és a városi könyvtár története a rendszerváltástól napjainkig.....	97
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	114
Bánkutiné Mihalcsik Márta – Lanczendorfer Zsuzsanna: Érték és közösség – Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe, egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistélepedéseken (II. rész)	115
Nagy Noémi – Márkus Edina: A környezeti nevelés és tanulási formák összefüggése	130
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ	139
Morvay Szabolcs: Recenzió a Tudástár a közösségi művelődésben – VII. kötet Kulturális vállalkozás – és gazdaságfejlesztés című munkáról	140
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	144
Kiss Fruzsina – Juhász Erika: Generációk találkozása Szegeden	145
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	147
IMPRESSZUM	149

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közművelődés és tudomány

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

A Kulturális Szemle folyóirat teret ad alap- és mesterszakos közművelődési témájú szakdolgozatok kutatási eredményeinek bemutatására, valamint a 2019-től elindult Közművelődési Tudományos Kutatási Program által támogatott egyéni és csoportos kutatói eredmények közzétételének is. (A Programról bővebb tájékoztató: <https://nmi.hu/szolgaltatasok/osztondijprogram/>)

Jelen lapszámban a *Nemzetközi kitekintés* rovatban **Márkus Edina, Herczegh Judit és Miklósi Márta** cikke olvasható, amiben a szabadidő-felhasználást és a kulturális részvételt vizsgálják a V4 országokra fókuszálva.

A *Hazai tudományos műhelyben* az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói, valamint kulturális szakemberek publikálnak. **Aracs Eszter**, színész, bábos, előadó Lénárt András bábművész munkásságát mutatja be, és ezzel együtt az egyszemélyes bábjáték fogalmával ismerteti meg az olvasót. **Gyányi István** a közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségeit járja körül. Vizsgálata fókuszában a nonformális tanulás áll, a vizsgálatának területe pedig a Püspökladányi járás. **Lanczendorfer Zsuzsanna**, a Széchenyi István Egyetem egyetemi docense a 2020. évi I. számban megjelent írásának második részét teszi közzé, amiben egy győri képfestő műhely és az azt üzemeltető család munkásságán keresztül ír a szellemi kulturális örökségekről. **Miklósi Márta**, a Debreceni Egyetem egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének adjunktusa,

Molnár Attila Károly, andragógus, tanulásmódszertani tanácsadó és **Kuthy-Megyesi Judit**, a Debreceni Egyetem Doktori Iskolájának doktorandusza egy speciális témát, a fogvatartottak kulturális jogait és azok érvényesülését vizsgálják, továbbá a közösségi művelődést a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben. Mindezt pozitív példák beemelésén és a börtönbeli kulturális élet céljainak bemutatásán keresztül teszik.

Az ő cikküket **Ponyi Lászlónak**, a Nemzeti Művelődési Intézet kutatási központvezetőjének írása követi, aki a korábban megjelent cikksorozatának harmadik részét publikálja. *Esélyegyenlőség a közösségi művelődésben – Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése (3. rész)* címmel közli írását, aminek fókuszában egy országos reprezentatív kutatás áll, amely a közművelődési intézmények és színterek társadalmi beágyazottságát vizsgálta. Szintén **Ponyi László** és **Juhász Erika** a Nemzeti Művelődési Intézet szakmafejlesztési igazgatója, valamint a Debreceni Egyetemen tanszékvezető főiskolai docense ír a következő cikkben a Nemzeti Művelődési Intézetben zajló kutatásokról a 2012 és 2022 között eltelt időszak vonatkozásában. A cikkben a kutatások és felmérések összegző áttekintése olvasható, bemutatja azokat a tágabb összefüggéseket, Intézeti szakmai stratégiai célokat, amelyekre a kutatások is épültek, valamint megismerhetők az Intézet stratégiai kutatási céljai.

Szabóné Tóth Judit, a Debreceni Egyetem Doktori Iskolájának doktorandusza háromrészes cikksorozatának harmadik részében a közösségek és a közösségi művelődés újraéledését, a gyökerekhez való visszatalálását mutatja be a rendszerváltástól napjainkig tartó korszakban a hajdúnánási művelődési központ és a városi könyvtár történetén át.

A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában junior kutatók munkáját, egyetemi szakdolgozatok eredményeit ismerhetik meg az olvasók, mint például **Bánkutiné Mihalcsik Mártáét** és **Lanczendorfer Zsuzsannáét**, akik a Széchenyi István Egyetem hallgatója és egyetemi docense. Publikációjuk a 2020. évi 4. számban megjelent cikk II. része, az írásban a helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepét vizsgálják a Balaton-felvidéki kistelepüléseken. Cikküket **Nagy Noémi** tanulmánya követi, aki a Debreceni Egyetem hallgatója. Ő a környezeti nevelés és a tanulási formák összefüggéseit igyekszik feltárni.

Könyvajánlatként **Morvay Szabolcs**, a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa mutatja be a Nemzeti Művelődési Intézet *Tudástár a közösségi művelődésben* című kötetsorozatának VII. kötetét, aminek témája a kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés.

A *Tudományos konferenciák hírei* rovat keretében **Kiss Fruzsina**, a Debreceni Egyetem hallgatója és **Juhász Erika**, a Nemzeti Művelődési Intézet szakmafejlesztési igazgatója és az egyetem tanszékvezető főiskolai docense ír a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet, Művelődéstudományi Tanszék KAPOCS (Kultúra, Könyvtár, Közösség – Andragógia – Pedagógia – Oktatás Kutatócsoport) által 2023. április 25-27. között *Generációk – egymás közt* címmel Szegeden megrendezett konferenciáról, ezen belül kiemelten a kultúra, közművelődés, közösségépítés témakörével kapcsolatos előadásokról.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A

kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóírra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállalkozáshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében egyaránt!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Márkus Edina – Miklósi Márta – Herczegh Judit:

Kulturális részvétel az Európai Unióban, különös tekintettel a visegrádi országokra

Absztrakt: A korábbi, 1989-1990 előtti európai kultúra-fogyasztási kutatások a nyugat-európai országok lakosságát vizsgálták, a vizsgált államok körében nem jelentek meg a volt szocialista országok (Katz-Gerro 2011). A rendszerváltás ebben változást hozott, 1989 után számos kutató vizsgálta a kelet-közép európai országok lakosságának kultúrafogyasztási szokásait, így például De Graaf (1991), Kraaykamp and Nieuwbeerta (2000). Šebová és Révészová 2020-as tanulmányában megállapítja, hogy az elmúlt években a poszt szocialista országok kultúrafogyasztási szokásait vizsgálandó mind a mai napig nem született összehasonlító tanulmány a V4 országok vonatkozásában, ebben tekinthető hiánypótlónak ez a tanulmány (Šebová – Révészová 2020, 2). Tanulmányunkban a jövedelmi és életkörülményekre vonatkozó uniós statisztikák (EU-SILC) kulturális részvételről szóló 2006-os és 2015-ös adatain alapul az elemzésünk. Munkánkban főként a visegrádi országokra összpontosítunk, egyes esetekben használjuk az európai országok és az EU átlag adatait, leginkább összehasonlítási célból.

Abstract: Previous research on cultural consumption in Europe before 1989-1990 focused on the population of Western European countries, excluding the former socialist countries (Katz-Gerro 2011). The change of regime brought a change in this, and after 1989 several researchers have studied the cultural consumption patterns of the population of Central and Eastern European countries, such as De Graaf (1991), Kraaykamp and Nieuwbeerta (2000). In their study Šebová and Révészová 2020, Šebová and Révészová state that, to date, no comparative study has been carried out on the cultural consumption patterns of the post-socialist countries in the V4 countries in recent years, and this study is therefore incomplete (Šebová and Révészová 2020, 2).

In our study is based on the 2006 and 2015 data on cultural participation from the EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Our work focuses mainly on the Visegrad countries, in some cases using average data for European countries and the EU, mainly for comparative purposes.

Bevezetés

A korábbi, 1989-1990 előtti európai kultúra-fogyasztási kutatások a nyugat-európai országok lakosságát vizsgálták, a vizsgált államok körében nem jelentek meg a volt szocialista országok (Katz-Gerro 2011). A rendszerváltás ebben változást hozott, 1989 után számos kutató vizsgálta a kelet-közép európai országok lakosságának kultúrafogyasztási szokásait, így például De Graaf (1991), Kraaykamp and Nieuwbeerta (2000). Bukodi (2007) folytatott kutatást a kulturális fogyasztás poszt szocialista mintázatait vizsgálandó, a magyar Központi Statisztikai Hivatal által 2000-ben gyűjtött adatok alapján (Bukodi 2007). Šafr (2006) publikálta szociológia kutatását az életmód, kulturális fogyasztás különbségeit feltárva a Cseh Köztársaságban (Šafr 2006).

Ha összehasonlítjuk a nyugat-európai és a posztszocialista országok lakosságának kultúrafogyasztási gyakorlatát, a kulturális tőke formájára vonatkozóan eltéréseket fedezhetünk fel. Más szóval az eltérő társadalmi fejlődés és a sajátos nemzeti környezet eltérő kultúrafogyasztási szokásokhoz vezetett ezekben az országokban. (Šebová – Révészová 2020, 1)

A korábbi kutatások arra is rámutattak, hogy a szülők társadalmi, szocioökonómiai helyzete egy fontos változónak tekinthető a kelet-közép európai országokban (Kraaykamp and Nieuwbeerta 2000; De Graaf 1991). A posztszocialista országok hasonló problémákkal néznek szembe a kultúrpolitika vonatkozásában, ahogyan erre Vojtíšková és Lorencová felhívja a figyelmet munkájában. (Vojtíšková and Lorencová 2014).

Šebová és Révészová 2020-as tanulmányában megállapítja, hogy – bár számos empirikus tanulmány született az elmúlt években a posztszocialista országok kultúrafogyasztási szokásait vizsgáló, azonban mind a mai napig nem született összehasonlító tanulmány a V4 országok vonatkozásában, ebben tekinthető hiánypótlónak ez a tanulmány (Šebová – Révészová 2020, 2).

Tanulmányunkban egy európai adatbázis szabadidő felhasználásra és kulturális fogyasztásra vonatkozó adatainak elemzését kíséreljük meg. A jövedelmi és életkörülményekre vonatkozó uniós statisztikák (EU-SILC) kulturális részvételtől szóló 2006-os és 2015-ös adatain alapul az elemzésünk. Ez az adatbázis a kulturális tevékenységekben való részvétellel kapcsolatban társadalmi-gazdasági jellemzők szerint pl. nem, életkor és iskolai végzettség nyújt adatokat. A kulturális tevékenységek közé tartozik a moziba járás, az előadásokon való részvétel, a kulturális helyszínek látogatása és a művészeti tevékenységek gyakorlása (például hangszeren való játék, éneklés, tánc vagy festés).

Az EU jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC) célja, hogy friss, összehasonlítható keresztmetszeti és longitudinális adatokat gyűjtsön a jövedelemről, a szegénységről, a társadalmi kirekesztésről és az életkörülményekről. Az EU-SILC projekt 2003-ban indult 6 tagállam (Belgium, Dánia, Görögország, Írország, Luxemburg és Ausztria) és Norvégia közötti megállapodás alapján. A jogalap 2004-ben lépett hatályba, és jelenleg az összes uniós országra, valamint Izlandra, Norvégiára és Svájcra vonatkozik; néhány más ország önkéntes alapon vesz részt.

Az elsődleges változókat minden évben összegyűjtik. Ezek a változók vagy háztartási vagy egyéni (16 éves vagy annál idősebb személyek) információkra vonatkoznak, és a következő területekre irányulnak. Háztartási szinten négy terület jelenik meg: (1) alapadatok, (2) lakhatás, (3) anyagi nélkülözés és (4) jövedelem. A személyes szint öt területre fókuszál: (1) alap/demográfiai adatok, (2) oktatás, (3) egészségügy, (4) munka és (5) jövedelem. A másodlagos változókat ötévente vagy ritkábban gyűjtik össze az úgynevezett ad-hoc modulokban. A kulturális részvétel másodlagos változó, meghatározott években van adatgyűjtés a témában, legutóbb 2015-ben volt.

A vizsgálatunkban főként a visegrádi országokra összpontosítunk, egyes esetekben használjuk az európai országok és az EU átlag adatait, leginkább összehasonlítási célból. A visegrádi országok valamennyien példái a rendszerváltás után átalakuló társadalmaknak, amelyek különbözőségeik ellenére hasonló intézményi és mentális mintákkal és hagyományokkal indultak a rendszerváltásuk után, ezért azt feltételezzük, hogy a kulturális fogyasztás tekintetében hasonlóságokat tapasztalhatunk (Márkus 2016).

Kulturális fogyasztás a statisztikák tükrében

A jövedelmi és életkörülményekre vonatkozó uniós statisztikák (EU-SILC) kulturális részvételről szóló 2006-os és 2015-ös adatain alapul az elemzésünk. Nem, életkor és iskolai végzettség szerint szerepelnek adatok az adatbázisban a kulturális tevékenységekben való részvételre vonatkozóan. A moziba járást, az előadásokon való részvételt, a kulturális helyszínek látogatását és a művészeti tevékenységek gyakorlását (például hangszeren való játék, éneklés, tánc vagy festés) tekintik a kulturális tevékenységek körébe tartozónak. A részvétel gyakoriságát tekintve az évente legalább egyszer, végzett tevékenységre vonatkozóan vannak legteljesebb adatok. Méri még a 1-3-szor vagy legalább 4-szer évente végzett kulturális tevékenységet. A aktivitás elmaradására vonatkozóan is vannak adatok az adatbázisban.

A kulturális tevékenységekben (moziba járás, az előadásokon való részvétel, a kulturális helyszínek látogatása és a művészeti tevékenységek gyakorlása) való részvételi gyakoriság az európai országokban a szerint, hogy legalább egyszer részt vett ilyen jellegű tevékenységben az elmúlt 12 hónapban a válaszadó a 2006-s és 2015-ös éveket tekintve változó képet mutat (1. táblázat). Ez az adat a teljes 16 év feletti népességre vonatkozik. Jellemzően a nyugat-európai országok EU átlag feletti arányokkal, a kelet-európai országok átlag alattiakkal jellemezhetők. 2006-os és 2015-ös évek összehasonlításában nincs egyértelmű csökkenő vagy növekvő trend. Bizonyos országok esetében csökkenés pl. Belgium, Németország, Olaszország, Spanyolország, más országok esetében kisebb (Dánia, Luxembourg, Málta) vagy akár jelentősebb növekedés (Csehország, Észtország, Franciaország, Románia) figyelhető meg. Ha a visegrádi országokat tekintjük, akkor megállapítható, hogy Csehország (2006 – 60,4%, 2015 – 70,2%) és Szlovákia az EU-átlaghoz közeli vagy a feletti részvételi gyakoriságot, míg Magyarország és Lengyelország 10 százalékkal az EU-átlag alatti részvételt mutat. Mindkét utóbbi ország esetében 50 százalék körüli részvételi gyakoriság figyelhető meg a 2006-os és 2015-ös éveket tekintve.

1. táblázat A kulturális tevékenységben való részvétel a 16 feletti válaszadók körében (Az elmúlt 12 hónapban legalább egyszer részt vett.) (százalék) (Forrás: EUROSTAT - Európai Unió jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC) (online adatkód: ILC_SCP03))

Time	2006	2015
GEO (Labels)		
European Union - 27 countries (from 2020)	:	62,6
European Union - 28 countries (2013-2020)	:	63,7
European Union - 27 countries (2007-2013)	:	63,9
Euro area - 19 countries (from 2015)	64,7	65,9
Euro area - 18 countries (2014)	64,8	66,0
Belgium	70,7	68,1
Bulgaria	24,3	28,6
Czechia	60,4	70,2
Denmark	82,6	85,3
Germany (until 1990 former territory of the FRG)	78,4	73,3
Estonia	61,6	69,8
Ireland	41,1	69,1
Greece	47,9	46,9
Spain	65,6	58,5
France	70,0	77,7
Croatia	:	36,6
Italy	51,3	46,9
Cyprus	55,6	52,6
Latvia	54,7	63,3
Lithuania	55,2	62,0
Luxembourg	74,7	79,3
Hungary	51,7	50,0
Malta	45,4	50,5
Netherlands	52,6	83,7
Austria	69,6	73,6
Poland	49,0	53,7
Portugal	61,3	62,7
Romania	:	27,4
Slovenia	38,2	70,1
Slovakia	62,3	59,4
Finland	55,7	83,7
Sweden	59,9	85,0
Iceland	59,8	90,0
Norway	60,6	85,9
Switzerland	:	86,3
United Kingdom	76,0	74,6
North Macedonia	:	23,9
Serbia	:	29,8
Special value		
:	not available	

Ha azt nézzük, hogy van-e különbség az egyes tevékenységtípusok szerint, akkor azt láthatjuk, hogy Csehországban és Magyarországon nincs jelentős különbség az egyes tevékenységtípusok között, míg Lengyelországban a mozi, Szlovákiában az előadóművészeti terület kiemelkedik (2. táblázat).

2. táblázat A kulturális részvétel tevékenységtípusok szerint a 16 feletti válaszadók körében 2015-ben (Az elmúlt 12 hónapban legalább egyszer részt vett.) (százalék)
(Forrás: EUROSTAT - Európai Unió jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC)
(online adatkód: ILC_SCP03))

	Cinema	Live performances (theatre, concerts, ballet)	Cultural sites (historical monuments, museums, art galleries or archaeological sites)
GEO (Labels)			
European Union - 27 countries (from 2020)	45,2	42,0	42,1
European Union - 28 countries (2013-2020)	45,9	42,8	43,4
Czechia	47,8	48,0	52,1
Hungary	30,8	31,0	34,8
Poland	41,1	25,9	37,8
Slovakia	35,1	40,3	33,7

Azonban, ha az életkor változót is bevonjuk az elemzésbe, akkor látható, hogy az igen nagy befolyással bír. A 16 és 29 év közötti korosztály jóval aktívabb minden vizsgált országban és az EU átlagában is ez a jellemző (3. táblázat).

3. táblázat A kulturális részvétel életkori kategóriák szerint 2015-ben (Az elmúlt 12 hónapban legalább egyszer részt vett.) (százalék)
(Forrás: EUROSTAT - Európai Unió jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC)
(online adatkód: ILC_SCP03))

Age class	From 16 to 29 years	From 65 to 74 years	16 years or over
GEO (Labels)			
European Union - 27 countries (from 2020)	82,5	50,5	62,6
European Union - 28 countries (2013-2020)	82,8	52,8	63,7
Czechia	88,6	56,1	70,2
Hungary	75,2	34,9	50,0
Poland	78,5	33,9	53,7
Slovakia	80,7	39,3	59,4

A nem tekintetében nem jellemzőbb a magasabb női aktivitás, azonban az egyes kulturális tevékenységtípusok szempontjából meghatározó a nem. Az előadóművészeti terület (színház, koncert, balett) nagyobb arányban jelenik meg a női válaszadóknál (3. táblázat).

4. táblázat A kulturális részvétel nem és tevékenységtípus szerint a 16 feletti válaszadók körében 2015-ben

(Forrás: EUROSTAT - Európai Unió jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC) (online adatkód: ILC_SCP03))

Gender – cultural activities type	Female Cultural activities	Female Cinema	Female Live Performances	Female Cultural sites	Male Cultural activities	Male Cinema	Male Live Performances	Male Cultural sites
GEO (Labels)								
European Union - 27 countries (from 2020)	62,6	45,5	43,9	42,6	62,6	44,8	39,9	41,6
European Union - 28 countries (2013-2020)	63,8	46,4	44,8	43,8	63,6	45,3	40,6	42,9
Czechia	71,7	48,1	54,2	54,9	68,7	47,5	41,3	49,1
Hungary	50,3	29,4	35,5	36,2	49,6	32,2	25,9	33,1
Poland	53,5	40,5	27,5	38,1	53,9	41,8	24,3	37,5
Slovakia	62,3	35,0	47,0	36,8	56,3	35,2	33,2	30,4

Az iskolai végzettség ISCED kategóriák¹ szerinti megoszlásban jelenik meg az EU-SILC adatbázisban. Három kategóriát hoztak létre, az alapfokú és alsó középfokú oktatási szint (0-2. szint), a felsőfokú oktatási szintű végzettségűek (5-8. szint) és a teljes kör, bármely ISCED 2011 szint végzettségűek csoportja. A szakirodalomban alapvetően két változóról írnak, amelyek meghatározóak a kultúrához való viszony alakításában: a gazdasági források (például a bevétel) és a kulturális források (például az iskolázottság, a szülők kulturális tőkéje) (Kraaykamp and Nieuwbeerta; 2000; Šafr, 2006; Bukodi, 2007, Yaish, M. – Katz-Gerro, 2012). Az iskolázottság az EU-SILC adatai szerint is meghatározó a kulturális részvétel szempontjából (4. táblázat)

¹ International Standard Classification of Education (ISCED 2011) Az Oktatás Nemzetközi Osztályozási Rendszerét (ISCED) azzal a céllal hozta létre az UNESCO, hogy egy nemzetközi szinten egységes szabályozási „eszköz” segítse a képzések és az ezekkel kapcsolatos statisztikák összeállítását. az ISCED 0. szinttől ISCED 8. szintig vannak jelen a képzések. ISCED 2011: ISCED level 1 -Alapfokú oktatás, ISCED level 2 - Alsó középfokú oktatás, ISCED level 3 - Felső középfokú oktatás - ISCED level 4, Nem felsőfokú posztsekunder képzés - ISCED level 5, Rövid ciklusú felsőoktatási programok pl. FOSZ, ISCED level 6 - a felsőoktatás első szintje (BA/BSc), ISCED level 7, a felsőoktatás második szintje (MA/MSc), ISCED level 8 - A felsőoktatás harmadik szintje Ph.D (UNESCO, 2012)

5. táblázat A kulturális részvétel iskolai végzettség szerint a 16 feletti válaszadók körében
2015-ben (százalék)(Forrás: EUROSTAT - Európai Unió jövedelem- és életkörülmény-statisztikája (EU-SILC)
(online adatkód: ILC_SCP03))

Cultural activities - ISCED level	Less than primary, primary and lower secondary education (levels 0- 2)	Tertiary education (levels 5-8)	All ISCED 2011 levels
GEO (Labels)			
European Union - 27 countries (from 2020)	41,0	85,6	62,6
European Union - 28 countries (2013- 2020)	42,4	86,2	63,7
Czechia	52,0	90,0	70,2
Hungary	24,1	82,1	50,0
Poland	29,7	84,1	53,7
Slovakia	38,1	83,3	59,4

Összegzés

Az adatok alapján a kulturális fogyasztást jelentős mértékben befolyásolja az iskolai végzettség, de erőteljes demográfiai meghatározottsága is van.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján látható, hogy az iskolázottság meghatározó tényező. Ezek a makroadatok jelentős hasonlóságot mutatnak a témában végzett hasonló kérdőíves vizsgálatok eredményeivel. A demográfiai meghatározottság is viszonylag erős. Az életkor legtöbb a témában végzett kutatásban egy fontos változónak minősül, ez látható az EU-SILC adatbázis adatai esetében is. Az idősebb életkor és a nem (férfiak) is jelentős mértékben valószínűsíti azt, hogy valaki alacsonyabb kulturális fogyasztást mutat.

A hasonló társadalmi és kulturális fejlődésre vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy van hasonlóság a visegrádi országokat tekintve, a kelet-közép-európai országok számos tekintetben hasonló képet nyújtanak.

A tanulmány „A sport és a testmozgás szerepének vizsgálata az egészséges és biztonságos társadalomért a munkaképesség, valamint a munka- és életminőség egyéni és társadalmi fenntarthatóságáért (multidiszciplináris kutatási program)” című projekt támogatásával készült.

Felhasznált irodalom:

- BUKODI, E. 2010: Social stratification and cultural participation in Hungary: a post-communist pattern of consumption? In: CHAN, T.W. (ed.): Social status and cultural consumption. Oxford: University of Oxford.
- BUKODI, Erzsébet. 2007. Social Stratification and Cultural Participation in Hungary: A Post-Communist Pattern of Consumption? EUI Working Papers. Italy: European University Institute, ISSN 1830-7728.
- DE GRAAF, N. D. (1991): Distinction by Consumption in Czechoslovakia, Hungary and the Netherlands. European Sociological Review 7: 267–90.
- KATZ-GERRO, T. (2011): Cross-National Cultural Consumption Research: Inspirations and Disillusions. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 51: 339–60.
- KRAAYKAMP, G. - NIEUWBEERTA, P. (2000): Parental Background and Lifestyle Differentiation in Eastern Europe: Social, Political, and Cultural Intergenerational Transmission in Five Former Socialist Societies. Social Science Research 29: 92–122.
- MÁRKUS, E (2016): Amikor a harmadik az első. A civil szektor többféle nézőpontból. Debrecen, Csokonai Kiadó
- ŠAFR, J. (2006): Social Standing and Lifestyle in Czech Society. Prague: Institute of Sociology of Czech Academy of Sciences.
- ŠEBOVÁ, M. – RÉVÉSZOVÁ, Z. (2020): Unveiling Trends in Cultural Participation: The Case of Slovakia. In: Social Sciences 9:19, 1-14.
- UNESCO Institute for Statistics (2012): International Standard Classification of Education 2011. Montreal, UNESCO
- VOJTÍŠKOVÁ, K. - LORENCOVÁ, R. (2014): Public funding of culture in the Czech Republic since the fall of the iron curtain: Contemporary dilemmas. International Journal of Cultural Policy 21: 529–53.
- YAISH, M. – KATZ-GERRO, T. (2012): Disentangling „Cultural Capital”: The Consequences of Cultural and Economic Resources for Taste and Participation. European Sociological Review, Volume 28, (2012) Issue 2. 169–185.

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Aracs Eszter:

A Bábos-Mágus Lénárt András

Absztrakt: A jelenlegi tanulmányom célja az intézményes bábszínházak működésének kontextusában az egyszemélyes bábjáték fogalmának kibontása és művelőinek feltérképezése. Szemben az emberszínházzal, a bábszínházban évszázados hagyománya van az egyszemélyes bábjátéknak.

Azon drámai színészek pályája, akiknek saját testük a fő kifejezőeszközük, általában nem monodrámák, szóló előadások sorára épül. A bábjátszás múltjában és jelenében azonban számos példát találunk olyan alkotókra, akiknek tevékenysége középpontjában az egyszemélyes előadások állnak. Voltak és vannak olyan bábosok, akik kizárólag ilyen előadások létrehozásából és játszásából éltek és élnek, ahogy olyanok is, akik az intézményes bábjátszásban való részvételük mellett tekintélyes szóló karriert építettek ki maguknak. Kutatási témám kiemelten foglalkozik Lénárt András bábművésszel a Mikropódium Családi Bábszínház alapítójával, akinek munkássága a bábjáték területén jelentős, mind az amatőr és a professzionális bábműfaj területén. Lénárt András egyedi és sokrétű alkotó. A bábjáték minden területén megfordult, ami kevés egyszemélyes előadóról mondható el. Kutatási témám a bábszínház igazgató, bábrendező, bábtervezői, oktatói és bábjátékos munkásságát térképezi fel, írásos formában rögzíti az utókor és a bábjátékot kedvelők számára.

Abstract: The aim of my current study is to expand the concept of solo puppetry in the context of the management of institutional puppet theatre companies and to make a record of their practitioners. In contrast to the "human or live theatre", puppet theatre has a centuries-old tradition of solo puppetry. The trajectory of dramatic actors whose own bodies are their main means of expression is usually not based on a series of monodramas, as opposed to solo performances. However, in the tradition and during present days of puppetry, we can find quite a few examples of creators whose activities are focused mainly on solo productions. There have been and there are well known puppet masters who have lived and are living solely from creating and playing mono shows, as well as those who, in addition to their participation in institutional puppetry, have built themselves prestigious solo careers. My research topic focuses on the puppeteer András Lénárt, the founder of Micropodium Family Puppet Theatre, whose work is significant in the field of puppetry, in respect of amateur and professional puppet genres. András Lénárt is a unique and multifunctional creator. He has played in all areas of puppetry, which can be said of only a few solo performers. My research deals the work of this puppet theatre manager, puppet director, puppet designer, instructor, trainer and puppet artist, and make an archive, a record of his professional activities for documentation purposes and for those who are interested in puppetry as an art form.

1. A bábtörténet kutatása és az életrajzírás

A színháztörténet-írás figyelme, amely az ezredfordulóig jórészt intézmények és/vagy kiemelkedő művészi teljesítmények rögzítésére koncentrált, csak elvétve fordult az egyszemélyes bábjáték irányába, egyrészt a historiográfusok intézménytörténeti, másrészt az

élő színész jelenlétéből eredeztetett rendkívüliség iránti érdeklődése miatt. Ugyanakkor a bábszínész munkájáról, a bábrendezés elméleti, gyakorlati problémáiról nem születtek olyan alapművek, mint az emberszínház ezekkel párhuzamba állítható kérdéseiről. A bábjáték és a bábjátékos lét leírásában emiatt sokkal több a fehér folt, mind az alkotók reflexióit, mind a történeti kutatásokat tekintve, s ez kétszeresen igaz az egyszemélyes bábjátékra. Munkám célja ezen fehér foltok csökkentése, úgy több évtizedes bábszínészi tapasztalatomból, mint a szakmám iránti tágabb érdeklődésemből kifolyólag.

Az egyszemélyes előadásokat kutatva nem kerülhető meg, hogy az ún. vásári és az ún. művészi, de szintén intézményes kereteken kívül (vagy azokon kívül is) működő bábjátékosoktól induljak el. Fontos tisztázni, kit/mit is nevezünk vásári vagy művészi bábjátékosnak/bábjátéknak.

Más önállóan játszani és más a színház repertoárjában játszani egy előadást. Van, aki sorozatban gyártja az előadásait, akár évi két-három előadást is létrehoz, és van, aki 25 év alatt két előadással bejárja a világot. Ilyen például Lénárt András világjáró Mikropódiuma, akinek a nevéhez (a kortárs magyar bábosok közül) a legtöbb külföldi fellépés, és a XXI. századi új bábtechnika kikísérletezése is fűzhető. Egyéni hangvétellű kortárs bábművész, aki sajátos animációt kísérelte ki, rendezéseiben és oktatási módszereiben is mindig újítónak számító alkotó.

A színházak repertoárján szereplő előadások akár újra és újra megtekinthetők, míg a színházon kívüli alkotókat sokkal nehezebb nyomon követni. Az előadásuk egyszer van jelen egy városban vagy az országban, mire a hatása elér az emberekhez, addigra már nincs jelen. Munkájuk tehát érdemes arra, hogy a bábtörténetírás tudomást vegyen róluk és a kulturális emlékezet részei legyenek.

2. A vásári és művészi bábozás dualizmusa

A vásári bábjátékforma fundamentálisan – esetlegesen családtagok segítségére szoruló – egyszemélyes előadói műfaj. A vásári bábos elsősorban a közönséggel való közvetlen, egyszerű hatásmechanizmusú kapcsolatra alapoz, a művészi bábszínházi előadás teret ad az elvontabb, árnyaltabb, a közönséget elgondolkoztató, gondolatgerjesztő megfogalmazásra. Természetesen mindkét játékforma eredményezhet művészi szinten kivitelezett előadást, vagy éppen precízen megszerkesztett, dramatizált, rendezői koncepciókkal elkészített kivitelezést.

Kemény Henrik maga fogalmazza meg, hogy a vásári bábjáték is egy pontosan megkomponált műfaj. „A rögtönzéseknek, improvizációknak kiemelt szerepük és előre megkomponált dramaturgiai helyük van az előadásban. Nagyon biztosan megtapasztalt működési elv szerint szerkesztett játék. (Kemény 2012:23.)

Eredetét tekintve a történeti leírások különválasztják a vásári bábjátékot a művészi bábjátéktól, mivel a vásári bábjátékot a mutatványosoktól eredeztetik, akik a szegényebb réteghez tartozva a megélhetésükért hoztak létre bábelőadásokat. (Belitska-Sholcz 1974:15) A fellelt forrás szerint sokáig fel sem merült, hogy „a műfaj esetleg magasabb rendű művészi mondanivaló tolmácsolására is alkalmas lehetne.” (Belitska-Sholcz 1974:165)

Fellelhető azonban olyan anyag, mely szerint az első magyarországi művészi bábtörekvések (az Eszterházi marionettszínház megalakulásától eredeztetjük) az előkelőbb, gazdagabb réteg szórakoztatására jöttek létre. (Belitska-Sholcz 1974:66)

Németh Antal a bábjátékos művészetéről értekezik. (Németh 1978:14-18) z emberszínházi színész és a bábszínházi színész játéka közti különbségeket vizsgálja. A bábszínészt a bábszínház varázslójának nevezi, aki különleges képességekkel rendelkezik. A színészi paradoxont vizsgálva a szerep átlényegülésének folyamatát állítja szembe a bábjátékos alakításával, miszerint a bábos nem a saját testét használja fel a szerep eljátszására, hanem a báb alakján keresztül játssza el a szerepet.

Ahogy az "emberszínházi" színész „színészi átélése” sok kutatót foglalkoztató vitatott téma, a bábjátékos átélése a szereppel még több kérdést vet fel. Németh Antal szerint a bábjátékos paradoxonját egy francia író, André Geravis kezdte el boncolgatni, aki lélektani szempontból három bábjátékos típust különböztet meg:

- Az első az a bábjátékos, aki a bábút helyezi előtérbe, magáért a bábuért játszik, nem a bábuval való színpadi szerep megalkotása az elsődleges, hanem maga a bábu. Kapcsolata a bábjával csupán fizikai, így a bábu csak bábu marad, a hangsúly a báb-voltára tevődik át.
- A másik típus, aki csak ürügynek használja a bábút, annyira beleéli magát a szerepébe, hogy megfeledkezik a bábúról.
- A harmadik a legideálisabb bábjátékos típusnak nevezi azt a játékost, aki azonosítani tudja a bábuját azzal a személlyel, akit életre kelt.

Németh Antal arra a megállapításra jut, hogy „a bábjátékra születni kell”.

„A bábozás bizonyos fajta alkat számára nemcsak lelki szükségletté válhat, de életre szóló szenvedéllyé is lehet. Az ilyen emberek lelkesedése, fanatizmusa az a mágnes, amely összetarthatja egy-egy kis művészi közösség munkáját.” (Németh 1978:16)

André Geravis megállapításai és Németh Antal következtetései szerint csak az lehet a bábszínházi műfaj méltó követője, életben tartója, aki a harmadik típusú bábjátékos csoportjába tartozik. Művész az, aki képes a darabban megírt, a bábuban megmintázott, képzeletében élettel felruházott karaktert belevarázsolni a mozgatott figurába. (Németh 1978:18)

Mindemellett a scenográfia vagy a látvány és a dramaturgia sem elhanyagolható. Ha egy bábelőadásban találkozunk egy jó tervező, rendező és a szövegíró és az elképzeléseik is egyeznek, akkor sem minden esetben feltételezhetjük, hogy az előadás sikeres kimenetelű lesz. A sikerhez szükséges a bábszínész művészi szintű játéka is, ahogy igaz lehet az is, hogy egy művészi szinten játszani képes bábszínész feledtetni tudja az esetlegesen rosszul kivitelezett figura hátrányosságait, vagy a gyengén megírt szöveget, erőtlen rendezői elképzelést.

Henryk Jurkowski *Hagyomány és korszerűség* című írásában a művészi bábjáték megteremtésének szándékát taglalja, szerinte a művészi bábjáték rejtett ambícióját egyfajta versengési helyzet hívta elő, miszerint a bábszínészek versengeni akartak a színész színházzal. A bábszínészek célja az volt, hogy megnyerjék maguknak a gyermek és felnőtt közönséget. A versengés eredményeként a színházba járók figyelmét a bábszínészek javára akarták fordítani bízva abban, hogy a bábszínház formanyelve és eszköztára meghaladja a színész színház expresszív lehetőségeit. (Jurkowski 1978:102-105)

A műfaji meghatározást vizsgálva a képzőművészet lesz a meghatározója a „művészi” elnevezésnek, hiszen maszkok, szobrok megmozdítására irányul a figyelmük. A XX. század elején kibontakozó művészi bábjátékot az avantgárd mozgalmak indítják el, olyan művészek által, mint például Antonin Artaud, Edward Gordon Craig, Oskar Schlemmer, Alfred Jarry, Richard Teschner. (Novák 2011:19) Művészemlékek: rendezők, tervezők, képzőművészek, iparművészek, írók csoportban vagy egyedül valósították meg elképzeléseiket, kísérleteiket. A

vásári mutatóanyagokból, árusokból, orvosokból lett vásári bábjátékosok figyelme továbbra is a nép szórakoztatására irányult.² Tanulmányomban a múlt vándorbábjáték egyedi képviselőin keresztül, adatokat gyűjtve jutok el a kortárs egyszemélyes bábjátékosokig.

3. Az egyszemélyes játékosok szerepe a magyar bábművészetben

A kortárs magyar hivatásos bábszínházak nagyon széles skálán látják el előadásokkal a közönségüket. Az elmúlt 30 évben letisztult az előadások formavilága, a tervezők, dramaturgok, rendezők járók a színházakat, mindenhol lerakva egy-egy rendező darabválasztási, stílusbeli gondolatát. A lassan körbeérő sorozat azonban egyfajta általános stílust teremt a színházak előadásai között. A közönség is megszokja ezt a fajta bábos megjelenítést.

A magánszínházak is kidolgozták saját stílusukat, közönségük megismerte játékrendjüket. Játékaik általában egyszerűbb kivitelezésűek a hivatásos színházakénál, ez teszi lehetővé mozgékonyágukat. A játékuhoz kapcsolódóan a szervezés, utazás előadás egyszemélyes feladat.

Kutatásom során körvonalazódik, hogy az egyszemélyes előadók közül kevesen járók azt az utat, amit a vándorló bábosok, akik maguk készítették el bábjukat, pontosabban mindent, ami a bábelőadáshoz szükséges volt. Az elődök, mint például Kemény Henrik is, kitanulták a bábkészítés mesterségét, apáról fiúra öröklődött a bábszínház teljes felépítése. Egyszerre volt tervezője, dramaturgia, zenei szerkesztője, kivitelezője, előadója a saját színházának. Kemény Henrik volt az utolsó olyan bábjátékos, aki a Vitéz László előadásával családi hagyományt vitt tovább.

A ma ismert kortárs egyszemélyes bábjáték honi képviselői:

Vitéz László bábjátékos: Pályi János,
Fekete Dávid,
Tatay Zsolt,
Barna Zsombor,
Fabók Mariann,
Takács Dániel
Vasilache (román bábhős): Kovács Géza
Paprika Jancsi bábjátékos: Bartha Antal
Pulchinella bábjátékos: Varga Péter Róbert,
Nizsai Dániel,
Főglein Fruzsina
Batu-tá: Schneider Jankó
Gulyás Terka: Aracs Eszter
(első női vásári bábhős)
Marionett bábjátékos: Sarkadi Bence
Maszkos játék: Fabók Marianna
Asztali bábjátékos: Majoros Ágnes
Kiss Ágnes
Asztali/egyedi bábtechnikát játszik:³ Lénárt András

² Székely György *Az angol bábjáték története* Budapest, 1990, 165.

³ Az általa alkalmazott és kikísérletezett bábtechnikát a World Encyclopaedia of Puppetry Arts az asztali bábjátékok

A felsorolásból körvonalazódik, hogy az elődeink által alkalmazott vásári és művészi bábjáték majdnem minden technikája jelen van a kortárs magyarországi egyszemélyes előadói műfaj palettáján.

4. Egy monográfia kezdete

Lénárt András 1955-ben született Egerben. Az apai nagyapja dr. Lénárt János, híresen jó pedagógus és iskolaigazgató volt. Édesapja magyar-történelem, édesanyja rajz szakos tanár volt. A család életében mindennapos volt az iskoláról, a tudományok átadásának módszereiről és a régi értékek megőrzéséről szóló beszélgetés.

A tizennyolc évvel ezelőtt Magyar Narancsban Böröcz László Lénárt Andrásal készült interjújában olvasható, hogy már a 60-as évek vége fele népszerű volt a bábjáték Egerben. Először óvodai évei alatt találkozott a bábjátékkal és a bábkészítéssel, az akkori óvónőnek köszönhetően. Általános iskolai évek után felvételt nyert a helyi Művelődési Ház bábcsoportjába, majd az egri Agria Bútorgyárnál faszobrásznak tanulhatott. 1969-ben lett tagja az Egri Amatőr Bábegyüttesnek, de saját bevallása szerint autodidakta módon tanulta el a bábjátszás tudományának részleteit.

Lénárt András alapítója⁴ és 1985-1990-ig tagja az egri Gárdonyi Géza Színházban működő Harlekin Bábszínház tagozatának. 1990-1994-ig a Pécsi Nemzeti Színház Bóbita bábszínházi tagozatának vezetője volt. 1994-től a Budapest Bábszínház scenikusa és színésze lett. 1995-ben megalapítja a Mikropódium Családi Bábszínházat. Egy különleges bábtechnika készítésének kísérletébe kezd, egy fotón látott báb ihlette meg, amellyel egy japán bábos Yoshiya Yamamoto az 1996-os budapesti UNIMA világfesztiválra jelentkezett. A fényképen egy kobold figurája látható. Ennek (technikai) mintájára szeretne volna elkészíteni azt a

közé és azon belül is egy különlegesnek és egyedi bábtechnikának nevezi. „The question is merely how far the tabletop puppet should be defined by the physical position of the performer in relation to the figures or objects being used, or how far it should be seen as a small and simplified version of a Bunraku figure.

Hungarian performer Andras Lenart in his show Mikropodium has perfected the art of the tabletop puppet and created a classic with his minute but exquisitely crafted figures operated from behind by a very precise system of rod controls. One of his most popular acts is an extremely delicate.” ballerina. <https://wepa.unima.org/en/tabletop-puppetry/> Letöltés ideje: 2018.09.13.

⁴ Az Egri Bábszínház alapítóinak névsora: Balogh Ágnes, Demeter Zsuzsa, Golen Mária, Havasy György, Kiss Árpád, Lénárt András, Lénárt Andrásné, Lovasy László, Lovasyné Stuth Erzsébet, Pál Ilona, Stuth Zsuzsa, Tóth Ákos, Tóth Erzsébet, <https://www.szhazinevelés.hu/szervezet/harlekin-babszinhaz/>, letöltés ideje 2018. szeptember 20.

bábfigurát, amely játékra inspirál(hat)ta⁵: a hátsó mozgatású technika finom szerkezete, a képzőművészeti elképzelés és a mozgás összhangja ragadta meg ebben lehetőségben, továbbá az, hogy a hátsó mozgatású báb szerkezetét és technikáját saját megának kellett létrehozni. Az előadás „STOP állj meg és nézz” címet adta. Az előadást maga tervezte, rendezte, kivitelezte, játssza egy személyben.

A hazai Magyar Hírlapban a Magyar Narancsban, és külföldi szórólapok, plakátok, újságcikkek bizonyítják, hogy rövid időn belül beindul a kicsi színház vándor élete. Számos díj, diplomák, elismerések bizonyítják a parányi bábok sikerét.

Noha a hazai és külföldi elismerések között nagy a differencia a külföldi elismerések javára, azért itthon sem marad el az elismerés. A hazai elismerések ismeretében a 1998-ban elkészült másik előadása *Con Anima* címmel, amivel a pécsi felnőtt bábfesztiválon 2001-ben felhívja magára a magyarországi bábosok figyelmét is. Mint ahogy az olvasható a Magyar Nemzet 2001. június 26.-ai Véget ért Pécsett a bábfesztivál című cikkben: két előadás, a Ciróka bábszínház *Leporelló* című előadása és a Mikropódium *Con Animája* kapott a szakmai zsűri döntése alapján UNIMA nagydiplomát. Nánay István, a fesztivál zsűriének a tagja, leírást készített a fesztiválon látott előadásokból. Lénárt András egyszemélyes előadását tartotta a fesztivál legnagyobb meglepetésének és legnagyobb élményének. „Pont annyi ideig tartott, amennyi a választott témában és technikában rejlik. Nemes kiviteli bábok, tárgyak és anyagok jelzik az alkotó minőségérzékét és igényességét. a történet amit szavak nélkül elmesél, akár banálisnak mondható beckett-i világvége hangulat és teremtés mítosz találkozása sok példát ismerünk, itt az újdonságot a képi és bábos megjelenítés adja. A két gyertyával megvilágított parányi tér eleve arra sarkallja a nézőt, hogy közös koncentrációval vegyen részt a szertartásban, hiszen lényegében erről van szó. Az intimitás ezúttal esztétikai minőséggé vált. A produkció jellegéből adódik, hogy a bábok és életre keltője ugyanabban a szűk látómezőben van, tehát a kettőt együtt látom, ami különös és hallatlanul izgalmas, a produkció egyik nagy erejét adó élmény ugyanis Lénárt arcán megjelenő koncentráció, kezének rebbenései és teljes életet élő bábok tökéletes összhangja.”

Marek Waskiel, a zsűri elnöke szintén beszámolót készít az előadásokról, „Érdemes megemlíteni, hogy Lénárt András úr miniatűr előadásai nem csak különleges marionett animációs világot, takarékos, de annyira szuggesztív mikroszkopikus színházi teret mutat meg, de a fények reflexióját, az előadás attraktív intellektuális üzenetét, amely sokszor hiányzik a bábszínházi előadásokból. Ez az előadás azokhoz a remekművekhez tartozik, amelyek örökre megmaradnak az ember emlékezetében”

Henryk Jurkowski⁶ a következőképpen ír 2015-ben, *Báb és hagyomány* című cikkében: „Érdekes munkásságot fejt ki Lénárt András is a maga „Mikropódium” elnevezésű parányi színházában. Tevékenységének legismertebb előadása a *Con Anima*, amely a világ teremtéséről szól: Sokkoló hatású a Paradicsom, mint pusztaság víziója; a paradicsomi almafa egy fának a csontváza, mintha Beckett darabjából került volna oda. Erre az angolkóros fácskára az Isten – aki nem annyira a bölcs és jó teremtőre, mint inkább primitív, unott manóra emlékeztet, és aki Ádámot és Évát a porból kaparássza ki – felakaszt egy almát. Hát hogy ne kísértene meg az az egyetlen alma a szegény embereket? Ez pedig azt jelenti, hogy a magyar bábszínház olyan nagyságai között, mint Szilágyi, Szőnyi, Bródy és Koós, képesek kivirágozni a modern bábjátzás más, egyáltalán nem angolkóros fái és virágai is.”

A Magyar Nemzet Kultúra rovata 2007-ben beszámol a Hevesi Sándor Díjazottairól. Kovalik Balázs, Upor László és Lénárt András kapták meg abban az évben az elismerést. 2011-ben a

⁵ Böröcz László-interjú

⁶ Henryk Jurkowski (1927-2016) Varsó Lengyel kritikus, történész, színházi rendező

Somogyi Hírlap krónikájában megjelenik egy cikk „A bábjáték magyar követe” címmel, ami beszámol az alkotó külföldi sikereiről és az elismerésekről. A Hungarikumok gyűjteménye (HEOL 2016) internetes oldalon található, hogy a Mikropódium 2015-ben bekerült a Heves megyei értéktárba, ahol a bizottság A STOP című előadást a „Kulturális örökség része”-ként tartják nyilván. 2017-ben bábszínházi tekintetben egyedülálló módon a Hungaricum Címre jelölték.

5. Egy bábművész az oktatásban – a monográfia folytatásának lehetőségei

Lénárt András 20 éves korára már jelentős megszerzett tudással és tehetséggel rendelkezett a bábmozgatás terén, és szívesen osztotta ezt meg kollégáival, pedagógusokkal, amatőr együttesekkel.

1960-tól intézményes szinten egy lehetőség volt ezt a művészeti formát tanulni. Az akkori Népművelődési intézet által kiadott osztályokban lehetett csoport vezetői kategóriát elérni. Aki bábcsoportot vezetett, annak „C” kategóriás vizsgát kellett tennie. A legalacsonyabb szintű a művészeti tevékenységhez kötelező vizsgák közül „C” jelzésű tanfolyam volt, amelyet az amatőr bábjátékosok és oktatók szerezhettek meg. „B” kategóriát a már gyakorlattal rendelkező, nagyobb óraszámú dolgozó együttesek vezetőinek kellett megszereznie. Ezek a csoportok már országos hírnévre tudtak szert tenni. Az „A” kategóriát csak a profi bábművészek szerezhették meg, azok, akik elvégezték az Állami Bábszínház Stúdiójának képzését. Kevés volt azoknak az embereknek a száma, akik tanítani is tudták ezt a fajta művészetet. A „C” kategóriás képzésnek megfelelő minősítéssel rendelkező pedagógusok vagy bábcsoportvezetők tanulhattak, taníthattak bábszínházi dramaturgiát, szcenikai ismereteket, képzőművészeti alapismereteket. Ezen minősítést az akkori Népművelődési Intézet által összeállított bizottság adta ki. A három (A, B, C) kategóriák rögzülése és a történeti-kultúrpolitikai helyzet miatt kialakult egy erős hierarchia. A legfelső helyen az Állami Bábszínház, az egyetlen hivatásos, államilag támogatott bábszínház állt. A többi jelentős amatőr csapat, azaz a pécsi Bóbita Bábszínház, a Napsugár Bábegyüttes Békéscsabáról, a Harlekin Bábszínház Egerből vagy éppen a debreceni Vojtina Bábegyüttes, Budapestről az Astra Bábegyüttes és nem utolsósorban az Orfeo társulata sem elismerésben, sem támogatásban vagy láthatóságban nem előzhetett meg az állami együttest. Valamennyi területen az akkor Népművelődési Intézetnek hívott állami szervezet fogta össze az amatőrök képzését, amit aztán kiadványokkal is segített. Létrehozták a „Bábjátékos Kiskönyvtár” sorozatot – az első példányt 1949-ben adták ki, míg az utolsó 1980-ban jelent meg – mely közel 60 példányt élt meg. Ezek voltak az irányadók az oktatási alapokhoz. Minden példányban voltak kész, dramatizált bábdarabok, azok színpadra állításához szükséges rendezői tanácsok, képzőművészeti tervek, szcenikai javaslatok. Ezeket a könyveket megkaphatták az említett együttesek, akik gyakran használták is a bennük megjelent színdarabokat vagy a technikai megvalósításhoz leírt ötleteket. Ehhez adott segítséget például a Koós Lajos által szerkesztett ötrészes *Szcenika* című könyv. Az érdeklődők számára ezek a kiadványok viszonylag könnyen elérhetőek voltak. Lénárt András is elvégezte a „C” kategóriás képzést, ezek után kezdhetett tanítani. Pedagógiai munkásságát gyakorlati feladatokkal, tapasztalatait beépítve látta megvalósíthatónak, az interaktív módszert és az egyéni esetekre való támaszkodást tartotta pedagógiája homlokterében egy olyan korban, mikor a frontális tanítást még nem egészítették ki egyéb pedagógiai módszerek. Kifejezetten a bábmozgatás volt az ő feladata. Főként, e kezdeti időszakban 1974-től pedagógusokat tanított a Salgótarjáni

Művelődési Házban. A bábmozgatás alap technikáit oktatta. Ezek a bábcsoportok és vezetőik évente megjelentek a „felmenő rendszerben”⁷ rendezett megmérettetéseken. Ezeken a szemléken bronz, ezüst és arany minősítést kaphattak a csoportok, és ezek elérésekor az iskolától vagy a helyi tanácsoktól támogatást kaphattak. Az amatőr bábjátékos oktatás szervezeten működött. Szinte minden szakmai fórumon heves intenzitással merült fel a bábjátékos oktatás felsőfokú képzésének fontossága, lehetősége. Az amatőr együttesekben a játékosoknak nem adtak fizetést, a működésüket hobbiként fogadták el. A bábelőadások megvalósításában a helyi művelődési házak nyújtottak segítséget.

A sok amatőr bábegyüttes azonban rangos bábfesztiválokra is szerepelt. Magyarországon két ilyen fesztivál létezett, az egyik Pécsen, a Nyári Színház szervezésében, a másik Békéscsabán – minden harmadik évben –, a Napsugár Bábegyüttes és Békéscsaba város szervezésében. A pécsi fesztivál abban is különleges volt, hogy a keleti és nyugati világ bábművészeinek találkozója volt, azokban az években, amikor nagyon kevesen tudtak nyugatra – vagy éppen keletre – utazni. Ezek a fesztiválok adtak ötleteket az új és különleges előadások megszületéséhez.

Lénárt András 20 évesen már elkezdte a bábjátékosok alapfokú tanítását a Salgótarjáni Művelődési Házban: olyan pedagógusokat oktatót bábmozgatásra, akik meg akarták szerezni a „C” kategóriás bábcsoport vezetői minősítést. Ezen alkalmakkor megmutatta és megértette a hallgatókkal, hogy miben különbözik egy bábfigura mozgatása a drámai színházi játékszám formáitól. Az oktatáshoz minden esetben a pantomim művészetet hívta segítségül, amikor a bábmozgatás alapjairól beszélt. A pantomim egy letisztult közlési forma, a szövegnélküliség hasonlatos a bábok működéséhez. A pantomim mimes szavak nélkül, sajátos jelrendszert alkalmaz mimika és gesztusok segítségével, amit a közönség „visszaolvasva” tud értelmezni. A báboknak nincs mimikája, a gesztikuláció korlátozott, de a báboknak megmaradt a beszéd lehetősége. Ezek az irányadók alapelvek a bábok mozgatásánál. Lénárt András további definíciókat próbált magának megfogalmazni, amikor tanítási, oktatási módszereit összeállította. Lénárt András szerint jellemző erre az időszakra, hogy még a végzett színészek is inkább csak technikai tudást szerezhettek a képzésen, így aztán a bábszínházban megkövetelt bábtechnikákat jól tudták alkalmazni – ám a bábművészet komplex világával (a bábművészet „részműfajaival” mint a vásári bábjáték, vagy az egyszemélyes előadás, a kísérletezés folyamata) nem foglalkoztak. Nem volt tanterv vagy tanmenet: mindenki a saját módszerével, megszerzett tapasztalata szerint oktatott.

Lénárt András az egyik híd az amatőr bábjáték és a hivatásos bábjáték történetében, valamint a hazai és a külföldi bábjáték történelmében is. Az Országos Színház és Történeti Múzeumban található szórólapok, plakátok, újságcikkek alapján 1969-1985 között Egerben amatőrként kezdte pályafutását, mint bábkészítő, bábjátékos, bábrendező, szcenikus és bábjáték oktató. 1985-ben hivatásossá vált az Egri Harlekin Bábszínház, melynek alapítója is volt. 1986 Tömöry Márta *Hófehérke* című előadásban Hollós R. László rendezésében, marionett technika betanítása elkészítése volt a feladata. 1989-ben a már Gárdonyi Géza színház bábtagozataként Demeter Zsuzsa⁸ rendezésében az *Óz* című előadás szcenikusaként van feltüntetve az előadás szórólapján. *Kecafán vagy Hacefán* előadás plakátján szereplőként van feltüntetve. A Pécsi Bóbita Bábszínházban, melynek igazgatója volt négy évadon keresztül a 1990-1991-es évadban *Hókirálynő* című előadást rendezte, 1992-ben az *Aranymadár* című előadást rendezte, 1993 *Cini Samu Kalandjait*. Rendezett a győri Vaskakas Bábszínházban, négy előadást is a *Rút Kiskacsa* című mesét, a Kipling *Magányosan Kóborló Macska* című előadást, A *Megszólal a*

⁷ A felmenő rendszer azt jelentette, hogy a csoportok – szinte minden amatőr művészeti ágban – először az iskolákban, majd a városokban, aztán a megyékben és végül országos fesztiválon mutatkozhattak be.

⁸ Demeter Zsuzsa 1943-2015 Az Egri Harlekin Bábszínház alapítója, 1985-től művészeti vezetője, rendezője

Vaskakas melyet a győri legendák alapján Szász Ilona írt a Vaskakas Bábszínháznak. Valamint rendezte a *Hüvelyk Matyi* című mesét. 2004-ben Szombathelyen a Mesebolt Bábszínházban rendezi meg Hans Cristian Andersen: *A pásztorlányka és a kéményseprő* mesét, Kocsis Rozi adaptációjában. A Budapest Bábszínházban, rendezője volt a 2007-ben bemutatásra került Bálint Ágnes Egy egér naplója, 2009 ben a Mogyoró és Mandula című előadásnak. 1996 óta óraadóként tanít a Színház és Filmművészeti Egyetemen. 2020/2021 es tanévtől osztályvezetői állást vállal. Külföldön workshop-okat és kurzusokat tartott a bábmozgatás technikáiról⁹.

5.1. Egy bábművész oktatási módszerei

Az egyik tantárgy a „csoportos munka” elnevezése kifejezetten a bábszínész munka egyik alaptechnikáját jelenti. A bábszínház sajátossága, hogy sokszor többen is mozgatnak egy-egy figurát. Több olyan bábtechnika is létezik, melyekben a játékos nem látszik. A lényeg a bábfigura pontos mozgatása. Ennek a témának az elsajátítása során a hallgatók megtanulhatják, hogy a bábra kell koncentrálni, annak mozgatására és mozgására.

Azóta több osztályban is tananyagként szerepelt ez a téma, minden hallgató a bábokkal történő kapcsolatának alapjául tekintett vissza a saját – összerakós – csoportos játékára.

A másik tananyag „Én és a báb” a színész és a báb. Ki az aktív, és ki a passzív? Lénárt András a tanulási folyamatban mindössze egy darab botos bábót használ, amit maga készített el. Vajang¹⁰/botos bábtechnika. A tananyag feladata megismertetni azt a kettősséget, amit egy színészi- és a bábszínészi munka elvár a mostanság bábszínházakban dolgozó bábszínészekről.

A munka során a hallgató két szerepet játszik, két személyiségbe kell magát belehelyeznie. Meg kell tanulnia két nyelven – két gondolattal, két tempóval, két érzellemmel gondolkodni. Ezzel párhuzamosan megtanulja a figura mozgatását, a teljes kettős jelenlétet, ezáltal függetleníteni tudja magát a saját maga által mozgatott bábtól.

⁹ Mesterkurzus Bialystok Puppet Academy (2002), Workshop for the students in the Art school in Morelos (Mexikó 2004. augusztus 13.). Mesterkurzus Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen (2007. április 2 - 8.). Mesterkurzus Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen (2008 április 6 – 12.). Finnország Workshop a Turkui Művészeti Egyetem bábos osztályának (Rovaniemi 2009). Mesterkurzus a Turkui Művészeti Egyetemen (2010. március 23. – április 7.). Workshop: International Festival of Theatre Academies and Faculties Dionysus Creative

¹⁰ Indonéz árnyjáték bábjaikat nevezik vajagnak, bőrből készült bábok. XI-XV: században készültek féléplasztikus fabábok is, amelyeket pálcákkal mozgattak.

Lénárt András a marionett bábtechnika gyakorlati elsajátítását alkalmazza egyéni, illetve csoportos munkák során. A marionett egy felülről mozgatott és az egyetlen olyan bábmozgatási technika, ahol a báb mozgatója közvetlenül nem érintkezik a bábbal, zsinórokon keresztül irányítja azt. Az egyéni marionett kurzusban minden tanuló egyetlen marionettbábbal dolgozott. A jelenet szabadon választott improvizáció, szöveg nélkül. A hallgatók gyakorolhatják a jelenetformálást, a szöveg nélküli játék szabályait, a helyzetek kialakítását és a technika adta bábmozgatási lehetőségek alkalmazását. Kiemelt cél egy nehéz bábtechnika használatára való érdeklődés megteremtése.

Az első csoportos marionett kurzus, amelyet a Színház- és Filmművészeti Egyetemen tartott, az „*Én, fájdalomherceg*” címet kapta. Karinthy Gábor verseit a hallgatók élőben mondták, és közösen mozgatták a bábfigurát. Karinthy Gábor szorongó szerelmes verseit mondták. Minden hallgató választott egy verset, amit a jelenet közben elmondott. A vizsga etűdében mindig egy hallgató mondta a verset, mi közben az egész osztály a vers hangulatának, a szituációnak megfelelően, mozgatta a figurát. A csoportos munkában nincs vízszintes kereszthez rögzítve a báb. A báb feje, teste, törzse, a kezek és a lábak egy-egy zsinórhoz vannak rögzítve, amelynek a másik végét a tanulók fogják. Minden diák két – zsinórhoz rögzített – testrészt mozgat.

Ezt a csoportos marionett kurzust csak a magyarországi Színház és Filmművészeti Egyetemen tartotta a (2004-2008) évfolyam bábszínész hallgatóinak. Gimesi Dóra a 2015 Critikai lapok online a Fesztivál napló című írásában beszámol a Bialystokban megrendezett bábművészeti iskolák találkozájáról a fellépő egyetemisták eladásairól. Az „*Én, fájdalomherceg*” vizsgaetűdöt „bravúrosnak” nevezi. (Gimesi 2015)

A megkérdezett diákok interjúiból és nyilatkozataikból kiderül, hogy mély nyomot hagytak bennük Lénárt Andrástól kapott ismeretek. Ellinger Edina¹¹, Fabók Marianna¹² és Hoffer Károly¹³ is hasonlóképpen nyilatkoztak az egyetemi évekről, Lénárt Andrástól tanultakról. Mesterükként említik, a bábmozgatás precizitásának fontosságáról tanultakat alkalmazzák ma is pályájuk során, igyekeznek azt a szemléletet tovább adni, amit Lénárt Andrástól tanultak. Fabók Marianna arról beszélt, hogy mind a csoportos munka, és az egyéni munka meghatározta az egész osztály bábokhoz való kötődését. Az egyéni munkát az „*Én és a báb*” kurzust emeli ki, mely olyan mély nyomot hagyott benne, hogy erre a technikára építi az

¹¹ A Budapest Bábszínház igazgatója.

¹² Fabók Mancsi bábszínház alapítója, jelenleg a SZFE báb mesterség tanára, Lénárt András mellett.

¹³ A Budapest Bábszínház művésze, játszik, tervez, rendez.

előadásait, és mai napig felkéri Lénárt András szakmai tanácsadásra. Hoffer Károly szinten egyik legnagyobb mesterének tekinti tanárát.¹⁴

6. Külföldi kurzusok

Lénárt András külföldi egyetemekre¹⁵ is meghívást kapott. A Bialystokban a Művészeti egyetemen arra kérte fel Marek Waszkiel a Bialystoki Színház Akadémia vezetője (1999-2005), hogy a hallgatók egyéni munkákat hozzanak létre irányításával. Mexikóban egy közösségi házban működő bábcsoportnak tartott „összerakós” workshopot gyümölcsökkel. Az elkészült produkciót a helyi zöldség-gyümölcs piacon játszotta a csoport nagy sikerrel.

A Marosvásárhelyi Művészeti egyetemen három alkalommal is tartott kurzusokat. dr. Béres András (2000-2008) a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem rektoraként felkérte Lénárt András a 2007-es évben csoportos munkára „összerakós”, 2008-ban egyéni kurzust megtartására, „Én és a báb” témakörben. A harmadik alkalommal dr. Kozsik Ildikó -aki jelenleg is a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem bábtanszék vezetője- felkérésére 2015-ben két kurzust is tartott. Marionett egyéni munka és az „Én és a báb” témakörben. Finnországban a Turkui Művészeti Egyetemen szintén „összerakós” kurzust tartott, ahogy a Horvátországban az észéki (Osijek) Művészeti Egyetemen és Kolozsváron is a csoportos munka volt a feladat.

7. Új scenikai/mechanikai kísérlet- varázslat születik

Figyelemre méltó, hogy Blattner Géza billentyű-bábja, és Rév István Árpád rudas mechanikus bábja kísérletező folyamata óta Lénárt András az első, aki egyedi új bábtechnikai megoldással rukkolt elő. Lénárt András a scenikusi kíváncsisága vezette egy újabb kísérletezéshez. Nem lemásolva alkalmazza a régi technikákat, hanem ötvözi azokat, egy újfajta animációt létrehozva. Színházának legfőbb jellemzője parányi mérete. A bábok és a színpad is elfér egy kis bőröndben. Előadásai a bábos világban is különlegesnek számítanak. Az elmúlt században sok színházi kísérletet tettek a ma már híres alkotók, feszegetve a színházi nyelvezet határait. Ez az előadás a bábszínházzal teszi mindezt.¹⁶ Lénárt András a bábtechnikák mozgatójának lehetőségét kísérletezi ki, mégpedig úgy, hogy annak mozgására egyedül is képes legyen.

¹⁴ Számos interjú (hanganyagként és írásként) már elkészült, ám több tanítvánnyal még jelenleg készülnek az interjúk. Bár a tanulók nagy száma miatt lehetetlen reprezentatív felmérést készíteni – a bábművésszé lett volt hallgatók közül nagy számban kerestem fel tanulókat. A mellékletben látható kérdőívben az interjú és kérdőívkészítés szakmai követelményeit tartottam szem előtt – nem irányított vagy eldöntendő kérdések alapján a hallgatók önálló választ fogalmazhattak meg – felajánlva nekik a névtelenség lehetőségét is.

¹⁵ Néhány nyomon követhető kurzus, melyet Lénárt András tartott különböző országokban, általában angol nyelven. Mesterkurzus Bialystok Puppet Academy (2002), Workshop for the students in the Art school in Morelos (Mexikó 2004. augusztus 13.). Mesterkurzus Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen (2007. április 2 - 8.). Mesterkurzus Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen (2008 április 6 – 12.). Finnország Workshop a Turkui Művészeti Egyetem bábos osztályának (Rovaniemi 2009). Mesterkurzus a Turkui Művészeti Egyetemen (2010. március 23. – április 7.). Workshop: International Festival of Theatre Academies and Faculties Dionysus Creative Play Enlivens the City in Osijek (2011. március 21-23.). Mesterkurzus a Kolozsvári Színművészeti Egyetem hallgatóinak (2013. július 10-16.). Mesterkurzus a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen (2015. március 15 -20.).

¹⁶ A békéscsabai XVII. Nemzetközi Bábfesztivál programfüzetében olvasható. Ezen a fesztiválon a Con Anima című előadása kapja „A legjobb hazai előadás díja”-t (2018)

A bábkészítés speciális munka. Léteznek iskolák vagy mesterek, ahol és akiktől lehet alapismereteket tanulni, de a megszerzett tudás birtokában a készítőnek magának kell a számára jó megoldásokat kikísérleteznie. Ez nagyon hosszú folyamat és sok apró részletből áll. 1994-ben Lénárt András eljutott a bábkészítés azon szintjére, amikor a saját tapasztalatait felhasználva kezdett a mozgó mechanikák kikísérletezésébe.

Lénárt András a bábszínházat mindig is a tárgy felől közelítette meg: előbb készült el a figura és ahhoz alakította ki a történetet, nem pedig egy meglévő irodalmi műhöz készített bábokat. Az anyag inspirálta: hogy egy darab fából mit lehet kifaragni. Lénárt András így nyilatkozik erről egy Lovas Lilla által készített interjúban: „magam sem tudom, hogy én miért a bábokra figyelek, hogy azok mit akarnak nekem mondani... Érdekel az, hogy hol van az a pillanat, amit nem tud megcsinálni egy élő ember.” (Lovas 2016:62.)

Lénárt András minden egyes figurája ökonomikus felépítésű, könnyen felismerhető és egy sajátos, a karakterre jellemző gesztusrendszert használ, amelyet a sajátos stílusjegyekkel együtt ki kellett alakítani. A *STOP* című előadásban hat különböző karakterű bábfigura szerepel. Az előadást keretbe foglaló bolond, a sellő, a bohóc, a két delfin és a balerina. Mindegyiknek 3-4 perc hosszúságú szóló jelenete van. Az első jelenet a sellőé, a második a harmonikázó bohócé, a harmadik a delfineké, a negyedik a balerináé, az ötödik jelenetben pedig ismét a bohóc jön vissza harmonika nélkül. A hatodik etűdben a balerina tér vissza, a

negyedik jelenet ismétléseképpen, ezúttal azonban nem a kis pódiumon, hanem a nézők kezén táncoltatja meg a bábos a figurát.

Amikor először látja a néző a „Stop állj meg és nézz” című előadást, óriási a hatás, a kicsi bábok hatalmas élményt adnak a befogadónak. Ez a hatás leginkább a felnőtt közönségen mérhető. Sokszor találkozom a nézőket ért hatással: férfiakkal, nagymamákkal, anyukákkal stb. akik az előadás végén alig tudják visszatartani a meihatottságtól könnyeiket. A gyerekeket inkább a karakterek bővölik el, nekik természetes, hogy egy balerina táncol, egy bohóc harmonikázik, ők még nem figyelik a báb mögötti mozgó mechanikát. De biztos, hogy gyermek és felnőtt egyaránt különleges élményhez jut, megmagyarázhatatlan és leírhatatlan hatással bírnak rájuk az előadások, komplex egészként hatva, anélkül, hogy mikroelemeire lehetne szedni a hatást.

A *CON ANIMA* alapja a teremtéstörténet. A bábszínész megteremti a játékteret, majd megmozdítja, életre kelti a főszereplőt. Az előadás első harmada alatt nem tudja eldönteni a néző, miről szól az előadás, ki is az a figura ott a homokban. Aki először mindenféle szemétnak tűnő dolgot, csillogó követ, állati koponyát talál, azután egy fából faragott kis figurát. Elkezd vele játszani. Bábozik vele. Készít egy másik figurát, ami hasonlatos a talált bábhoz, és az új figura kócból haját is kap. Ekkor kiderül, hogy a talált báb hímnemű, a készített figura pedig nőnemű. Megteremti Ádámot és Évát. Majd talál egy alma formájú tárgyat, és felteszi a fára. Ez az a pillanat, amikor a néző megkapja a színházi „aha”-élményt. Összerakja a történetet. A főszereplő megpróbálja rábírtani a két bábocskát, hogy játszanak együtt. Sajnos, ha nem mozgatja senki a bábocskákat, azok nem mozdulnak. Úgy vélem, ez az első, rejtett üzenete az előadásnak. Ha nincs teremtmő, mozgó erő, akkor nem működik semmi. Mi emberek is bábok volnánk, akik valami felsőbb erő segítségével működünk? A főhősünk leülteti a kicsi bábokat a homokba, és magukra hagyja őket. Elbújik, hátha történik valami. A bábos egy fehér vászonnal eltakarja a játékteret, és gyertyát gyújt, amellyel hátulról világít. A vászonra kívül a kétdimenziós fekete-fehér árnykép, amelyben ugyanott ül a két bábocska, nincs más csak ők és a kicsi díszletek, a fa, a rajta lévő alma, a kerítés. Egyszer csak a fiúcska feláll és elindul a lányka felé. Nincs jelen a mozgó és nincs jelen a főhős báb sem. Döbbenetes a hatás. Ki mozgatja? – merül fel a kérdés a nézőben. Itt megtörténik a csoda a néző szeme előtt, s ez az a varázslat, amelyre a bábszínházi műfaj a legalkalmasabb.

Lénárt András képes varázsolni/teremteni ez a varázslat elkísér bennünket egy életen át. Örökre szóló élmény marad korosztálytól függetlenül...

8. Összegzés

A kortárs bábművészetben egyre jelentősebb az egyszemélyes előadók jelenléte. Nem vezetnek vándornaplót, nyilvántartást. Így előadásukat fesztiválok, rendezvények programfüzetéiben lehet nyomon követni. Vannak, akik több fesztiválon is jelen vannak, díjakat is kapnak és vannak, akik városi vagy falunapi rendezvényeken játsszák előadásukat. Bábszínházak repertoárjaiban fellelhetők olyan előadók is, akik anyaszínházukban játszanak szóló előadásokat. A kortárs bábjátékosok jelentős többsége nem maga készíti el az előadáshoz szükséges bábokat, díszletet. Dramaturggal, tervezővel, rendezővel dolgozik és az előadáshoz „csak” bábjátékosként teszi hozzá tudását. Vannak, akik mindent maguk készítik, általában ezen egyszemélyes előadók képzőművészek vagy iparművészek, akik a bábjáték felé fordultak. Nagyobb számban vannak jelen azok az egyszemélyes előadók, akik nem életformaként tekintenek a bábjátékra. A *Mikropódium Családi Bábszínház* alapítója Lénárt Andrást egyéni hangvételű kortárs bábművész, aki egyedi és utánozhatatlan kicsi varázslatos világot alkotott, és előadásaival 1997 óta utazza be a világot. Nemzetközi útjai során számtalan elismerésben és szakmai díjban részesült. A Heves megyei értéktár bizottsága méltónak találta arra, hogy befogadja a „Stop, állj meg és nézz” című előadását és 2015 óta a „Magyar kulturális örökség” részeként jegyzik. A hazai szakmai berkekben nagyobb elismerést érdemelne. Bízom abban, hogy még sokaknak szerez felejthetetlen élményt előadásával „A bábjáték magyar követe” a Bábos-mágus.

Felhasznált irodalom:

- Alpár Ágnes (2001): A Városliget színházai. Budapest, OSZMI.
- Balogh Géza (1999): A magyar bábművészet múltja és jelene. Budapest, UNIMA.
- Balogh Géza (2000): A Magyar bábművészet múltja és jelene. (szakmai előadás). In: P. Müller Péter, Nánay István, Urbán Gyula et al. (szerk.): A Magyar bábművészet múltja és jelene. Szakmai tanácskozás. Budapest, Unima Magyar Központja, 14-18. p.
- Balogh Géza (2007): A Mesebarlangtól a Budapest Bábszínházig. In: Art Limes-Báb-Tár, 2007. évi 2. szám 31-47. p.
- Balogh Géza (2010): A bábjáték Magyarországon - A mesebarlangtól a Budapest bábszínházig. Budapest, Vince Kiadó.
- Balogh Géza (2013): A művészi bábjáték feltámadása. In: Art Limes-Báb-Tár, 2013. évi 3. szám, 7-11. p.
- Balogh Géza (2015): Fejezetek a bábjáték történetéről. Budapest, OSZMI.
- Barta Katalin (2007): Kofferban utazó világszenzáció. In: Heves Megyei Hírlap, VIII. évfolyam, 13. szám.
- Belitska-Scholtz Hedvig (1974): A vásári és művészi bábjátékozás Magyarországon 1945-ig. Tihany.
- Bóta Gábor (2001): Élettelenekkel életre keltett érzelmek. In: Magyar Hírlap, VI. évfolyam, 26. szám.
- Böröcz László, Báron György (2000): Velük fekszem és ébredek. In: Magyar Narancs, https://magyarnarancs.hu/film2/veluk_fekszem_es_ebredek_lenart_andras_babos_es_szcenikus-57346, letöltés dátuma: 2000. 05. 22.
- Csányi Ildikó (2004): Mesterségek mesterei Lénárt András bábművész. In: Grafológiai intézet szakmai lapja, X. évfolyam, 12. szám.
- Fekete Anetta (2006): Ciróka krónika. Kecskemét, Ciróka Bábszínház.
- Fekete Anetta (2008): Egy életmű digitális archivuma. DVD-sorozat Kovács Ildikó munkásságáról. In: Art Limes-Báb-Tár, 2008. évi 5. szám, 139-140. p.
- Gimesi Dóra (2015): Fesztivál napló. In: <https://www.criticailapok.hu/archivum?id=23292>, letöltés dátuma: 2018. 05. 21.
- Gimesi Dóra (2015): Fesztiválnapló. Bábművészeti Iskolák Nemzetközi Találkozója, Bialystok. In: Criticai lapok, 2015/7-8. szám. Elérhető: <https://www.criticailapok.hu/archivum?id=23292> letöltés ideje: 2018. szeptember 20.
- Henryk, Jurkowski (1978): Hagyomány és korszerűség (Fordította Balogh Géza) In: Tarbay Ede (szerk.) Bábesztétikai Szöveggyűjtemény. Budapest, Népművelési Intézet, 102-105. p.
- Henryk, Jurkowski (2015): Báb és hagyomány. In: Art limes báb-tár, 2015. évi 1. szám, 19. p.
- HEOL (2016): Huszonhárom érték a Heves Megyei Értéktárban: bárki ötletelhet. In: <http://hungarikum.hu/hu/hirek/huszonh%C3%A1rom-%C3%A9rt%C3%A9k-heves-megyei-%C3%A9rt%C3%A9kt%C3%A1rban-b%C3%A1rki-%C3%B6tletelhet> letöltés dátuma: 2017 július 17.
- Hlaváts Elinor (1942): Német bábjátékosaink. (ism. M. Császár Edit) In: Századok, 1942. évi 1-3. szám, Budapest, 49-50. p.
- Hutvágner Éva (2016): A nemzeti bábszínháték rövid tündöklése. In: Art Limes –Báb-Tár 2016. évi 2. szám, 5-12. p.

- Kékesi Kun Árpád (2014): A vásári bábjátszás hazai és nemzetközi helyzete. In: Art Limes-Báb-Tár, 2014. évi 2. szám, 55-66. p.
- Kemény Henrik (2010): Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig. Debrecen, Korngut-Kemény Alapítvány.
- Kolta Magdolna (1997): Képmutogatók Pest-Budán. In: Budapesti negyed., 1997. évi 1. szám, 5-30. p.
- Láposi Terka (2008): „Trillalla-Trallalla, Szervusztok Pajtikák!” In: Art Limes-Báb-Tár 2008. évi 5. szám, 23-30. p.
- Lellei Pál (2014): Bábkészítés. Budapest, ESZME.
- Liszkai Gábor (2001): Véget ért Pécsett a bábfesztivál. In: Magyar Nemzet, VI. évfolyam, 12. szám
- Lovas Lilla (2016): Egy bábos-képzőművész dinasztiáról és az arasznyi csodákról. in: Art Limes Báb-Tár, 2016. évi 2. szám, 73-82. p.
- Lovas Lilla (2016): Egy ortodox bábos gondolatai. In: Art Limes Báb-Tár. 2016. évi 5. szám, 56-75. p.
- Lőrinc László (2014): Blattner, egy bábos életútja. Budapest, OSZMI, 75. p.
- Makonj, Karel (2008): A báb, mint tárgy; Szubjektív és objektív (tanulmányok). In: Art Limes Báb-Tár, 2008. évi 3. szám, 101-118. p.
- Marek Waskiel (2001): Európa közepén. (Kézirat.) Fellelhető: Budapest, OSZMI.
- Márkus Kata (2011): A bábjáték magyar követe. In: Krónika, I. évfolyam 16. szám.
- Metz Katalin (2004): Bábuk a Temze partján. In: Magyar Nemzet, Kultúra, VIII. évfolyam, 15. szám.
- Nánay István (2001): Fesztiválról fesztiválra. In: Színház, XXXIV. évfolyam, 9. szám, 28. p.
- Nánay István (2001): Nem (csak) bábos szemmel nézve. (Kézirat.) Fellelhető: Budapest, OSZMI.
- Nánay István (2015): Bábos életút-puzzle. Lőrinc László: Blattner. Egy bábos életútja. In: Art Limes Báb-Tár, 2015. évi 6. szám, 110-113. p.
- Nánay István (2016): Gyöngyszemek Gyűjteménye. A Kemény Bábszínház képeskönyve. In: Art Limes-Báb-Tár, 2016. évi 3. szám, 112-117. p.
- Németh Antal (1978): A bábjátékos művészete. In: Tarbay Ede (szerk.): Bábesztétikai Szöveggyűjtemény. Budapest, Népművelési Intézet, 14-18. p
- Németh Éva (2007): Magyarország első művészi bábszínháza. Az eszterházi barokk marionettszínház története. In: Art Limes-Báb-Tár, 2007. évi 2. szám, 5-12. p.
- Novák Ildikó (2011): Fejezetek a marosvásárhelyi Állami Bábszínház történetéből (1949-1975). Marosvásárhely, UArtPress.
- Pálincás (2000): Lénárt mester és medi(s)tációi. In: Dunaújvárosi Hírlap, Hétvége.
- Papp Eszter (2006): Csak tiszta forrásból. In: Art Limes-Báb-Tár, 2006. évi 1. szám, 5-10. p.
- Papp Eszter (2007): A Hincz-Család. In: Art Limes-Báb-Tár, 2007. évi 2. szám, 13-20. p.
- Papp Eszter (2009): Az intézményes bábjátszás kialakulása Magyarországon, 1949-1990. In: Gajdó Tamás (szerk.): Digitális Színháztörténet. [Színháztudományi szemle, 38. szám], Budapest, OSZMI, 61-69. p.
- Pavis Patrice (2003): Előadáselemzés. Budapest: Balassi Kiadó.
- Pepino Cristian (2010): Az animációs színház technikája. Marosvásárhely, Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem Kiadója.

- Scipiadés Erzsébet (2001), A tenyéren játszó, Magyar Hírlap III: 16.
- Séd Teréz (1979): Tiszta forrásból. In: Büky Béla (szerk.): Árny- és bábjátékok. [Bábjátékos kiskönyvtára, 74. szám.], Budapest, NPI. 7-12. p.
- Sramó Gábor (2017): A Pécsi Nemzetközi Felnőttbábfesztivál története. In: Art Limes-Báb-Tár, XXV. szám, 76-47. p.
- Szénási Zsófia (2001): Shakespeare és a kocsmaszínház. In: Magyar Nemzet, Kultúra, VI. évfolyam, 14. szám, <https://magyarnemzet.hu/kulturgrund/2001/06/shakespeare-es-kocsmaszinhaz>, letöltés dátuma: 2001. 06. 26.
- Színházi nevelés.hu (2015): Harlekin Bábszínház. Harlekin Puppet Theatre. In: <https://www.szinhazineveles.hu/szervezet/harlekin-babszinhaz/>, letöltés dátuma: 2018. 04. 29.
- Szluka Judit (2011): Bábmozgatás kurzus. In: <http://www.aranytulipan.gportal.hu/gindex.php?pg=34390692>, letöltés dátuma: 2018. 05. 22.
- Tompa Andrea (2002): Mikropódium Állni és nézni. In: Kisvárdai lapok, VII. évfolyam 2. szám.
- Vitézi Zsófia (2007): Átadták a Hevesi Sándor Díjakat. In: Magyar Nemzet, III. évfolyam, 14. szám.
- Vojtina Bábszínház (2015): Minden megélt pillanatot igyekszem az alkotásba visszaforgatni. In: <http://www.vojtinababszinhaz.hu/hir.php?id=179>, letöltés dátuma: 2018. 04. 28.
- Waszkiel, Marek – Hamberger Judit (2015): Hát menj Kecskemétre! In: Art Limes Báb-Tár, 2015. évi 2. szám, 44-53. p.
- Zágon Bertalan (1976): Az animációs film. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda.

Gyányi István:

A közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségei a nonformális tanulásban a Püspökladányi járásban

Absztrakt: A tanulmány a közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségeit és megvalósulásának gyakorlatát vizsgálja a Püspökladányi járásban. Az elemzés a településeken dolgozó szakemberekkel felvett kérdőívek és interjúk eredményeire, azok elmélettel történő összehasonlítására épül. Jelen írás a rövid elméleti háttér bemutatása után a fent említett empirikus kutatás eredményeire fókuszál. (A tanulmány az azonos című OTDK dolgozat második részét tartalmazza. Az OTDK dolgozat a 36. OTDK Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekciójában I. helyezést ért el. Témavezető: Dr. Juhász Erika, tanszékvezető főiskolai docens.)

Abstract: The study is about the cooperation of community culture and public education in non-formal learning in the district of Püspökladány. The analysis is built on the experience of the experts working in the area (data gathered by questionnaires and interviews), and its' comparison with theory. The current article is mostly focused on the empirical research but shows a brief theoretical background. (The study of the same name won I. place at the 36. National Scientific Students' Associations Conference. Supervisor: Erika Juhász - PhD, college associate professor and head of department.)

1. Bevezetés

„Amióta az emberiség létezik, folyamatos fejlődésben van, és ehhez a folyamatos tanulás és művelődés elengedhetetlen feltétel.” (Juhász 2016:10) Mint minden folyamatnak, így a tanulás és művelődés folyamatának is van kezdete mind idő- mind térbeli vonatkozásban. Ezek elsődleges színtere a család, ezt követően pedig az egyén belép a tanulás intézményesült világába, amelyet jogok és kötelezettségek határoznak meg.

A művelődéshez való jogot Magyarország Alaptörvényének XI. cikkelye (2011. április 25.) minden állampolgár számára biztosítja az alábbiak szerint: „a közművelődés kiterjesztésével, és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával”. Ez alapján a közművelődés és a köznevelés tehát egyaránt mindenki számára hozzáférhető, az alapfokú oktatásban ezzel együtt kötelező is részt vennie minden magyar állampolgárnak. Írásomban a területek együttműködésére kínáló lehetőségek és elméleti keretek felvázolására vállalkozom egy közigazgatásilag egybefüggő területen, a Püspökladányi járásban: Bátorfő, Bihardancsháza, Biharnagybajom, Bihartorda, Földes, Kaba, Nagyrábé, Püspökladány, Sáp, Sárretudvari, Szerep, Tetétlen.

A kutatás időszerűsége abban rejlik, hogy a témával foglalkozó szakirodalmak nagyrésze több, mint 10 éves, a két rendszer pedig olyan alapvető, strukturális változásokon is keresztül ment azóta, amely adott esetben gyökeres változásokat hozott. Például a Klebelsberg Központ és a szakképzési centrumok megjelenésével a köznevelési intézményeknél bekövetkező

fenntartóváltások, vagy a közművelődést szabályozó jogszabályok változásai (pl. 20/2018 EMMI). A törvényi változások következtében az általános művelődési központokból kikerültek az általános iskolák, így a két terület már ezeken a helyeken sem egy térben, egy kézben dolgozik tovább.

A motiváció személyes mivoltát az adja, hogy gyakorló közművelődési szakemberként és általános iskolai tanárként a szóban forgó járásban és szakterületeken rendelkezem munkatapasztalattal. Véleményem szerint az intézmények működésbeli különbségei erősen befolyásolják az együttműködés mértékét, formáit, és a lehetőségeket. Meggyőződésem, hogy a két terület kooperációjának erősítése, tudatosabbá tétele szükséges, hiszen így több lehetőség adódik a készségek, képességek és a tudás fejlesztésére. Hiszem, hogy az együttműködés erősítése a lakosság, különösen a köznevelésben résztvevő gyermekek érdekeit szolgálja.

A térség településeit 3 típusba sorolhatjuk intézményi működésük alapján:

- I. Ideális intézményi működés: a településen közművelődési intézmény, valamint minimum óvoda és 8 osztályos iskola is működik. A vizsgált települések közül ebbe a kategóriába tartoznak: Báránd, Biharnagybajom, Földes, Kaba, Nagyrábé, Püspökladány.
- II. Erős köznevelési intézményi működés: a településen közösségi szintér, valamint minimum óvoda és 8 osztályos iskola is működik. A vizsgált települések közül ebbe a kategóriába tartoznak: Bihartorda, Sáp, Sárrétudvari, Szerep, Tetétlen.
- III. Gyenge intézményi működés: a településen közösségi szintér és maximum óvoda működik. A vizsgált települések közül ebbe a kategóriába tartozik: Bihardancsháza.

A csoportosítás megkívánná egy negyedik csoport felvázolását is, amely az „Erős közművelődési intézményi működés: a településen közművelődési intézmény és maximum óvoda működik.” típust jelölné, azonban a vizsgált települések közül ilyen struktúrával egyik sem rendelkezik.

Feltételezem, hogy az intézményi működés pozitívan befolyásolja az együttműködésre adódó lehetőségek hasznosítását a célcsoport javára, azaz ahol a közművelődés területén nem közösségi szintér, hanem minimum művelődési ház látja el a feladatot a szervezet élén kinevezett, szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező intézményvezetővel, a köznevelés oldalán pedig legalább óvoda és nyolc osztályos általános iskola is működik tehát erősebb, hatékonyabb együttműködésre számíthatunk.

A XXXVI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián bemutatásra került a térségben lefolytatott kutatás. Az előadás és a bemutatott tanulmány címe: „A közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségei a nonformális tanulásban a Püspökladányi járásban”. Jelen cikkben a rövid elméleti áttekintés mellett, a tanulmányhoz készített interjúk és kérdőíves vizsgálatok empirikus kutatási anyagát mutatom be összefoglalóan.

2. A nonformális tanulás

Ahhoz, hogy vizsgálni tudjuk a két terület nonformális tanulás terén történő együttműködését, tisztáznunk kell, mit is értünk formális és nonformális tanulás alatt. A formális tanulás iskolarendszerű intézményekben valósul meg. Eredményeit oklevéllel, szakképesítéssel ismerik el, míg a nem formális, vagy nonformális tanulás az iskolarendszerű oktatási és képzési rendszerek mellett, új ismeretek szerzésének céljából történik. A tanulás ezen formáját általában nem ismerik el hivatalos végzettséggel. A két tanulási forma közös

jellemzője, hogy az egyén tudatosan vesz részt a tudását gyarapító folyamatban. Amikor a tanulás a mindennapi életünk természetes velejárója, és sokszor a folyamatban résztvevő egyén számára sem észrevehető, hogy éppen új ismeretekkel gazdagszik, akkor beszélhetünk informális tanulási formáról. (Forray – Juhász 2013:13-14)

3. A járásbéli együttműködés a terepen lévő szakemberek szemszögéből

3.1. Általános kép a szakemberek kérdőíves vizsgálata alapján

A közművelődési szakemberektől beérkezett válaszok megerősítették a 2021. évi közművelődési statisztikát és saját ismereteimet is, miszerint minden település ellátja a törvényi kötelezettségét: legalább közösségi szinttel biztosítja az ingyenesen hozzáférhető közművelődést. A kérdőívet online juttattam el az intézmények részére, akik képviselői 1 település kivételével kitöltötték azt. A választ adó 11 településből 7 rendelkezik szakirányú felsőfokú végzettségű közművelődési munkatárssal, míg másik 4 településen szakirányú középfokú végzettségű munkatárs/munkatársak végzik a területen adódó feladatokat. Közösségi szintektől, művelődési házakon és integrált kulturális intézményeken át egészen a többfunkciós intézményekig találkozunk feladatellátókkal. Amennyiben csak a szervezetek közművelődési intézményegységét vesszük számba, akkor a Püspökladányi járás szakmai intézményképét az alábbi szereplők alkotják: hat közösségi szint, öt művelődési ház és egy művelődési központ. A dolgozók végzettségére utaló kérdésekből az is kiderült, hogy két településen pedagógus végzettséggel rendelkező munkatárs is található az intézmény állományában, ami véleményem szerint segítheti a korosztállyal történő foglalkozást. A humánerőforrás létszámát tekintve megállapítható, hogy a közművelődésben településenként 1-5 fő dolgozik.

Az általános kérdések után – amelyekkel az egyes települések közművelődési helyzetképét derítettem fel –, a válaszadók a településen működő köznevelési intézményekkel való együttműködéssel kapcsolatos felvetésekre válaszoltak. Bihardancsháza település különleges helyzetben van, hiszen a településen egyetlen köznevelési intézmény sem működik, így ott ilyesfajta helyi együttműködésről nem beszélhetünk. A válaszokból azonban kiderül, hogy természetesen ők is megcélozzák programokkal a köznevelésben érintett bihardancsházi gyermekeket (például kirándulásokkal), amelyekről egyeztetnek a diákok által látogatott intézményekkel, azaz lehetőségeikhez mérten ők is igyekeznek valamiféle együttműködésre törekedni a köznevelési területtel, ami megerősíti a felvetést, miszerint ez elkerülhetetlen. A többi településen minden közművelődési szereplőnek lehetősége van együttműködni óvodával/óvodákkal és/vagy általános iskolákkal, Püspökladányban pedig önálló művészeti iskola, kollégium és középiskola is lehet együttműködési partner. Mivel a közművelődés hagyományos, formális intézményrendszerében településenként egy szereplő vesz részt, köznevelésben pedig van, hogy tíznél is több, a közművelődési kollégákat arra kértem, hogy azt az együttműködést jellemezzék a kérdőívben, amely megítélésük szerint a leghatékonyabban működik. A kérdőív végén pedig lehetőségük volt a kevésbé pozitív tapasztalatokról is beszámolni. Bihardancsháza helyzete végett a válaszadók száma, akik esetében együttműködésről beszélhetünk tíz lett, hiszen náluk nem áll rendelkezésre a településhatáron belüli feltételrendszer.

Ahhoz, hogy két fél együtt tudjon működni, természetesen szükség van egyeztetésre, éppen ezért külön kérdésben kértem választ arra, hogy az ilyen jellegű egyeztetések megtörténnek-e, és ha igen, akkor milyen gyakorisággal, témakörben. A tíz válaszadónál az általuk képviselt településen a gyakoriság az alábbiak szerint oszlik meg: két válaszadó többhavonta, négy

havonta, három hetente, egy pedig naponta folytat egyeztetést a köznevelési szereplővel. (Bihardancsháza soha, hiszen neki nincsen kivel.) Természetes, hogy Biharnagybajom esetében napi a kapcsolattartás, hiszen általános művelődési központként egyben látják el mindkét feladatot (közművelődés és óvodai nevelés). Az egyeztetés tárgyáról szóló kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy azok téma szerint leggyakrabban a rendezvényeket, pályázatokat és a közösségeket érintően zajlanak. Az is kiolvasható a válaszokból, hogy valójában mind a tíz partner folytat valamiféle egyeztetést a települési köznevelés valamely szereplőjével, hiszen a gyakoriságnál ezen válaszadók közül senki sem jelölte be a „soha” opciót.

A gyakorlati együttműködés meglétét vizsgálva is egyhangúan az a válasz született, hogy az létező jelenség a településen. Ez azonban csak annyit jelent, hogy minden járásbéli közművelődési szereplőnek van legalább egy együttműködő partnere a helyben működő köznevelési intézmények közül. A kérdőív egy későbbi kérdéséből azonban kiderül, hogy olyan is van, amikor egy településen az általános iskola és a művelődési ház nem működnek együtt, de mivel az óvoda és a művelődési ház már igen, így a településen létezik az együttműködés, csak nem minden lehetséges szereplő vesz részt benne.

1. ábra: Az együttműködés esetei a közművelődési szakemberek válaszai alapján
(Forrás: saját szerkesztés)

Hogyan kapcsolódnak egymáshoz a járás közművelődési és köznevelési szereplői? A kérdésekre adott válaszok alátámasztják, hogy leginkább a rendezvények kapcsán történik együttműködés, hiszen ahogyan az 1. számú ábra is mutatja a közös munka esetében a helyiséghasználat, a gyermekek fellépőként és nézőként való megjelenése, továbbá az időpontok egyeztetése voltak a legtöbbször választottak. Ezenkívül a pályázati együttműködés is viszonylag gyakori, de a térség pályázatait ismerve sokszor ezek is rendezvényekre nyújtanak támogatást.

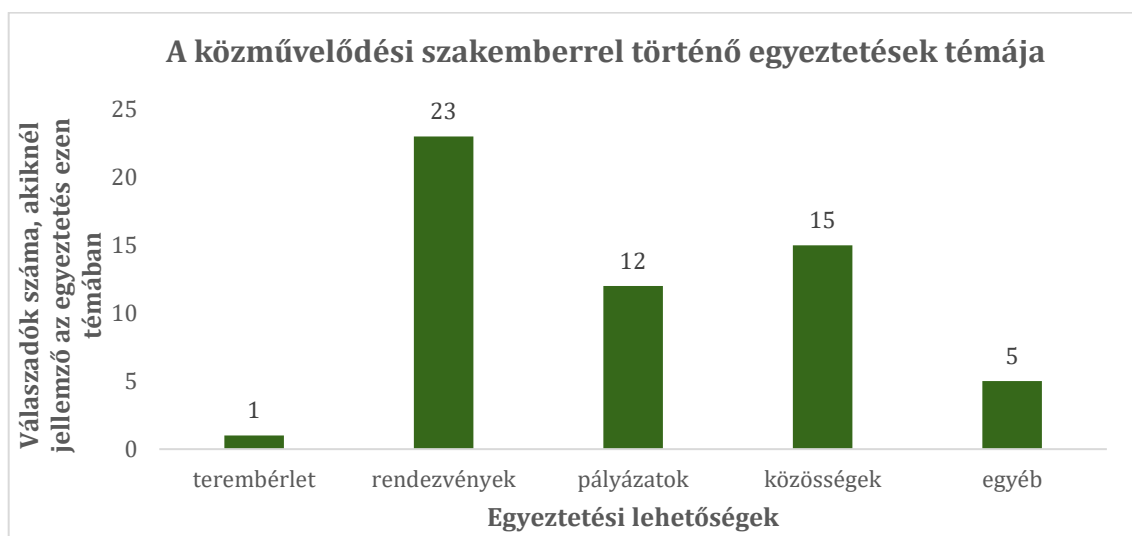
Első ránézésre érdekes volt, hogy pont Püspökladány településen nem jellemző, hogy összehangolják az időpontokat és egymás helyiségeit használják a közművelődési és a köznevelési intézmények. Ez azonban meglátásom szerint annak is köszönhető, hogy itt még nem olvadtak egybe a városi és iskolai, óvodai rendezvények, az együttműködés így nem kényszerű. Egy kistelepülésen ezzel szemben minden intézmény ugyanarra a gyermekcsoportra tud résztvevőként számítani, ráadásul az óvoda és iskola növendékei el is

férnek egy helyiségben. A Püspökladányi Tájékoztató és Közművelődési Központ, Könyvtár, Múzeum 275 fős színházterme egyszerre maximum egy intézményt tud befogadni, míg Tetétlenen vagy Nagyrábén akár az iskola aulájában, tornatermében, akár a közművelődési színtér legnagyobb termében elfér a köznevelésben érintett gyermekek és dolgozók összessége. Az együttműködés ezen aspektusban tehát nem csak lehetőség, kisebb településeken inkább kényszerűség.

A kérdőívet a köznevelési intézmények szemszögéből is elkészítettem, amelyet az intézményvezetőkhez juttattam el, szintén online. 11 állami óvodai intézmény, 13 állami általános iskolai (tag)intézmény, 1 önálló művészeti iskola, 1 egyházi óvodai-általános iskolai intézmény, 1 kollégium és 1 középiskola kapta meg. A kérdőívet 23 intézmény képviselője töltötte ki a 28-ból.

A válaszadók egy kivétellel a köznevelés részéről is igazolták, hogy létezik a települési intézmények között vizsgált együttműködés. (Az egyetlen kivételes esetet a közművelődési szakember is megerősítette.) Ahogyan a 2. számú ábra is mutatja, a válaszok alapján ennek a területnek a képviselői is osztják a véleményt, miszerint leginkább a közösségekről és a rendezvényekről, valamint a pályázatokról folynak egyeztetések.

2. ábra: A közművelődési szakemberrel történő egyeztetések témája
(Forrás: saját szerkesztés)

A kérdőív általános részét elemezve azt mondhatom, hogy a vizsgált szereplők munkájában az együttműködések nem egy kidolgozott stratégia alapján valósulnak meg, és nem a közösgondolkodáson, a közös tartalomegyeztetésen alapulnak, hanem praktikusságon: a programok egyeztetésén térben és időben.

3.2. Együttműködés elméletben és gyakorlatban

A kérdőív harmadik szakaszában kimondottan a nonformális tanulás terén történő együttműködésre vonatkozó kérdésekre kerestem a választ. Hogy ezek milyen formában valósulhatnak meg, abban egy 2017-es kutatásra alapoztam a kérdésfeltevést, ami alapján a témában kínálkozó tanulási alkalmak a következők voltak: ismeretterjesztő előadás, rendhagyó tanóra, kirándulás, műveltségi verseny, szakkör, tábor, témahét, témanap. (Fűz 2017) A válaszadók szerint a táborok és az ismeretterjesztő előadások dominálnak. Az együttműködés mélységének kutatása érdekében a közművelődési alapszolgáltatások

kerültek bevonásra a kérdőívben; ezek szabályozzák ugyanis a települési közművelődés rendszerét. Éppen ezért mind a két terület szakembereitől megkérdeztem, vajon melyik alapszolgáltatás mentén tudnának leginkább együttműködni a területeik. Várakozásom a jogszabályi háttér és a témával foglalkozó irodalmak alapján az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása és a tehetséggondozás és -fejlesztés feltételeinek biztosítása alapszolgáltatások dominanciája volt. Ennek oka, hogy a 20/2018-as EMMI rendelet 7. §-a „Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása” alapszolgáltatással foglalkozik, amelynek megvalósítása a rendelet szerint iskolán kívüli tanfolyamok, közösségek létrehozásával, támogatásával végezhető. E mellett a 10. § foglalkozik az „A tehetséggondozás és -fejlesztés feltételeinek biztosítása” szolgáltatással, amely megteremtésének lehetséges módjai a kompetenciafejlesztés, vagy a felzárkózást segítő tanórán kívüli foglalkozások. Az eredmények a várakozásaimtól merőben eltértek. A 40 válaszból mindössze 10 jelölte meg az egész életre kiterjedő tanulást, a többség (30) a hagyományos közösségi értékek átörökítését választotta.

3. ábra: Együttműködés az alapszolgáltatások mentén
(Forrás: saját szerkesztés)

Az eredmények szerint tehát a közművelődési és köznevelési szakemberek leginkább a hagyományőrzés terén látják az együttműködési lehetőséget, nem pedig a szakirodalom által megfogalmazott egész életre kiterjedő tanulásra való felkészítésben (Kormos 1982, Sári 2004, Mayer 2006, Szabó 2011), vagy a törvényben kifejezetten nevesített lehetőségekben.

3.3 A kérdőívek tanulsága

A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján tehát az állapítható meg, hogy a területek közötti kooperáció működik, ám az leginkább technikai jellegű. Ez úgy értendő, hogy az intézmények – közművelődésiek és köznevelésiek egyaránt – saját maguk szervezik eseményeiket, programjaikat és csak ezek lebonyolításába vonják be a másikat, ahelyett, hogy közös tervezéssel és gondolkodással hívnák életre azokat. Ehhez azonban már egy magasabb szintű, stratégiai együttműködésre lenne szükség. A helységenként néhol eltérő válaszokból azonban érzékelhető, hogy bizonyos településeken erősebb, máshol gyengébb az együttműködés intenzitása, amelyet persze helyi sajátosságok is befolyásolhatnak (pl. a vezetők közötti

személyes kapcsolat minősége). Olyan is előfordul, ahol településen belül is eltérő a közművelődési intézmény kapcsolata a különböző köznevelésekkel. A fentiek tehát összességében megerősítik a felvetést, miszerint a két terület egymás mellett, nem pedig minden esetben egymásra épülve, egymást kiegészítve tevékenykedik. (Mayer 2006) Ennek okai között pedig a kérdőívre érkezett válaszok elemzéséből következőleg meg kell említenünk, hogy az egyes szakmák képviselői nem teljes mértékben ismerik a másik intézményrendszert és az abban folyó szakmai munkát, enélkül pedig értelemszerűen nehéz egymást kiegészítő, a gyermekek érdekét szolgáló munkatervet készíteni. A másik megkerülhetetlen tényező pedig a humánerőforrás. Az eredmények alapján nagyon erősen befolyásolja az együttműködést a vezetők, a dolgozók kapcsolata, személyisége, kompetenciái. Lévén, hogy az együttműködésre központi szabályozás nincs, annak mértéke és sikeressége nemcsak az infrastrukturális lehetőségektől, hanem a település közművelődési és köznevelési kollektívájának hajlandóságától is jelentős mértékben függ. A fenntartók különbözősége pedig inkább nehezítő tényezője a folyamatnak.

3.4. Interjúk eredményei

A helyzet elemzésének minél alaposabbá tételéhez félig strukturált interjúkat készítettem hét szakemberrel a térség intézményvezetői közül. Egy a szakirodalom és a kérdőívek elemzése alapján összeállított interjúvázlat szerint beszélgettem a kollégákkal, melytől a beszélgetés folyamán eltérő témákat is érintettünk a partnerek gondolatmenete nyomán. A településre jellemző együttműködésbeli gyakorlatokon kívül, a szakirodalom álláspontját, valamint a kérdőívekre érkezett válaszok összegzését is igyekeztem elemezni az interjúalanyokkal.

Az interjúk során kiderült, hogy a különböző területek képviselői alapjaiban kölcsönösen ismerik egymás szakmai tevékenységét és az ezt szabályozó, összegző dokumentumokat (pl. munkaterv, beszámoló), de azok részletes áttanulmányozása, vagy az elkészítésükkor történő közös gondolkodás nem jellemző, csak azon a településen, ahol a kulturális bizottság célzottan koordinálja ezt a kooperációt. Megfigyelhető, hogy a fenntartó kiléte sok esetben befolyásolja az együttműködést. A közművelődési tevékenységet és az óvodai nevelést zömében egyaránt a települési önkormányzatok működtetik, az általános iskolákat pedig a Berettyóújfalui Tankerületi Központ tartja fent. Ez alól kivételek a püspökladányi egyházi óvoda és iskola, valamint a középiskola, amelyek sem a tankerülethez, sem a helyi önkormányzathoz nem kapcsolódnak ilyen szempontból. Az előbbiekből adódóan a dokumentumok és egymás szakmai munkájának ismerete az önkormányzati fenntartású intézmények körében alaposabb, mert a bizottsági és testületi üléseken a munkatervet és a beszámolókat elfogadásakor egyaránt jelen vannak a vezetők, továbbá a soros testületi üléseken is rendszeresen találkoznak. Sok esetben az iskola is beszámol a testületnek, erre azonban nem kötelezhető, így ez nem is minden településen történik meg. Az volt a benyomásom, hogy az általános művelődési központ esetében a legmélyrehatóbb az anyagok kölcsönös ismerete, ahol az intézményt irányító közművelődési szakember és az óvodai tagintézmény vezetője közösen dolgozzák ki a munkatervet és a beszámolókat is. Az együttműködést erősíti az óvoda-iskola kapcsolat, sőt, a gyermekétkeztetést is az ÁMK látja el.

Az interjúk alapján az együttműködés célja a település társadalmának fejlesztése. Ebben a folyamatban a résztvevők személye jelentős befolyással - pozitívvval és negatívvval - egyaránt bír. Bizonyos esetekben épp a vezetők közötti ellentétek gátolják az együttműködést, máskor épp a jó kapcsolat segít áthidalni a fenntartók közötti ellentéteket, amelyek mindenki szerint léteznek. Az iskolaépületek többnyire önkormányzati tulajdonúak, de a bennük folyó szakmai munkát, a működtetést a tankerület biztosítja, amely olykor vezethet súrlódásokhoz. A megkérdezettek mindannyian egyetértettek abban, hogy a hatékony együttműködéshez

fontos egymás idejének, erőforrásainak tiszteletben tartása. Egyeztetések éppen ezért nem mindenhol történnek rendszeresen, a legtöbb esetben leginkább csak akkor, ha aktuálisan probléma, lehetőség adódik.

Az hipotézisem az volt, hogy minél nagyobb a település és minél ideálisabb az intézményi működés, annál több a lehetőség, és annál hatékonyabb a közös munka. Az interjúk alátámasztják, hogy a település nagysága, az intézmények típusa és mérete minél nagyobbak, annál több alkalmat kínálnak az együttműködésre, hiszen több a gyermek és a pedagógus, valamint az infrastruktúra is fejlettebb. Ennek ellenére az együttműködés hatékonysága már nem nő ezzel egyenesen arányosan. Ugyanis minél nagyobb a település, annál több köznevelési szereplő jelenik meg, akikkel egyeztetni kellene és egyensúlyban tartani, hogy mindenben ugyanolyan mértékben részesüljenek. Ennek érdekében sokszor 2-3 előadást is kell tartani egy színdarabból, másképp nem tekintheti meg azt minden intézmény minden gyermeke. Tehát minél nagyobb a település, annál nehezebb koordinálni a folyamatot, és annál inkább jellemző a köznevelési intézményekre, hogy saját maguk megoldanak mindent, ezért nem is nagyon van szükség a technikain túlmutató egyeztetésekre. A kistelepüléseken ellenben, bár a kulturális szakemberek lehetőségei csekélyebbek, kényszerűek szinte mindenben együtt dolgozni a közneveléssel. Esetükben nincs a nagyobb településéhez hasonló méretű közönség, amit megszólíthatnak, a gyermekek bevonásával viszont a családokat is megnyerhetik maguknak. Az más kérdés, hogy bizonyos esetekben (pl. ha nem együttműködőek a partnerek) ez a köznevelési intézmények bevonása nélkül is megtörténhet. A legideálisabb együttműködés képe az 5-6.000 fő közötti településen rajzolódott ki, amely a szakemberek szerint már nem annyira kicsi, hogy teljesen kényszerű legyen az együttműködés, tehát egymás nélkül is tudnak dolgozni a területek, de nem is túl nagy ahhoz, hogy összefoghatatlan legyen a túl nagyszámú köznevelési partnerek jelenléte okán.

Az együttműködés legfontosabb feltétele azonban kivétel nélkül minden interjúalany szerint a megfelelő humán- és anyagi erőforrás megléte. A beszélgetések során mindenki megerősítette, hogy az intézmények vezetői és a színterek dolgozói meggátolhatják vagy generálhatják is a kooperációt. Az alanyok különösen fontosnak vélik a közművelődési szakember szakirányú felsőfokú végzettségének meglétét, mert véleményük szerint ez elengedhetetlen a hatékony közös munkához. Ott, ahol ez hiányzik, leginkább a rendezvényszervezés felé tolódik a hangsúly, és a köznevelési intézmények a kezdeményezők a kooperációban. A pedagógusoknak minden intézménytípusban előírás a felsőfokú szakképzettség, így ez nem került külön hangsúlyozásra, minden esetben adott. Ezzel szemben azt is megjegyzik, hogy amíg a pedagógusok az intézménybe járó gyermekekkel és ebből kifolyólag közvetetten azok családjaival is foglalkoznak, addig a település közművelődési szakembereinek az egész települést meg kell szólítaniuk, így számukra a köznevelésben résztvevők összessége csak egy része a célközönségnek. A gyermekekkel tehát mindenképpen foglalkozik a köznevelés, éppen ezért gondolhatják egyes szakemberek, hogy a közművelődésnek elsősorban a felnőtt lakossággal kell foglalkoznia. (Mayer 2006) Tovább erősíti az aránytalanságot, hogy a közművelődési területen, akik tehát a lakosság egészét el kell, hogy érjék, zömében - a kérdőívek tanulsága szerint - három-öt fő (vagy kevesebb) dolgozik településenként, míg a nevelőtestületek száma ettől sokkal nagyobb a kisebb célcsoportra. A fentiekből eredő kompetencia-, idő- és energiahiány együttesen eredményezi, hogy a technikai információk (helyszín, időpont, létszám) egyeztetésén túl csak néhány esetben van közös gondolkodás. A pénzügyi lehetőségek pedig csak tovább nehezítik a folyamatot, hiszen a pályázati lehetőségeken kívül nincsen forrás a nonformális tanulási formák (tábor, szakkör, klub) életre hívására. Ezeket legtöbbször csak önállóan és

munkaidőben, a kollektíva készségeire hagyatkozva tudják a területek megvalósítani. Az erkölcsi és anyagi megbecsülés hiányát ezzel együtt mindkét terület érzi.

Az interjúk egyik legfontosabb céljának azt tartottam, hogy megtaláljam a szakirodalom és a járási szakemberek között fennálló ellentmondás okát, miszerint az együttműködés nem az elmélet által felvázolt egész életre kiterjedő tanulás segítségével, hanem a hagyományőrzésben testesül meg. A válaszok egyszerűek, logikusak és összecsengők voltak. A szakmák képviselői azt gondolják, hogy a járásban zömmel olyan kistelepülések találhatók, amelyek életében kiemelten fontos a hagyományőrzés. Az előző bekezdésében említett humán- és anyagi erőforrásra visszavezethető problémák okán pedig a hagyományosan megrendezésre kerülő rendezvényeken a legkézenfekvőbb és legegyszerűbb együttműködni. Gyakoriak a nemzeti ünnepeken való gyermekszereplések, mert ezekre úgyis mindkét fél készül, nem igényelnek semmilyen kötelező vállaláson túli energiát vagy anyagi forrást. A megkérdezett szakemberek úgy látják, hogy az egész életen át tartó tanulás gondozásához szükséges feltételek jelenleg csak a köznevelési intézményekben állnak rendelkezésre. Amennyiben a közművelődési intézmény szakmailag alkalmas is lenne a feladatra, a szakemberek időbeli kapacitása vagy a színterek infrastruktúrája, az anyagi lehetőségek vélhetően nincsenek meg ehhez.

Kiderült az is, hogy a nonformális tanulásban történő együttműködés leggyakrabban pályázati forrásból valósul meg a járásban. Ennek TÁMOP és EFOP program keretében is voltak projektjei, amelyek során nagyon sikeres és hatékony munkafolyamatok alakultak ki. Ez megerősíti azon nézeteket, amelyek szerint a formális oktatás kiegészítésére kiváló a kulturális intézményháló. (Kormos 1982, Mayer 2006, Fűz 2017) Ilyen esetben kivétel nélkül történt közös tervezés és gondolkodás az intézmények között, és több tartalmas tábor és szakkör jött létre a megvalósítás során. A fenntartási kötelezettségek lejártakor viszont eltűntek a tevékenységek, mert nem tudták tovább finanszírozni a szakkörvezetőket, a táborok megvalósítóit, sőt, még az anyagköltséget sem. Egy rossz projekt azonban meg is ronthatja a kapcsolatot és tönkretelheti az együttműködést, hiszen ilyen is előfordult egyes interjúalanyok tapasztalatában. Bár a COVID-járvány során az óvodák és iskolák inkább elszigetelődtek, az infokommunikációs lehetőségek kitárultak, és sokszor kényszerűen erősödött használatuk mind a közművelődés, mind a köznevelés területén, ami a tevékenységek online térbe helyezését is eredményezte. Ez kínálhat megoldást arra, hogy a gyermekeket otthonról is megszólíthassák.

4. Összegzés

Összességében tehát elmondható, hogy a kooperáció mértékét és hatékonyságát nem a település mérete vagy az intézményi működés mikéntje befolyásolja igazán, hanem sokkal inkább az, hogy kik a település közművelődési és köznevelési szakemberei, továbbá, hogy ők milyen szakmai kompetenciákkal rendelkeznek és hogyan viszonyulnak egymáshoz. A személyi feltételek ideális együttállása azonban csak arra biztosíték, hogy az intézmények a saját területükön tevékenykedjenek hatékonyan és sikeresen, a szakmai alapon, tudatosan kidolgozott kooperációnak ezen kívül elengedhetetlen feltétele a szükséges anyagi források rendelkezésre állása is. Az anyagi és személyi feltételek hiánya tehát meghatározó okai lehetnek a szakirodalomban felvetődő gondolatnak, miszerint a területek nem együtt dolgoznak, hanem egymás mellett, önállóan működnek. (Mayer 2006)

Felhasznált irodalom:

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) [Művelődéshez való jog – XI. cikk]
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről
- Forray R., Katalin – Juhász, Erika (2009): A felnőttkori autonóm tanulás és a tudáskorrekció elköteleződés. In: Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem, 12–37. p.
- Fűz, Nóra (2017): Iskolán kívüli színterek az általános iskolai oktatásban. In: Magyar Pedagógia 117. évf., 2. szám, 197–220. p.
- Gyányi, István (2023): A közművelődés és köznevelés együttműködésének lehetőségei a nonformális tanulásban a Püspökladányi járásban. OTDK dolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen
- Juhász, Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Csokonai Kiadó, Debrecen
- Kormos, Sándor (1982): A közoktatás és közművelődés együttműködése és fejlesztésének távlatai. In: Molnár Zoltán (szerk.): Közoktatás és közművelődés: összeállítás a TIT Szegedi 11. Művelődéstudományi Nyári Egyetemén elhangzott előadásokból. TIT Csongrád m. Szervezete, Szeged, 15–26 p.. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/44938/1/sznye_muveledoselmelet_011_015-026.pdf, elérés dátuma: 2022.10.26.
- Mayer, József (2006): Közművelődés és közoktatás. In: Új Pedagógiai Szemle, 2006/7–8. szám, 204–214. p. Elérhető: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/lapszamok/2006-7-8>, letöltés dátuma: 2022.10.26.
- Sári, Mihály (2004): A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai. PTE FEEFI, Pécs
- Szabó, Irma (2011): Utópiák és valóság. Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében. Napkút Kiadó, Budapest

Lanczendorfer Zsuzsanna:

Szellemi kulturális örökségünk egy győri kékfestő család munkásságán keresztül (II. rész)

„Ahol nincs hagyományos forma, sem vallás, sem művészet nem bontakozhat ki.”
Hamvas Béla: Az öt génusz

Absztrakt: Tanulmányomban egy győri kékfestő műhelyt mutatok be, ahol a mai napig eredeti eszközökkel és technológiával készítik a textileket. Egyben rávilágítok az Éhling kékfestő család öt generációt átívelő családtörténetére, és bemutatom Tóth Ildikóval – aki nemrég nyerte el a Népművészet Mestere címet – valamint családjával készített interjúk segítségével a kulturális örökségünk fennmaradásában, az ismeretterjesztésben és közösségfejlesztésben végzett kiváló munkájukat. 2018-ban öt ország, köztük Magyarország javaslatára a kékfestés tradicionális mesterséget elismerték és felkerült az UNESCO szellemi kulturális örökség listájára, amelynek kidolgozásában Tóth Ildikó és családja is részt vett. Az előadásomban erre is kitérek és a kékfestő mesterekről, a szakmáról, a családról szóló igaz történeteket is közlöm.

Abstract: In my study I am introducing a blue-dyeing workshop of Győr, where they are making the textiles with original tools and technology until the present day. At the same time, I am pointing out the family history of the blue-dyeing family Éhling, which spans 5 generations. In addition, with the help of the interviews I have made with Ildikó Tóth, who has gained the title 'Master of Folk Art' recently, and her family, I am presenting their excellent work done in the survival of our cultural heritage, education and community development. In 2018, proposed by five countries including Hungary, blue-dyeing was recognised as a traditional craft, and it appeared on the list of intellectual cultural heritage of UNESCO, in the elaboration of which Ildikó Tóth and her family also participated. In my presentation I am touching upon this as well, and I am also publishing the true stories about blue-dyeing masters, the trade and the family.

Bevezetés

Tanulmányom első részében¹⁷ ismertettem a kékfestést, mint Szellemi Kulturális Örökséget, valamint a szakirodalom és interjúk segítségével bepillantást nyújtottam a híres győri kékfestő családok életébe, munkásságába.¹⁸ Jelen tanulmányomban bemutatom Tóth Ildikó kékfestőt, aki családjával nemcsak tovább viszi felmenői mívés mesterségét, hanem „Kékfestés magyarországi hagyománya” örökség elem kidolgozásában és felterjesztésében is részt vett.

¹⁷ Lásd: Szellemi kulturális örökségünk egy győri kékfestő család munkásságán keresztül (I. rész) In: Kulturális Szemle, Online folyóirat, 2020. VII. évfolyam, 1. szám 67-78.

¹⁸ Magyarországon jelenleg hat kékfestő műhely működik a bácsalmási, a győri, a nagynyárádi, a szombathelyi, a tiszakécskei, és a tolnai műhely.

Sőt, a kékfestés technikai folyamatait bemutató fotókat is a győri műhelyükben készítették el. Megyénkben, sőt a régióban, egyedül most már csak ő és családja foglalkozik a kékfestéssel.

A Győri Kékfestő Műhely - Tóth Ildikó kékfestő mester és családja

A Győri Kékfestő Műhelyt Éhling Péter, – Tóth Ildikó dédapja – alapította 1906-ban.¹⁹ Ő 1896-ban a Torontál megyei Perjámosról került a városba, meséli Ildikó: „A dédpapa, Szeged mellől származott, ezért őzve beszélt. Mindig azt mondta, hogy „«föstök». A millenium ideje alatt érkezett Magyarországra 1896-ban, mint vándorlegény. Nagyon megtetszett neki a fejlődő Magyarország, a sok ünnepség. Megtudta, hogy a Festő utcában egy nagyon híres kékfestő gyár van, és elszegődött oda dolgozni. Dédmama meg innen nem messze a Sütő utcában lakott, és megismerkedtek. „²⁰ Bakó Ferenc írásában, három fejezetben, szó szerint közli a mester szavait. Ebből kitűnő ismertetést kapunk a kékfestés munkamenetéről, anyagáról, szerszámairól, sőt az iparos szókincséről. (Bakó 1998: 161- 171).

1. kép: Az alapító Éhling Péter és családja a bolt falán
(Fotó: Lanczendorfer Zsuzsanna, Győr, 2023)

Az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára való felterjesztéshez Tóth Ildikó így foglalta össze kékfestő családjuk, illetve a győri műhely történetét: „Győrben a textilnyomás első hiteles gyakorlásáról 1695-ből a Városi Tanácsjegyzőkönyvekben olvashatunk. A festők a munka nagy vízigénye miatt folyók mellé telepítették műhelyeiket, ahogy dédapám is Győrben a Festő utcában, a volt Rábca folyó mellett alapította manufaktúráját 1906-ban. Abban az

¹⁹ Lásd 1. kép.

²⁰ Az interjúk szövegeit dőlt betűtípussal jelölöm.

időben több festő család is dolgozott itt, innen ered az utca elnevezése is. Műhelyünk a többi mesterhez hasonlóan a helyi igényeket elégítette ki, de a környékbeli vásárookra is eljárt, Pápától a Csallóközig. Jellemzően lenvásznat és pamutvásznat festettek, a durva házivászonból kötények és terítők készültek, de színeztek gyapjúfonalat is. A rábaközi asszonyok a középkék alapon fehér mintás, rózsás, babos, csíkos ruhákat kedvelték, kortól függően apróbb, vagy nagyobb mintás kelméből. Férfiaknál az apró mintás ing és a sima, minta nélküli kötény volt a kelendőbb. Viseletük elengedhetetlen kelléke volt a kékfestő textil. A mai napig is alkotó kékfestő családok a magyar népművészet e kihalófélben lévő ritka mesterség hordozói és életben tartói. Bár a hagyományos munkafolyamataink azonosak, mégis minden családnak van egyedi stílusa, saját receptúrája, ami az évszázadok folyamán formálódott és átöröklődött.”²¹

Tóth Ildikót tovább faggattam a családi mesterségről: „Műhelyünkben már az ötödik generáció dolgozik: 1906-tól 1954-ig dédapám, Éhling Péter, 1954-1961-ig dédanyám, Éhling Péterné (született Nemes Nagy Zsófia), 1961-1983-ig nagymamám, Éhling Ilona,²² 1983-1990-ig édesapám, Tóth József kelmefestő mester, és most már mi.,

Tóth Ildikó dédapja Festő utcai műhelyében már gyermekként megismerkedett ezzel a szép mesterséggel, majd kelmefestő édesapja, Tóth József fejlesztette tovább tudását: „Apukám a Patyolat festődjében dolgozott, munka után itthon is dolgozott. Nagymama volt az üzletben. A kékfestés ennek a munkának csak egy szelete. Rengeteg színt festett, gyapjúfonalakat és készárut. Sáfránnyal sárgát, diólevelet és burokkal barnát, és a szürkéhez égerfa tobozt is gyűjtöttük, de nagy része már szintetikus festék volt.” Később Bolyós András kékfestő mestertől fejlesztette tovább tudását. Róla még egy tréfás történetet is mesélt: „A pápai Kékfestő Múzeum munkatársai megkérték az egyik mestert, hogy küldjön már nekik papot²³ a kiállításra. Ahogy szokta a mester feladta a papot a buszra. Egy vödörbe fel is adták a buszra, az megérkezett a városba és a kollégák kimentek a buszhoz, hogy elhozzák a papot. Kérdezték a sofőrtől, hogy itt van-e a pap, és ő mondta, hogy nem látott semmi féle papot. Gondolták, hogy akkor majd a következő busszal jön, de azon se volt a pap. Akkor felhívták a mestert, hogy mondja már meg melyik buszra tette fel a papot, mert nem találja senki. Ő azt válaszolta, hogy a reggeli buszra tette fel, ott kell, hogy legyen. Szóltak a sofőrnek, az meg csodálkozott, hogy a vödörben lévő anyag lenne a pap? Ez úgy húsz éve történt. Úgy emlékszem Bolyós András volt a mester, aki feladta a papot a buszra.”

Ildikónak már a szakközépiskolában is megmutatkozott a népi hagyományok, kézművesség iránti érdeklődése, itt szerzett textilfestő bizonyítványt. „A Zrínyi Ilona gimnázium elvégzése után 1988-ban tettem szakvizsgát a Rejtő Sándor Textilipari Szakközépiskolában textilfestő szakon, 1990-ben kaptam iparengedélyt.”

Ildikó nemcsak kiváló mester, de a szó legnemesebb értelmében vett „népnevelő”, közösségépítő is, hisz a mesterséget népszerűsítő előadásaival, alkotásaival a társadalom széles rétegeit szólítja meg. Párjával együtt önzetlenül vesznek részt pedagógusok továbbképzésében, a népművészet és a kézművesség tanításában. Rendszeresen fogadják műhelyükbe a környék iskoláseit, felnőtteit, ahol nem csak megismerhetik, hanem ki is próbálhatják a mesterséget. „Csak tavaly 1400 fiatal ismerhette és próbálhatta ki ezt a

²¹ Köszönet a dokumentumért!

²² Róla egy szép történetet is megtudtam Ildikótól: „Nagymamát a kékfestős búzavirágos ruhájában temettük el, mert ez volt a kedvence. Sokan nem értették, hogy miért nem feketében.”

²³ pap= pép „Ez egy pép, folyékony, sűrű massa, olyan, mint a palacsinta tészta.”

mesterséget.”²⁴ Több éven át segítették hallgatóink kézműves képzését is, gyakran járunk a Festő utcai műhelyükben bemutatókra. De nemcsak ámultunk a kék csodák születése nyomán, hanem hallgatóimmal (tanító, kulturális mediáció, turizmus szakos) készítettünk mi is egy – egy szép kékfestő terítőt. Ezekből egyetemünkön kiállítást is rendeztünk hallgatóink nagy örömére. Például az Apáczai Karon 2003-ban, amelyet dr. Faragó Sándor rektor úr és dr. Barsi Ernő néprajzkutató nyitott meg. Érthető, hogy 2013-ban megkapták a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karának Öveges Kálmán díját.²⁵

2. kép: Kiállítás a hallgatók kékfestő munkáiból a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán. A képen mellettem balról dr. Faragó Sándor rektor úr, dr. Barsi Ernő néprajzkutató és dr. Cseh Sándor főigazgató úr
(Fotó: Győr, 2003. Saját fotóarchívum)

Ildikó segíti a megye népművészeinek munkáját is, mint a Kisalföld Népművészek Egyesületének titkára, és a Győr- Moson- Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara Hagyományos kézműves szakmai osztály elnöke. Tagja emellett a Győri Ipartestületnek is. Munkáját nagyfokú precizitással, mély felelősség- és lokálpatriotikus tudattal végzi. Nem véletlen, hogy alkotásait, szakmai felkészültségét, számos oklevéllel, díjjal jutalmazták: (Népi Iparművész 2006; Győr Város Ezüst Emlékérme 2007; Kamarai Munkáért Emlékérem 2017, IPOSZ Arany Jubileumi Emlékérem 2017, Győr-Moson-Sopron Megye Emlékérem 2007; Győr Belváros Szolgálatáért díj 2017).²⁶ Ildikó emberi tartása, hazaszeretete, előadói és kutatói kvalitásai, valamint kiváló szakmai teljesítménye alapján méltán kapta meg 2019-ben a Népművészet Mestere elismerést is.²⁷

²⁴ Gerencsér Zsolt

²⁵ Lásd 2. kép!

²⁶ Lásd 3. kép!

²⁷ Megjegyzem ebben a szakmában Ő a legfiatalabb Népművészet Mestere.

3. kép: Oklevelek a boltjuk falán
(Fotó: Lanczendorfer Zsuzsanna, Győr, 2023)

Tóth Józsefné Ilike, Ildikó édesanyja a pedagógus diploma mellett festésből szakmunkásvizsgát tett le. „Nálunk a családban mindenkinek megvan, vagy megvolt a mesterlevele, vagy szakmunkásbizonyítványa a festésről.”; „Ez a dédpapa kívánsága volt, anyunak még a pedagógus diplomája mellé is kellett egy »tisztességes szakma«. A dédmamának, nagymamának, két nővérének, anyunak, apunak, nekem és a Zsoltinak is megvan.”²⁸ Ilike a mai napig segít a festésben és a Tejfölös-közből lévő üzletükben az eladásban. Mint tudjuk korábban az eladásban vásárolni jártak az asszonyok. Erről is gyűjtöttem a családtól egy történetet: „Régen asszonyok jártak vásárolni Csütörtökre, Nagymegyerve, Dunaszerdahelyre, tehát Csallóköz és persze Szigetköz településeire. Visszafelé elég sok pénzzel jöttek, ha eladták az árut. Ez viszont nagyon veszélyes volt, mert az útonállók is figyelték, hogy mikor jönnek vissza a vásárból. Éppen ezért szokás volt összeállni, szinte konvojként haladtak a lovas kocsik egymás után hazafelé. Ha nem volt erre lehetőség, akkor a lányok fejére kalapot tettek és cigarettát, vagy szivart adtak nekik és mondták: »Fújjátok, fújjátok, hogy messziről lássák, mennyi férfi utazik ezen a kocsin«. Ugye, hogy ne támadják meg őket. Sötétedéskor csak azt látták, hogy sok kalapos, szivaros hajtja a lovakat, így azokat nem támadták meg. Ma is van egy vásároló ládánk az üzletben. Abba tették a háború előtt a méterárut, úgy volt méretezve, hogy egy vég áru – kilencven centis – elfért benne. Ezen még titkos zár is van.”

Tóth Ildikó férje, **Gerencsér Zsolt**,²⁹ eredetileg gépészmérnöknek tanult, de a műhelyünkben megismerte és megszerette a textilfestést. Ennek hasznát is vette a család: „Gépészmérnöki ismeretek elengedhetetlenek a régi, 100 éves berendezéseink, eszközeink

²⁸ Tóth Ildikó

²⁹ Gerencsér Zsolt. Iskolái: Jedlik Ányos Gépipari Szakközépiskola 1987., Kis Bálint Szakiskola kétfestő szakmunkás bizonyítvány 2000., Díjai: Népművészet Ifjú Mestere 2002, Év Ifjú Mestere 2006, 2014-től a Kisalföldi Népművészek Egyesületének elnökének választották. Munkáit rendszeresen zsűrizteti.

karbantartásánál, felújításánál.” Kovács Miklós³⁰ kékfestő mesternél tanulta a szakmát és szakmunkászvizsgát is szerzett. „Nálunk benősültek a férfiak a szakmába. Az I. Világháborúban, amikor a férfiak fronton voltak, a nők vitték az ipart. A tiszakécskei mesternek 2 lánya van, a felesége is kékfestő Népi Iparművész és a lányunokája is, aki majd folytatja a mesterséget. A tolnai Horváth családnál az asszony volt a mester, a férje benősült. A leghíresebb kékfestő művész Bódy Irén volt, ő Munkácsy díjat kapott” - meséli Ildikó.

4. kép: Gerencsér Zsolt festés közben a kipánál
(Forrás: Családi fotóarchívum, Győr, 2006)

Ebben a családban a mesterségbeli tudást tovább örökítik a szülők, két lányuknak, **Brigittának és Enikőnek** is megtanították a kékfestést. „Minden kékfestő család törekszik arra, hogy megőrizze a mesterség munkaeszközeit, a műhelyét, annak berendezéseit, lehetőséget teremtve a következő generációnak a mesterség folytatásához” - vallják a szülők.

³⁰ Tiszakécskei Kossuth-díjas mester. Lásd: Tajti 2009, valamint 4. kép!

5. kép: dr. Bajcsai Brigitta

(Forrás: Családi fotóarchívum, Budapest, Mesterségek Ünnepe, 2019)

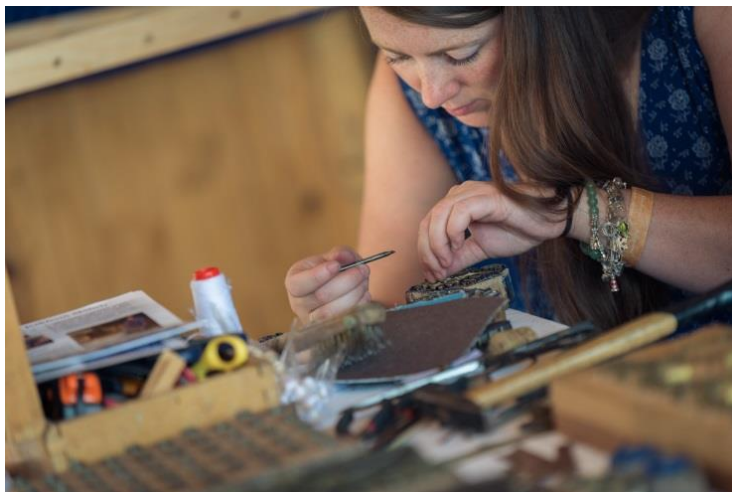

Lányaik, ahogy mesélték „kékvilágba születtek bele.” Ott voltak a kelme festések, a műhelyben tartott bemutatókor és persze a vásárokon is. A kékfestő család legifjabb tagjai belenevelődtek ebbe a szép szakmába.

Az idősebb jogi diplomával rendelkező **Brigitta** lányuk³¹ így fogalmaz: „1988-ban születtem Győrben, egy kék- és kelmefestéssel foglalkozó család ötödik generációjaként. Gyermekkorom meghatározó élménye volt a családom festőműhelyében eltöltött idő, játszva ismertem meg a kékfestés technikáját, fortélyait. Kisiskolás korom óta szívesen segítettem a munkában, a családban mindenkinek megvolt a korra és fizikumra való tekintettel a feladata. Húgommal minden festésnél ott voltunk, mintáztunk és festettünk saját tervezésű kendőket, ruhaanyagokat készítettünk. Szüleim a Pápai Kékfestő Múzeumban rendszeresen tartottak mesterségbemutatókat, szakmai vezetést, amelyre kiskorom óta mindig magukkal vittek. Ezalatt szinte észrevétlenül gyarapítottam a kékfestéssel kapcsolatos ismereteimet. Őrá is nagy hatással volt debreceni dr. Bolyós András kékfestő mester, aki nyaranta a Festő utcai műhelyünkben dolgozott, és Bódy Irén iparművész „aki megmutatta, hogy mintákat nyomni nemcsak nyomdúcokkal lehet, hanem krumpliból is, egyik-másik alkotásához néha több kilót is kifaragott.” Brigitta több kiállításon is szerepelt már Győrben pl. a Szent László Látogatóközpontban, a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban, a József Attila Művelődési Házban és minden évben részt vesz a Mesterségek Ünnepén, ahol látványműhelyt működtetnek a családdal, együtt mutatják be a mintázást, és a mintafakészítést. A Győrközfesztiválon, kézműves vásárokon és egyéb városi rendezvényeken is szerepel. „Feladatomban tekintem továbbadni ezt az ükapámtól örökölt, ritka mesterséget a következő generációknak, hogy megismerhessék, megtanulhassák, tovább éltsék.” Brigitta Budapesten, a Népi Iparművészeti Múzeumban, az Ifjú Mesterek Remekei kiállításon 2020-ban és 2021-ben is szerepelt munkáival.

³¹ Lásd 5. és 6. kép!

6. kép: Mintafakészítés a Kékfestő látványműhelyben
(Forrás: Családi fotóarchívum, Budapest, Mesterségek Ünnepe, 2019)

Enikő³² főleg a gyermekfoglalkozásokat szereti. Igazi „pedagógus vénával” rendelkezik, hiszen bemutatóit a gyerekek örömeire mesékkel is színesíti: „Történt egyszer régen, hogy egy meleg nyári napon a festőmester kiterítette az előfőzött vásznakat a gyepre száradni. Ezen a napon, olyan forróság volt, hogy a fán még a gyanta is megolvadt. Egy arra szálló kismadár belelépett a fán lévő gyantába és aztán ezzel a gyantás, agyagos lábával, végigmászka, le s fel a kiterített anyagokon. A festőmester csak a festés után vette észre, hogy csupa-csupa madárlábnymos lett a textíliája. Nagyon aggódott, neki is szomorodott, hogy mi lesz, amikor jönnek az asszonyok a megfestett anyagért és megpillantják elrontott munkáját. Szerencsére azonban a vevőknek nagyon tetszett, hogy nem egyszínű kék, hanem mintás lett a textil és legközelebb is ilyet kértek. Azért tartják úgy, hogy a tyúklábas minta az első kékfestő minta Magyarországon.”

Enikő is aktívan részt vesz a mesterség megismertetésében, már több jelentős bemutatója, foglalkozása volt: (Färber Markt Gutau európai kékfestő mesterek találkozója 2013-óta évente; Magyar Fesztivál Gravesend kékfestő mesterség bemutatása és foglalkozás tartása 2016; Szentendrei Szabadtéri Múzeum Pütkösi Örökség Ünnep 2016; Mesterségek Ünnepén a Kisalföldi Népművészek Egyesülete standjánál mesterségbemutató 2016-óta évente; IOV Youth Congress Myslenice előadás és workshop 2017; New York-i Magyar Ház Magyar Örökség Fesztivál kiállítás berendezésében és workshop tartásában segédkezés 2017; Párhuzamok Projekt keretében a NESZ fiatal népművészeivel mesterségbemutatón és divatbemutatón való részvétel 2018; Magyar Kulturális Fesztivál Belgrád kékfestő-foglalkozás 2018; Bécsi Collegium Hungaricum adventi játszótérjében kékfestő-foglalkozás.)

Sőt, fiatal kora ellenére kiállításai is voltak már: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr, 2017; Szent László Látogatóközpont, Győr, 2018.

A zalaegerszegi és debreceni kiállításokon való szerepléshez köthető az Országos Gyermekek és Ifjúsági Népi Kézműves Pályázaton elért 1. helyezése 2019-ben. 2021-ben pedig Junior Prima díjat kapott.

³² 2023-ban megszerezte a diplomáját a Budapesti Műszaki Egyetemen Média és Kommunikáció szakon. Lásd 7; 8 és 9. képen szüleivel!

Az egész családra jellemző, hogy folyamatosan és eredményesen vesznek részt a Népi-iparművészeti zsűrizéseken.

7. kép: A tudás átadása. Gerencsér Enikő édesanyjával, Tóth Ildikóval mintázás közben
(Forrás: Családi fotóarchívum, Győr, 2009.)

8. kép: Gerencsér Enikő édesapjával, Gerencsér Zsolttal a Mesterségek Ünnepe
(Forrás: Családi fotóarchívum, Budapest, 2016.)

9. kép: Gerencsér Enikő édesanyjával Tóth Ildikóval New-York, Magyar Ház
(Forrás: Családi fotóarchívum, 2017.)

10; 11. kép: A Győri Kékfestő Műhely boltja
(Fotó: Lanczendorfer Zsuzsanna, Győr, 2023)

Úgy vélem, hogy Tóth Ildikó és családjának legnagyobb érdeme az, hogy a feledés homályába merülő győri kékfestő emlékeket, eszközöket és mintákat felkutatták, összegyűjtötték a levéltárakban, múzeumokban és ezzel felújították az Éhling család mesterségbeli tudását.³³ Emellett kikölcsönözték a nagypapa nyomódúcait a múzeumok raktáraiból, és azokkal álltak neki a mesterség felélesztéséhez. Sőt a férj ma már maga készíti az eredeti motívumok alapján a mintafákat, amivel dolgoznak. Ahogy Ildikó mesélte: „családunk a mai napig eredeti eszközökkel és technológiával készíti a hagyományos mintákkal díszített kékfestő textíliákat.”

³³ A családról már korábban írtam Egy szép kék mese címmel a helyi lapban. In: Kisalföld, 2001. március 13., 4.

A győri műhely mintakincse is egyedi. Ezt három csoportba lehet rendezni. Az első a méterárú mintázás motívumai: apró csíkos, pöttyös és bordás minták. A második a középmintás: például van szarvas, kis csokros virág, kancsó, kifli mintás. A harmadik bordűr és szegélyminták. „A család stílusára jellemző a rábaközi minták alkalmazása: apró mintás, csíkos, de itt a csíkok vízszintesen mennek, máshol függőlegesen. A csodaszarvas, páva, madár motívumok a kedvenceink. A szarvasnál még a forrásvíz is látható.” Ildikó azért megjegyezte, hogy „régén nagyobb szabadságuk volt a minták választásában a vevőnek. Az asszonyok saját megszótt szövetüket bevitték a mesterhez, és kiválasztották.”

Tóth Ildikó és családja mindig is kereste a tanítás és a hagyományápolás összekapcsolásának lehetőségeit. Kitűnő érzékkel emelték a kézműves szakmát a művészetoktatás színvonalára, folyamatosan törekedve arra, hogy felfedeztesse népművészeti örökségünk értékeit, mai környezet- és tárgykultúrába való beépítésének lehetőségeit. Részük volt abban, hogy „megyerikum” lett a kékfestés megyénkben.³⁴ A kulturális örökség szakterületen belül a „Győri Kékfestők” 2017-ben kerültek be a megyei értéktárba. Indoklásban ez szerepel: „A textilnyomás győri hagyományai egészen az 1600-as évekig nyúlnak vissza. Győrben, a Festő utcában, a volt Rábca folyó mellett 1906-ban alapított manufaktúrában az Éhling család immár negyedik generációja festi a manapság is közkedvelt motívumokat. Helytörténeti kiállítás keretében be is mutatják a kékfestés folyamatát több mint százéves mintafákkal, eszközökkel, gépekkel. A mai is alkotó kékfestő családok a magyar népművészet e kihalófélben lévő ritka mesterségének hordozói és életben tartói.”³⁵

A Győri Kékfestő Műhely aktív szerepet vállal a mesterség megismertetésében, tovább hagyományozásában. Rendszeres résztvevői a Budai Várban a Mesterségek Ünnepének, a Múzeumi Majálisnak. 1999-től a pápai Kékfestő Múzeum mesterség bemutatóit ők tartják. De nemcsak itthon, hanem határon túli érdeklődőknek is elviszik a kékfestés tudományát. Például a Collégium Hungaricum adventi játszóházában rendszeresen jelen vannak. Munkáinkat Európa számos országában bemutatták (Anglia, Ausztria, Franciaország, Lengyelország, Németország, Oroszország, Románia), sőt Kínába, USA-ba is eljutottak alkotásaik. Washingtonban 2013-ben a Folklife Fesztiválon hazánkat képviselték.

A győri kékfestő család szakmai kapcsolatot is tart a többi kékfestő műhellyel és mestereivel. „Nagynyárádi Kékfestő Fesztivál és a Pápai Kékfestő Múzeum által megrendezett kékfestő találkozó jó alkalom a barátságok, szakmai kapcsolatok ápolására.”³⁶

Mesterségükkel több megyei rendezvényen is részt vesznek, így például – a teljesség igénye nélkül – Megyei Nemzetiségi Napon (Kimle, 2016, Und, 2017). A résztvevők itt közelebbről is megismerkedhettek a kékfestés mellett a csontfaragás és a hőveji csipke készítésével is. Tájházak munkáit is segítik pl. „Tájházi Kavalkád” keretében havonta egy alkalommal a felpéci tájházban egy kézműves bemutatót tartottak, illetve Bágyogszovátin a tájházban a fiatalabb és idősebb generáció részvételével pozitív nyomással környezetbarát textiltáskát nyomtak.

Ildikóék a kézművesség más területeivel és alkotókkal is szerepelnek, tartanak közös kiállításokat. Engedtesse meg, hogy azt emeljen ki, amelynek én is részese voltam! 2003-ban

³⁴ A településeknek 2012. óta van lehetőségük helyi értéktárak létrehozására és működtetésére. Erre a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény ad felhatalmazást, és 114/2013. (IV. 16.) a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról szóló kormányrendelet szabályoz.

³⁵ <https://megyerikum.hu/gyori-kekfestok/letoltés>; 2023. 02. 21.

³⁶ Gerencsér Zsolt

22 csoport 60 alkotó mutatta be alkotásait a pápai Somogyi József Galériájában a Magyar Foltvarró Céh országos kiállításán. Ahogy a kiállítás megnyitóban mondtam: „A kézművesség két csodálatos része egyesült, a múlt és a jelen színeiben. A kékfestés több évszázados hagyománya és Magyarországon újnak mondható patchwork (textil foltmunka) öltötte kék, fehér színeit csokorba. A kékfestés adta kék szín árnyalatai, mintái, „hímei” új kompozícióban hirdették régi mesterségünk szépségét. A mai alkalommal egy nemes kelme adja az ihletet, a kékfestő. A kékfestés művészete, a kékfestők gazdag tárháza ma égi táncba kezdett ezen a kiállításon a foltvarrás művészetével. A szegénység technikája, művészi szintre emelkedett!”³⁷

12. kép: Magyar Foltvarró Céh országos kiállításán Tóth Ildikóval és Borbély Lajossal
(Fotó: Pápa, 2003. Saját fotóarchívum)

A Nemzeti Művelődési Intézet által szervezett Komatál Programban is részt vettek. Ennek a családbarát projektnek, egyik eleme volt az alkotói pályázat és a kiállítás, valamint az is, hogy az újabb gyermekkel gyarapodó családok részére komatálat és komakendőt igényelhetnek a komatál közösségek. Nekem, mint néprajzosnak nagyon megmelengette a szívemet a gyermekhez kötődő hagyományok, a komatál vivés szokásának, újrateremtése és megerősítése.³⁸ Úgy vélem ez egy új lehetőség a közösségépítésre, a segítségre, helyi szokások felelevenítésére és egyben népi kézművesek felkarolását, alkotásaik népszerűsítését is segíti (281 alkotó, 628 alkotás) így a Győri Műhelyét is. Ők is részt vettek a Komatál Konferencián és Kiállításon, a Lakitelek Népfőiskolán 2019-ben alkotásaikkal (komakendő, ajándéktárgyak). Általuk készített komatálterítő apró babos, vagyis aprópöttyös és margarétás bordúrral készült. Ez a komatál letakarására szolgál. Részt vettek a „Tervezzünk ajándéktárgyakat nemzeti szimbólumokkal” és az „Újra öltünk-Örökítünk” projektben is.

³⁷ Részlet Lanczendorfer Zsuzsanna kiállítás megnyitó beszédéből. In: Hírfoltok. A Magyar Foltvarró Céh Lapja, 2003. június VIII. évf. 6. (76) szám 3. valamint lásd: 12. kép!

³⁸ Lásd 13. kép, ahol komatál vivés szokását láthatjuk 1978-ból!

13. kép: Lájér Ferencné (Nimsz Magdolna) rokonom komatálat visz
(Fotó: S. Lackovits Emőke, Kékkút, 1978)

Több filmben is láthattuk őket. Legutóbb a **„Trianon100 videóklipben”**,³⁹ vagy az „Itthon vagy!”, „Maradj itthon” filmekben. Árpa Attila rendezésében a Magkereskedő nő című német filmben Ildikó, mint korabeli kékfestő asszony szerepelt. Többször látjuk őket a Pápa Városi Televízió, Győrplusz TV adásaiban. Tartottak előadást a Kossuth Végegyetemen, a Tulipánkert Mozgalomról a médiában, és a Nyugdíjas Egyetemen is. Munkáik ma már múzeumokat gazdagítanak, alkotásaik megtalálhatók az Óbudai Textilmúzeumban, a Pápai Kékfestő Múzeumban és a Népzei Múzeumban is.

Összegzés

Ma Magyarországon családi üzemekben, vállalkozásban folyik a kékfestés, így Ildikóéknál is. „A magyarországi kékfestésnek van egy különlegessége: nálunk kékfestő családok vannak és nem férfi mesterek. Mindenkinek megvan a korának és fizikumának való munka, nem nemhez kötött” – mondja a Népművészet Mestere.

Az ötgenerációs mester család kutatása során a legnagyobb változást abban látom, hogy ma már nemcsak elkészítik áruikat, mint felmenőik, hanem a készítés módját is közkinccsé teszik. A bemutatóikon meg lehet ismerni a technológiát, a mintafákat, a motívumkincseket és ráadásul ki is lehet azt próbálni. A másik, hogy míg régen a használati tárgyakat készítették – a keresletnek megfelelően – ma már megjelentek a dekor- és ajándéktárgyak (pl.: asztalterítő, díszpárna, függöny, táskák, bortartó, kékfestő ruhás babák, karácsonyfadíszek, háziáldás).⁴⁰ Mesterségük kibővült tervezéssel, varrással és nem utolsósorban közművelődési feladatokkal, közösség építéssel. A közösségfejlesztést, mint módszert nap mint nap alkalmazzák. Egyetértek Brigittával abban, hogy „biztató jel a mesterség tovább élése szempontjából, hogy ma minden kékfestő családban van utánpótlás, a fiatalok szívesen folytatják, népszerűsítik ezt a nehéz, de szép szakmát.”

³⁹ Baranyay Alfréd „Frédý” rendezésében: Trianon. Együtt dobban a szív.

⁴⁰ Lásd 10; 11. képen!

Az alapító dédszülőtől, Éhling Pétertől Bakó Ferenc gyűjtött egy versikét, ami a mester elmondása szerint, minden kékfestő műhely falán olvasható volt:

„Blau ist die schönste Farbe,

Blau liebt jeder Mann.

Darum lieb' ich alles was blau ist,

Weil mein Schatz ein Farber ist.”

„A versike kékfestés mesterségének spontán dicsőítése.”- írja Bakó Ferenc.⁴¹ (Bakó 1998: 167). S most már megértettem, hogy miért az egész család kedvenc színe a kék! Sőt azt is, hogy ők ezt a szót a régi értelemben, szigetközi nyelvjárásban⁴² használják, vagyis, ha kék, akkor kell!

Interjú alanyok:

- Dr. Bajcsai Brigitta szül.: Győr, 1988.
- Gerencsér Enikő szül.: Győr, 1999. (Junior Prima díjas)
- Gerencsér Zsolt szül.: Győr, 1969. (Népművészet Ifjú Mestere)
- Tóth Ildikó szül.: Győr, 1962. (Népművészet Mestere, Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja)

Felhasznált irodalom:

- Bakó Ferenc (1998): Adatok a győri múzeum kékfestő gyűjteményéhez. In: Szende Katalin – Kücsán József (szerk.): „Isten áldja a tisztas ipart.” Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére. Sopron, A Soproni Múzeum kiadványai 3. 161- 171. p.
- Barsi Ernő: Egy újjászülető mesterség. Kékfestő kiállítás az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Karon. In: Vivat Academia. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Lapja. 2003. május I./1. 19. p.
- Gyurina Zsolt: Világörökséggé vált a kékfestés. Az UNESCO listájára került a régi mesterség- öt családi műhely maradt az országban, köztük a győri. In: Kisalföld, 2018. november 29. 1; 5. p.
- Lanczendorfer Zsuzsanna: Egy szép kék mese. In: Kisalföld, 2001. március 13., kedd, 4. p.
- Lanczendorfer Zsuzsanna: Részlet dr. Lanczendorfer Zsuzsanna kiállítás megnyitó beszédéből – Pápa, 2003. április 26. In: Hírfoltok. A Magyar Foltvarró Céh Lapja, 2003. június VIII. évf. 6. (76) szám 3.
- N. n: Folt hátán folt. A harmónia a titok. Pápa és Vidéke. Közéleti hetilap. 2003. május 1. I. évfolyam 7. szám,

⁴¹ A kék a legszebb szín/ A kéket mindenki szereti/ Azért szeretek én mindent, ami kék/ Mert az én kedvesem egy kékfestő. Köszönöm Zsirai Dórának, hogy felhívta a figyelmemet ennek a szövegnek egy 19. századi népdal változatára, ahol a kedves nem kékfestő, hanem matróz: „Blau, blau, blau sind alle meine Kleider,/ blau, blau, blau ist alles was ich hab./Darum lieb ich alles was so blau ist,/ weil mein Schatz ein Matrose ist.

⁴² A kék szó másik jelentése: kell.

- Tajti Erzsébet (2009): A kécskei kékfestő család. Tiszakécskei Honismereti Kör, Tiszakécske

Internetes hivatkozások:

- http://www.gyorikekfesto.hu/08_open.html letöltés: 2023. 02. 21.
- [https://megyerikum.hu/gyori-kekfestok/letöltés: 2023. 02. 21.](https://megyerikum.hu/gyori-kekfestok/letoltés: 2023. 02. 21.)

Kiállításai:

- 1999. Nagynyárád
- 2000. Győr, Bartók Béla MMK (önálló)
Budapest, „Élő Népművészet”
Budapest, ELTE Kémiai Világtalálkozó
- 2001. Győr, Balázs Béla MMK (önálló)
Csorna, Csornai Múzeum (önálló)
- 2003. Sopron, Lábasház „Kékfestő mesterek”
- 2004. Schwetzingen (Németország)
- 2005. Győr, Megyeháza Győri Ipartestület
Pápa, Kékfestő Múzeum, Állandó kiállítás
Győr, Bartók Béla MMK „Élő Népművészet”
- 2006. Essen (Németország)
- 2007. Ingolstadt (Németország) (önálló)
- 2008. Sindelfingen (Németország)
Győr, Öveges Kálmán Általános Iskola (önálló)
- 2008. Brassó, Románia
- 2009. Erfurt, Németország (önálló)
- 2010. Poznan, Lengyelország (önálló)
Pápa, „Történelmi Napok”
Pápa, „Játékfesztivál”
- 2011. London, Anglia, Collégium Hungaricum (önálló)
Győr- Ménfőcsanak, Bezerédj-kastély (önálló)
- 2012. Budapest, Magyar Kézműves Remek
Budapest, Mesterségek Ünnepe (önálló)
- 2013. Washington DC, USA „Hungarian Heritage”
- 2014. Nyizsnyij Novgorod, (Oroszország)
- 2014. Franciaország, Gannat: Les Cultures Du Monde
- 2015. Milánói EXPO Magyar Pavilon
- 2016. Széchenyi István Egyetem Győr, Nyugdíjas Egyetem, - előadás (A kékfestés magyarországi hagyománya címmel)
- 2017. Csunking, Tavaszi Kulturális Fesztivál
- 2017. Nyizsnyij-Novgorod, (Oroszország) Mesterségek Titkai
- 2017. New-York, Magyar Ház Kiállítás és Mesterségbemutató
- 2018. Kéz-Mű-Remek Múcsarnok
- 2018. Sanghaj

- 2019. Párizs, UNESCO Székház Walking the Indigo Walk
- 2020. Cegléd Galéria- kiállítás
Sopron Lenk villa kiállításához bemutató film készítés
- 2021. Mesterségek Ünnepe, Szentendre Skanzen
NMI Aszakkör- filmforgatás (Kékfestés, textilnyomás címmel)
- 2022. Kékfestő találkozó és vásár Gutau (Ausztria)
Vigadó- kiállítás
Krakkó- kézműves foglalkozás
Nádszeg (Szlovákia) Hungarikum Nap- előadás

Miklósi Márta – Molnár Attila Károly – Kuthy-Megyesi Judit:

Kulturális tanulás speciális körülmények között: A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben, néhány pozitív példán keresztül

Absztrakt: A tanulmány célja a kriminándragógia és a börtönök kulturális életéhez kötődő legfontosabb fogalmak, illetve azok lehetséges értelmezéseinek áttekintése. Bemutatjuk a fogvatartottak fő kulturális jogait (tanulási lehetőség, közösségi kulturális lehetőségek), és rávilágítunk azokra az aspektusokra, amelyek a börtönt totális intézménnyé teszik. Megvizsgáljuk a fentiek fogvatartottakra gyakorolt hatását is, emellett bemutatjuk a börtönbeli kulturális élet céljait.

Abstract: The aim of this paper is to present the most important concepts and possible interpretations of criminal andragogy and the cultural life in prisons. We demonstrate the main cultural rights of prisoners (opportunity for studying, access to community cultural possibilities) and highlight the aspects that makes the prison a total institution and the impacts they have on prisoners. We present the objectives of cultural life in prisons.

Bevezetés

A büntető felelősségre vonás folyamata során minden körülmények között érvényesülniük kell az emberi jogoknak, alapelveknek, nemzetközi követelményeknek, ami a jogállamiság egyik fokmérőjének tekinthető. Az alapvető jogok egy lehetséges csoportosításában Vókó György különbséget tesz a szabadságvesztéssel nem érintett és érintett jogok között. Az első csoportba tartozó jogok – mint például az emberi méltósághoz való jog, a személyi biztonság joga, a jó hírnévhez való jog, a vallásszabadság – elismerése tűnik a legfontosabbnak a reintegráció elérése érdekében, hiszen különösen hangsúlyos, hogy „*az emberi méltóság, a személy integritása, személyiségének védelme csak olyan mértékben lehessen korlátozás tárgya, amilyen mértékben ezt a fogvatartás ténye, a Bv.-intézet rendjéhez fűződő érdek értelemszerűen befolyásolhatja*” (Várnagy-Tóth 2011:171; Vókó 2007).

Napjainkban mindinkább megfelelő figyelem fordul a büntetőjogi szankciók végrehajtására a büntető felelősségre vonás folyamatában. Minden büntetés, szankció és eljárásjogi kényszerintézkedés bizonyos alapvető állampolgári jogok korlátozásával jár, ugyanakkor védelmet kell nyújtani az esetleges joggal való visszaélés megelőzésére (Vókó 2010). Fontos, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket – a nemzetközi egyezmények és a hazai jogszabályok előírásait tiszteletben tartva – a fogvatartás teljes ideje alatt emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között se sértsék meg.

A fogvatartottak kulturális jogainak sajátos érvényesülése totális intézményekben

A kultúra a társadalom teljességét szolgálja sajátos intézményrendszerével: többek között közművelődési, könyvtárügyi és muzeológiai szolgáltatások révén egy olyan közösségi tanulási teret hoz létre, amelyben nem-formális és informális tanulási környezetben tevékenyen elősegíti a polgárok ismereteinek, készségeinek és képességeinek bővítését. A kulturális intézmény- és szolgáltatásrendszeren belül a *közművelődés* sajátossága, hogy az élethosszig tartó tanulás eszközkészletével, rugalmas keretek mentén végzi a fenti „emberneveléshez” (vö. Durkó 1999; Kuthy-Megyesi – Takács-Miklósi 2018; Kuthy-Megyesi – Takács-Miklósi 2022; Németh 2021) kötődő komplex tevékenységrendszerét. Mindezeket pedig az egyes életkori és élethelyzetből eredő tanulási sajátosságok figyelembevételével biztosítja kulturális tanulási események segítségével, amelyek az egyes a közművelődési alapszolgáltatások révén valósulnak meg (20/2018. EMMI rendelet; Juhász és Szabó 2016; Kuthy-Megyesi és Juhász 2022). A közművelődés jellemzője, hogy öntevékeny, kultúraelsajátító szolgáltatáskomplexumként, alkotó és művelődési céllal nem-formális és informális tanulási cselekvések sorozataként (vö. Kary et al. 2018) jellemezhető, ahol a neveléstudomány közművelődési alrendszerének adottságai érvényesülnek, szakmai módszertanát pedig a kulturális tanulás jegyében szervezik (Juhász 2016, 2017). A *kulturális tanulás* egy önművelési folyamat, ahol autonóm tanulási színterek (hobbi, szabadidő; kulturális, művészeti ismeretek; amatőr sportolás) segítségével, az alábbi négyféle tanulási forma mentén tanul az egyén:

- kulturális eseményeken való részvétel (1.);
- a sporttevékenységek (amatőr sportolói tevékenység; hobbisport) (2.);
- a média eszközei által megvalósuló tanulás (3.),
- valamint a művészetek által megvalósuló tanulás (4.) (Forray – Juhász 2009; Miklósi 2010; Juhász és Szabó 2016; Juhász 2017).

A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás a fenti formák közül az elsőnek (a kulturális eseményeken való részvételnek) a részét képezi. Ez a tanulási forma nem tekinthető idegennek a fogvatartottak között sem, ugyanis speciális környezetben való megjelenését a mindenkori kulturális jogok, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek keretezik. Ha párhuzamba szeretnénk állítani a hazai közművelődési intézményrendszer és büntetés-végrehajtási rendszer működését a kulturális alapjogok biztosítása szempontjából, érdemes megvizsgálnunk, hogy milyen közművelődési alapszolgáltatások biztosítottak a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak számára. A büntetés-végrehajtási rendszerben rendelkezésre álló kulturális lehetőségeket elemezve megállapíthatjuk, hogy ezekben az intézetekben a legnagyobb arányban az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása, amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása és a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása jelenik meg (20/2018. (VII.9.) EMMI rendelet 5-11.§).

A közművelődési, kulturális jogok biztosításának vizsgálata elkerülhetetlen a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során. E tevékenység megszervezésének folyamatában nem hagyhatjuk figyelmen kívül a fogvatartottak jogainak megcsorbítását, azonban – mivel a szabadság elvesztése nem jelentheti a kulturális jogok elvesztését – ezeknek a korlátozásoknak a lehető legkisebb mértékűnek kell lenniük, fogalmaz Vokó (Vókó 2010). A börtön, mint totális intézmény lényeges elemei a reintegrálási feladatok feltételeivel

szemben hatnak, szabályai az elítéltek teljes életmódját szabályozzák, a büntetés végrehajtása megköveteli, hogy „*az élet valamennyi aspektusa ugyanazon a helyen és az egyetemes intézmény által meghatározott módon, tehát az élettér teljes bekerítettségével folyjon*” (Lukács 1987:21). A külsőségekben is megjelenő „*izoláció épp azoktól a társadalmi mintáktól zárja el az elítélteket, amelyek elsajátítása, interiorizálása a sikeres beilleszkedéshez is nélkülözhetetlen*” (Módos 2003:42). Ahhoz, hogy a társadalmi reintegrációt a lehető leghatékonyabban támogassuk, a reintegráció fogalmához kapcsolódó egyéb tevékenységeket és cselekvéseket is szélesebb körben kell értelmeznünk (Miklósi 2019). Így a börtönökben az elítéltek tanulásának folyamatait is szélesebb horizonton definiáljuk, ezért ide soroljuk a tanulás formális és nem-formális formái mellett az informális tanulás minden lehetőségét is.

Az elítéltek kulturális jogainak biztosítása

Az elítéltek kulturális jogai tekintetében összefoglaló definícióként a jogszabályi háttérben a foglalkoztatás jelenik meg, amely kifejezés alá a büntetés-végrehajtási szervezet keretén belül az elítélt számára biztosított munkáltatási, oktatási, szakképzési, terápiás foglalkoztatási és egyéb reintegrációs programok összessége is tartozik (16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 2. §). A szervezett foglalkoztatás bármely formájának alkalmazása csökkentheti a börtönbüntetéssel járó negatív hatásokat, hozzájárul a testi és mentális egészség fenntartásához, emellett biztosítja a társadalomban is használható alap- és szaktudás megszerzését is (Kőszegi 2010). Kiemelt figyelmet kell arra fordítani, hogy lehetőséget biztosítson a büntetés-végrehajtási intézet a fogvatartottak számára, mivel az értelmes tevékenység hozzátartozik a társadalomban megszokott normális életvitelhez, azonban az elítéltek tétlenségre kényszerítése deprimáltsághoz, nyugtalansághoz, rosszabb esetben depresszióhoz, agresszióhoz vezethet (Lőrincz – Nagy 1997).

A 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Büntetés-végrehajtási kódex) külön nevesítve nem rendelkezik az elítélt kulturális jogairól. Ebben a jogszabályban több helyen találunk különféle, fogvatartottak számára biztosított jogokat, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak. A fogvatartottakat megillető jogokon belül elkülönül a művelődéshez, valamint a tanuláshoz való jog. A Büntetés-végrehajtási kódex az elítélt végrehajtás tényéből eredő jogaként rendelkezik arról, hogy a fogvatartottaknak joga van testi és szellemi állapotuk fenntartása, illetve fejlesztése érdekében önképzésre, sajtótermékek megrendelésére, a bv. intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére. Emellett a fogvatartottaknak joga van a tanuláshoz való jogukat gyakorolni, ennek megfelelően általános iskolai, középfokú, valamint felsőfokú tanulmányok megkezdésére, illetve folytatására (2013. évi CCXL. törvény 122. § eb, ec pont). További lehetőségként biztosítja a Büntetés-végrehajtási kódex a fogvatartottak számára, hogy oktatási, képzési, valamint reintegrációt elősegítő személyes fejlődésüket biztosító programokon vehetnek részt önkéntes vállalás alapján, mégpedig a szabadságvesztés fokozatának megfelelően és a rezsimre vonatkozó szabályok szerint (2013. évi CCXL. törvény 122. § n. pont).

A művelődési és szabadidős tevékenységek köre tágan értelmezhető, ide tartozik többek között a sport, a könyvtárhasználat, a különböző szak- és önképzőkörökben, ünnepi megemlékezéseken, műsorokon, szellemi vetélkedőkön való részvétel. Az önszervezési lehetőségek biztosítása különböző klubokban, körökben való részvétel által azért hasznos, mert ez a tevékenység a kihívás jellegű feladatok által hozzájárul az úgynevezett „hotel funkció” visszaszorításához, hozzájárulva ezzel a felelősség és önbecsülés erősítéséhez, illetve

a valós döntési helyzetek megteremtéséhez (Ruzsonyi 2006). A fentiek párhuzamba állíthatók a kulturális tanulás széleskörű kultúraértelmezésével, továbbá annak sajátos cél- és eszközrendszerével (vö. Juhász – Szabó 2016). E tevékenységek biztosításában kiemelt szerepül van a reintegrációs tiszteknek, valamint azoknak a civil szervezetek munkatársainak, akik bejárnak a börtönökbe és programokat szerveznek a fogvatartottak számára. Megállapíthatjuk, hogy e kulcsfontosságú szereplők aktivitásának köszönhetően kvázi megvalósul a közművelődésben való kulturális tanulás, de a hagyományos intézményrendszer nélkül.

A könyvtárhasználatra vonatkozóan az Európai Börtönszabályok 28. szabálya előírja, hogy *„minden intézetnek az összes fogvatartottnak szánt könyvtárral kell rendelkeznie, amelyben változatos forrásokból, mind kikapcsolódást szolgáló, mind pedig oktatási célú könyvből és más információhordozóból elégséges állomány van. Mindenhol, ahol lehetséges, a börtönkönyvtárat a közkönyvtárak segítségével kell megszervezni.”* (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006:12) A könyvtárat valamennyi fogvatartott előtt nyitott létesítménynek, használatát jelentős reintegrációs tevékenységnek kell tekinteni, ezen alapjog biztosítása nagyban hozzájárul a fogvatartottak szabadulás utáni sikeresebb beilleszkedéséhez (Vókó 2010).

Tágabb értelemben az elítélt kulturális jogaihoz sorolható a vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására vonatkozó jog. Az elítéltek részére – a bv. intézet házirendjében meghatározott időben és módon – biztosítani kell a vallásuk gyakorlásával kapcsolatos, törvényben meghatározott jogaik gyakorlását – fogalmaz a jogszabály (16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 110.§ (2)). A Büntetés-végrehajtási kódex ehhez kapcsolódóan előírja, hogy minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy *„a bv. intézetekben megvalósítható vallásos szertartásban részesüljön a vallási közösség előírásainak megfelelően”*. A bv. intézet elősegíti a vallási közösségek szociális, karitatív, gondozói tevékenységét és az elítéltnak a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait (2013. évi CCXL. törvény 126.§ (4)).

A külvilággal való kapcsolattartás joga szintén fontos kulturális jog, kiemelt szerepet tölt be az elítélt reintegrációs esélyei tekintetében. A büntetés-végrehajtási intézet feltételeitől függően gondoskodni kell arról, hogy az elítéltek tájékozódhassanak a világ eseményeiről, az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről. Ehhez a zárkákat lehetőség szerint fel kell szerelni rádióval és televízióval, de az elítéltek saját televíziót, rádiót is használhatnak (Vókó 2004:183).

Néhány pozitív példa, jó gyakorlat bemutatása

Számos példa támasztja alá a börtönbeli kulturális foglalkozások fontosságát és hatékonyságát. (Miklósi 2018) A kognitív folyamatok romlásának megelőzése céljából Gálosi tematikus biblioterápiás csoportfoglalkozásokat tartott fogvatartottak körében, melyek során a résztvevők szépirodalmi műveket dolgoztak fel (Gálosi 2020). A csoportmunka eredményeképpen az érintettek körében csökkent a szorongás szintje, javult a fogvatartottak általános hangulata. További példa a reintegrációt támogató, börtönbeli kulturális tevékenységre a 2011-től mintegy hat évig működő Mesekör elnevezésű program, ami lehetőséget biztosított az elítéltek számára mesetörténetek feldolgozására, megtanulására, majd személyes előadására gyermekeik jelenlétében (Kovács, 2012).

Az informális tanulás jellege megengedi az új ismeretek befogadásának számos, az iskolához nem köthető módját. Ennélfogva helyénvalónak tarjuk, hogy saját gyakorlatunkban olyan

tanulástámogató módszerekkel közelítsünk az elítéltek reintegrációjának elősegítéséhez, mint a meditáció, a filmklub vagy a fotókiállítás. Mindhárom módszert az elítéltek művelődését, egyben reintegrációját támogató felnőttoktatási módszernek tekintjük (Molnár, 2017). Önkéntesként 2013 óta gyűjtünk tapasztalatot a börtönbeli kulturális fejlesztő munkában. Folyamatosan tervezünk és valósítunk meg az elítéltek informális tanulását támogató csoportfoglalkozásokat. Rendszerint a börtönök parancsnokaival történő egyeztetés, engedélyeztetés és az intézetekkel történő szerződéskötés után kezdődik az effektív cselekvés, ami a fogvatartottak igényfelmérésén keresztül indult. A célhelyszíneken⁴³ a személyi állomány méri fel az érdeklődők igényét a meditációs foglalkozások, a filmklubok, illetve a fotókiállítások iránt, mi pedig a kulturális programokat a fogvatartotti igényeknek megfelelően állítjuk össze.

A filmklubok alkalmával olyan alkotásokat tekintenek meg a fogvatartottak, amelyek tartalmilag alkalmasak a társadalmi szabályok, a családi és egyéb kapcsolatok értékeinek közvetítésére, a problémamegoldáshoz, a konfliktushelyezetek kezeléséhez vezető lépések megtételére történő ösztönzésre. A filmek megtekintésének menete szabályokhoz kötött, mely szabályok betartásáról a programok kezdetén szerződünk a résztvevőkkel. Egyúttal megegyezünk abban is, hogy a filmklub egy olyan, – az esetek többségében – 10-10 alkalomból álló kulturális programsorozat, melynek keretein belül közösségi jelleggel tekintünk meg filmalkotásokat és melynek során a filmnézés nemcsak az időtöltés és a szórakozás eszköze, hanem a filmek tartalmi feldolgozásának lehetősége is – az alkotások megtekintése egyéni befogadással, megbeszélése csoportosan történik. A résztvevők jellemzően érdeklődéssel vesznek részt a programokon, a filmek utáni megbeszélések alkalmával – a szerződésnek megfelelően – szorosan a témára fókuszálva kommunikálnak, s ennek folytán rendszerint pozitív csoportlégtör alakul ki. Tapasztalatunk szerint a filmek tartalma arra ösztönzi a fogvatartottakat, hogy a filmbéli történetek elemzése mellett elbeszéljék saját élettörténeteiket is. A filmekről és a saját életúthoz kapcsolódó véleményformálás során a fogvatartottak gyakran említik a megváltozás lehetőségét, az önsegítésnek és az egymás segítségének igényét. A társadalmi normák felismerésével, elfogadásával kapcsolatban kifejezik kötődésüket az az emberi kapcsolatokhoz, azon belül a családhoz, az egyéb közösségekhez, miközben nagyra értékelik a toleranciával, a pozitív gondolkodással, az egészséggel, az anyagi függetlenséggel, a nehéz helyzetek leküzdését segítő kitartással, a környezettel való harmóniával, a nyugalommal és a változással elérhető életcélokat (Molnár, 2015).

⁴³ Váci Fegyház és Börtön, Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézete, Heves Megyei Bv. Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Veszprém Megyei Bv. Intézet, Baranya Megyei Bv. Intézet, Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet, Zala Megyei Bv. Intézet

1. kép: Filmklub a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

A meditáció alapjainak elsajátítását és alkalmazását támogató foglalkozásokon az egyéni problémák felismerésére alapozunk. Alkalmanként öt-tíz ülésből álló foglalkozássorozatban vesznek részt az önkéntesen jelentkező fogvatartottak abból a célból, hogy egy felnőtt-tanulási folyamat keretein belül tanuljanak a relaxáció, a meditáció hatásairól, továbbá, hogy az e módszerhez tartozó gyakorlati elemeket kipróbálják. Először 2013-ban szerveztünk meditációs technikákra épülő csoportfoglalkozásokat a börtönön belül. A meditációnak olyan formáját alkalmazzuk, amely a gyakorlatot végző személyek kognitív tudatosságra épül. A gyakorlat során a résztvevők – vezető segítségével – az általuk megszokott, hétköznapi éber állapotból egy, az elalvás határához közeli tudatállapotba kerülnek, amelybe tudatos koncentrációval jutnak el. Ebben az ellazult nyugalmi állapotban a vezető szavát figyelve, a résztvevők egyszerű gondolati feladatokat hajtanak végre: elképzelnek egy olyan állapotot (élethelyzetet, jövőt), amelyben önmaguk és mások számára elfogadható módon élnek, cselekednek. Ezzel az önfejlesztő tevékenységgel hozzászoknak a morális életvitel gondolatához, illetve az ezzel járó érzésekhez. A börtönben ilyen módon tanult meditáció a Silva-féle meditációs módszeren alapul (Silva 1990). A foglalkozássorozatok zárásakor a résztvevők többsége általában úgy fogalmaz, hogy a foglalkozások eredményeképpen megoldást találtak mindennapos problémáikra. Általánosan nyugodtabbak, kiegyensúlyozottabbak lettek, néhányuknál megszűnt az alvászavar, továbbá többen javulást tapasztaltak az agressziójuk elleni küzdelmük terén (Molnár, 2017).

2. kép: Meditációs foglalkozás a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

A börtönökben 25-25 saját témájú és készítésű képből álló fotókiállításokat mutatunk be. A képek vándorkiállításaként utaznak Magyarország börtönei között, a büntetés-végrehajtási intézetekbe a szervezet szállítása által kerülnek. Az ünnepélyes keretekben zajló megnyitóknak és az azokat követő, a fogvatartottakkal folytatott beszélgetéseknek, továbbá a börtönökben hetekig-hónapokig megtekinthető kiállításoknak többszörös a célja. A programegyüttes a művészet eszközein keresztül kíván hozzájárulni a fogvatartottak kulturális érdeklődésének kielégítéséhez, erősíteni a szemlélők kognitív befogadással kapcsolatos készségeit, gyarapítani a börtönökben élők vizualitás által szerzett pozitív élményeit. A megnyitók után a fogvatartottak beszélgetést folytatnak a szerzővel a képek keletkezéséről, a kiállítások keletkezéséről, üzenetéről. Alkalmanként a kulturális program bővítése céljából lehetőség nyílik arra is, hogy a fogvatartottak kisebb (általában 10 fős) csoportjaival az intézet kulturális részlegében (pl. a könyvtárban) egy-egy órák, mélyebb elbeszélgetést folytassanak a szerzővel, mely programok alkalmával a téma iránt érdeklődő fogvatartottak további kérdéseket tehetnek fel, eszmecserét folytathatnak a képek készítőjével nemcsak a témaválasztással, de a fényképezés technikai jellemzőivel kapcsolatban is. Jelenleg öt kiállítást, tehát 125 képből álló képsorozatot bocsátunk a börtönök rendelkezésére.

3. kép: Fotókiállítás a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

Fontosnak tartjuk szólni arról, hogy a fent említett csoportfoglalkozások mindegyike az ember egy különleges pszichés állapotát hozza létre, egy olyan állapotot, amelyben a cselekvés folyamata egyfajta önjutalmazó módon megy végbe. Csíkszentmihályi (1990) pszichológiai kutatási kimutatták, hogy megfelelő körülmények között a cselekvéseink olyan élménnyel teli folyamattá szerveződnek, amelyben különlegesen jó érzés keríti hatalmába a cselekvőt: a cselekvésre történő tudatos fókuszálás mellett megjelenik egy belső hajtóerő, ami magára a cselekvés végzésére készíti a cselekvőt, s ez egy megerősítő, jutalmazó élményt nyújt. Az ilyen állapotot Csíkszentmihályi áramlatélménynek nevezi, ami arra utal, hogy a megváltozott, pozitív tudatállapotban lévő ember – bármit is csináljon – cselekvése érdekében cselekszik, s közben kellő mértékben eltávolodik a környezeti hatásoktól. Az ilyen körülmények között végzett börtönbeli felnőtt tanulási folyamatoktól a reintegrációt támogató hatást várjuk.

Záró gondolatok

A büntetés-végrehajtási szervezet a fogvatartottak reintegrációjának elérése érdekében számos olyan tevékenységet ellát, amely túlnő a klasszikus igazságszolgáltatás keretein. A büntetés-végrehajtás leképezi a külső valóságot, és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása olyan módon kerül megszervezésre, hogy a rendszer a feladatok ellátásával közelebb juthasson a fogvatartottak visszailleszkedésének segítéséhez.

A különféle programok szervezéséhez a büntetés-végrehajtási intézetekben megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány szükséges. A büntetés-végrehajtási intézetek feladatokkal telítettek, folyamatos munkaerő-hiánnyal küzdenek, ezen intézetek többségében gyakran nem áll rendelkezésre a szükséges létszámú és összetételű személyzet. A gyakorlati tapasztalatok szerint a reintegrációs tiszteknek a napi túlzott mértékű adminisztrációs feladatok miatt kevés idejük marad a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozásra. A meglevő állományt tudják kiegészíteni ilyen módon a civil szervezetek, egyesületek, alapítványok, valamint az önkéntesek, akik szabadidejüket áldozzák arra, programok szervezésével színesebbé tegyék a fogvatartottak számára a büntetés-végrehajtási intézetekben eltöltött hónapokat, éveket, akár évtizedeket, s ezzel hozzájáruljanak a fogvatartottak reintegrációjának esélynöveléséhez, a személyi állomány tehermentesítéséhez.

Tanulmányunkban körbejártuk, hogyan jelenik meg a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben a kulturális tanulás, milyen jogszabályi háttere van a formális mellett a nem-formális és informális tanulásnak ezekben az intézetekben, felvonultatva néhány pozitív példát.

Felhasznált irodalom:

- 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet a börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről
- Európai Unió Miniszteri Bizottsága (2006): R/06/2 számú Európai Unió Miniszteri Bizottság ajánlása
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről
- Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József (2006): A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 1. szám, 65-78. p.
- Bízik László (2002): A börtön a templomunk. In: Lelkipásztor, 77. évfolyam 3. szám, 97-99. p.
- Czenczer Orsolya (2008): Fiatakorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- Csikszentmihályi, Mihály (1990): Flow: The Psychology of Optimal Experience. Harper & Row, Harvard, New York
- Di Blasio Barbara – Ujkéry Zsófia (2011): Az oktatás börtönkörnyezeti kihívásai. In: Durkó Mátyás (1999). Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés útjai. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.
- Erdődi Orsolya (2005): Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről. In: Börtönügyi Szemle, 24. évf. 1. szám, 33-38. p.
- Európa Tanács (1990): Az Európa Tanács által létrehozott börtönművelődési szakértők különbizottságának zárójelentése a börtönművelődésről. Budapest, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnoksága Nevelési Osztály
- Európa Tanács Miniszteri Bizottsága (1989): R/89/12. számú ajánlás a Börtönművelődésről (BMű)
- Forray R. Katalin – Juhász Erika (2009): A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekciós elköteleződés. <http://ofi.hu/tudastar/forray-katalin-juhasz> (letöltve: 2018. 04. 20.)
- Gálosi Natália (2020): Irodalomterápián alapuló csoportfoglalkozás a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. Börtönügyi Szemle, 2020/2. 31-39. URL: <https://bv.gov.hu/sites/default/files/B%C3%B6rt%C3%B6n%C3%BCgyi%20Szemle%202020-2.pdf> (letöltve: 2021.02.04. 04:49)
- http://olvasas.opkm.hu/portal/menu/hirek/hungarian_educational_research_journal

- Juhász Erika – Kuthy-Megyesi Judit (2021): Kulturális tanulás a kulturális központokban és a művelődési központokban. Kutatási jelentés. Kézirat. Lakitelek: Nemzeti Művelődési Intézet.
- Juhász Erika – Szabó József (2016): Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. *Educatio*, 25(2), 198-209.
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Juhász Erika (2017): A kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásai. *Kulturális Szemle*, 4 (1), 7-14.
- Juhász Zsuzsanna (2002): A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- Juhász Zsuzsanna (2006): A megújult Európai Börtönszabályok ismertetése. In: *Acta Universitatis Szegediensis* (12). 1-28. p. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/7298/1/juridpol_068_fasc_012_001-028.pdf
- Kárpáti Tamás (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. in: *Börtönügyi Szemle* 22. évfolyam, 3. szám, 45-50. p
- Kary József et al. (2018): Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához. Budapest: NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Kovács Mihály (2012): Mesék a rácsok mögött. *Börtönügyi Szemle*, 2012/3. 61–74. URL http://epa.oszk.hu/02700/02705/00091/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2012_3_061-074.pdf (letöltve: 2021.02.04. 05:32)
- Kőhalmi László (2010): De lege lata az elítélte kulturális jogokról. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): *Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 99-121. p.
- Kőszegi Szilvia (2010): A fogvatartottak oktatása és képzése. In: *Börtönügyi Szemle*, 29. évfolyam 3. szám, 55-62. p.
- Kuthy-Megyesi Judit – Juhász Erika (2022): Regionális hátránykompenzáció a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás segítségével. *Educatio*, 31(3), 1-11. p.
- Kuthy-Megyesi Judit – Takács-Miklósi Márta (2018): Az egész életre kiterjesztett, élethosszig tartó tanulás a közművelődés tükrében. *Kulturális Szemle*, 5(1), 87-91. p.
- Kuthy-Megyesi Judit – Takács-Miklósi Márta (2022): Közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás egy életen át. Kézirat. *Kulturális Szemle*, 9(2) (folyamatban)
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): *Börtönügy Magyarországon*. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
- Lukács Tibor (1987): *Szervezett dilemmánk: a börtön*. Budapest, Magvető Kiadó
- Miklósi Márta (2018): Special Questions of Inmates' Reintegration: the Role of NGO's and Churches. In: *Hungarian Educational Research Journal*, 8. évf. 4. szám, 5–16.p. Debrecen University Press, DOI:10.14413/HERJ/8/4/1.
- Miklósi Márta (2019): Reintegrációs tisztek szerepe a fogvatartottak pedagógiai támogatásban. In: Juhász Erika – Endrődy Orsolya (2019) (szerk.): *Oktatás – gazdaság – társadalom*. Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete. ISBN: 978-615-5657-03-0 576-591.p. Elérhető: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2019/05/HERA_Evkonyvek_VI_2.pdf
- Módos Tamás (1998): *Büntetés-végrehajtási nevelés*. Budapest, Rejtjel Kiadó
- Módos Tamás (2003): Vitaindító a fogva tartottak neveléséről. In: *Börtönügyi Szemle*,

22. évf. 3. szám, 39-44. p.

- Molnár Attila Károly (2015): Résztevő-központú eszközökkel a fogvatartottak reintegrációjáért. Felnőttképzési Szemle, 9. 1. sz. 70–80. URL: http://epa.oszk.hu/01200/01251/00012/pdf/EPA01251_felnottkepzesi_szemle_2015_01_70-80.pdf (letöltve: 2021.02.03. 10:41)
- Molnár Attila Károly (2017): Kilépés a börtönből – andragógiával a reintegrációért. Magyar Rendészet, 2017/1. 117–129. URL: https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Ffolyoirat.ludovika.hu%2Findex.php%2Fmagyrend%2Farticle%2Fdownload%2F2025%2F1306%2F6661&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNFAEieOjti8LuHs0x_7BkHd7sp5NA (letöltve: 2021.02.03. 11:27)
- Ruzsonyi Péter (2006): A kriminálpedagógia lehetősége a börtönadaptáció és a társadalmi integrálódás érdekében. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 2. szám, 21-33. p.
- Silva, J. – Miele, P. (1990): Agykontroll Silva módszerével. H. n., Magánkiadás
- Teleki Béla (2010): A szabadultak szociálpedagógiai ellátása. In: Börtönügyi Szemle, 29. évf. 3. szám, 31-36. p.
- Tüske János (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 51-54. p.
- Várnagy-Tóth Mariann (2016): A fogvatartottak jogviszonyának változásai az új büntetés-végrehajtási törvényben, különös figyelemmel az egészségügyi helyzetre. In: Magyar Rendészet 2016/1. 171–178.
- Vókó György (2004): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Vókó György (2007): Új európai börtönszabályok és magyarázatuk. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete.
- Vókó György (2010): A kulturális életre vonatkozó jogi szabályozás és érvényesülésének elősegítése ügyészi eszközökkel a hazai börtönökben. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 157-166. p.

Ponyi László:

***Esélyegyenlőség a közösségi művelődésben –
Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív
felmérése (3. rész)***

Absztrakt: A tanulmány egy 2017-2018 között megvalósult országos reprezentatív kutatás közművelődési aspektusainak esélyegyenlőséggel kapcsolatos eredményeit mutatja be.⁴⁴ A munka elméleti része a közművelődésben megjelenő esélyegyenlőség jogi, közigazgatási és szakmai alapjait tárja fel.⁴⁵ Erre alapozva mutatja be a tanulmány azt a reprezentatív vizsgálatot, amelynek vonatkozó kérdései arra irányultak, hogy a közművelődési intézmények és színterek működésükben figyelembe veszik-e és ha igen, milyen mértékben az esélyegyenlőségi szempontokat. A tanulmányban elemzésre kerültek az akadálymentesítés különböző aspektusai és az is, hogy a közművelődési közösségi színterek és intézmények a halmozottan hátrányos társadalmi csoportok részére milyen programokat és szolgáltatásokat kínálnak, és azokat jellemzően milyen forrásokból valósítják meg. A reprezentatív kutatás empirikus tapasztalatai kiegészültek a vonatkozó, legfrissebb 2021-es, illetve korábbi közművelődési statisztikai adatsorokkal.

Abstract: The study presents the results of a national representative research on equal opportunities in the field of community culture carried out in 2017-2018. The theoretical part of the work explores the legal, administrative and professional foundations of equal opportunities in community culture.

On this basis, the study presents a representative survey, the relevant questions of which were aimed at finding out whether and to what extent community cultural institutions and venues take equal opportunities aspects into account in their operations. The study analysed different aspects of accessibility. It also presents and analyses what programmes and services are offered and typically funded by community cultural venues and institutions for groups with multiple disadvantages. The empirical findings of the representative research were complemented by the most recent relevant statistical data series on public culture for 2021 and earlier.

⁴⁴ A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kiemelt projekt keretében létrejövő „Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése” című kutatás az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft., a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ és az Országos Széchényi Könyvtár konzorciuma révén valósult meg 2017-2018-ban. A felmérés legfőbb célja az volt, hogy átfogó képet adjon különböző vizsgálati dimenziókban a magyarországi múzeumi, könyvtári és közművelődési intézmények társadalmi-közösségi beágyazottságáról. A közművelődést érintő részkutatásba 221 közművelődési intézmény és 383 közösségi színtér került bevonásra (összesen 604 színtér). Az adatok összegyűjtéséhez szükséges kérdőív 8 kérdéscsoportban 55 kérdésből állt össze. Az adatfelvétel 2017. június-szeptember között valósult meg.

⁴⁵ A reprezentatív vizsgálat közművelődést érintő más kutatási fókuszú részletei korábbi tanulmányokban már bemutatásra kerültek. Az első tanulmányban az intézmények és színterek társadalmi szerepvállalása, a civil partnerség különböző mérőszámai és a helyi közösségbe való beágyazottság mértéke volt az elemző célú bemutatás tárgya. (Ponyi-Svidró 2021) Egy másik dolgozat pedig a közművelődésben jellemző társadalmiasítási folyamatokról, a közösségek részvételéről és az önkéntesség különböző dimenzióinak feltárásáról szólt. (Ponyi 2022.)

Bevezetés

Az esélyegyenlőség fontosságát ma már a kultúra területén is aligha szükséges hangsúlyozni. Ahogy más épített környezet esetében is, a kulturális intézményeknél is a szolgáltatásokhoz, programokhoz, és más tevékenységekhez történő, teljes értékűnek mondható hozzáférés sok esetben számos akadályba ütközhet. Ezek lehetnek építészeti, horizontális és vertikális közlekedési, térbeli, ergonómiai, antropometriai, illetve érzékelési és kommunikációs akadályok. A felsorolt problémák főként az állandó fogyatékossgal élő társadalmi csoportok különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést nehezítik meg, vagy lehetetlenné teszik. A KSH 2011. évi népszámlálási adatai szerint az országban 490 578 mozgássérült személy élt. Ez az akkori magyar népesség közel 5%-át tette ki. 2016-ban ez a szám 408 021 főre csökkent, amely lakosság 4,1%-át jelentette. (KSH 2011.) Azt is fontos itt megemlíteni, hogy mindezek az akadályok az alacsonyabb, illetve csökkent mozgásszervi és érzékszervi képességgel rendelkezők, gyermekek, idősek, kisgyermekkel közlekedő szülők számára is komoly problémát jelentenek. A rendelkezésre álló forrás szerint, ez a csoport összességében a társadalom már mintegy 40%-át tette/teszi ki. (Pandula 2009, 6)

Az esélyegyenlőség jogi, közigazgatási és szakmai alapjai

A közművelődési intézmények és közösségi színterek esélyegyenlőséggel kapcsolatos jogi alapjait az Alaptörvény és az azt részletező jogszabályok részletezik. Az Alaptörvény XI. cikke a művelődéshez való jogot minden magyar állampolgár számára biztosítja. A XV. cikk (1) bekezdése szerint a törvény előtt mindenki egyenlő, minden ember jogképes. Az esélyegyenlőség szempontjából fontos kitétel, hogy a vonatkozó törvénycikk (2) bekezdése alapján, Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékossg, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. Ugyancsak ebben a cikkben az Alaptörvény kimondja azt is, hogy a nők és a férfiak egyenjogúak (3). Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti (4), az ország védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket. Fenti alapvető megállapításokat bontja ki a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény, amelynek célja a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének, önálló életvitelének és a társadalmi életben való aktív részvételének biztosítása (1§).

Kulturális, közművelődési szempontból is fontos tisztázni, hogy fogyatékosnak az a személy minősül: „...aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással - illetve ezek bármilyen halmozódásával - él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.” (4.§ a). A törvény 18. § (1) bekezdése alapján a fogyatékos személy számára lehetővé kell tenni a művelődési, kulturális, sport- és más közösségi célú létesítmények látogatását.⁴⁶ A jogszabály 2007. évi módosításában már markánsan jelent meg a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtésének elve és kötelezettsége. Ez már nem csak az akadálymentességet, hanem az

⁴⁶ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a fogyatékos személyekre vonatkozó további előírásokat lehet olvasni az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendeletben is.

információkhoz való hozzáférés és a kommunikáció lehetőségét is magában foglalta. A változás második lényeges aspektusa, hogy a fogyatékos csoportokat már nem homogén csoportként kezeli. (Pandula 2009, 6)

A kulturális, közművelődési intézmények működési sajátosságai okán azonban a kulturális, közművelődési, illetve a civil művelődő közösségek számára kínált szolgáltatásoknak és tevékenységeknek is akadálymentessé kell válnia. Fontos, hogy ebben az esetben tisztázzuk mit is értünk akadálymentességen. Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.) 2. §-ának 1. pontja alapján akkor akadálymentes egy épített környezet, ha annak kényelmes, biztonságos, önálló használata minden ember számára biztosított, ideértve azokat az egészségkárosodott egyéneket vagy embercsoportokat is, akiknek ehhez speciális eszközökre, illetve műszaki megoldásokra van szükségük.

Tény, hogy a közművelődési intézmények és közösségi színterek ritka kivételektől eltekintve nem új építésű ingatlanokban működnek. Éppen ebből a szempontból tesz fontos megállapításokat az OTÉK, vagyis a 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről, amelynek 108.§-a rendelkezik a meglévő építmények akadálymentesítéséről. A 108.§ (9) és (10) bekezdése alapján a meglévő építmények utólagosan akadálymentesítendő építményrészeit úgy kell meghatározni, hogy az építményben lévő közszolgáltatás hozzáférése mindenki számára biztosított legyen. Amennyiben az építmény utólagos akadálymentessé tétele csak részben valósítható meg, a részleges akadálymentesítése is elfogadható, ha az ott lévő közszolgáltatás így is mindenki számára akadálymentesen hozzáférhető. Tehát ebben az esetben a színterek által nyújtott szolgáltatás, program, kulturális esemény legyen akadálymentes. Az adott közszolgáltatásra vonatkozó jogszabályi előírástól történő eltérés csak nagyon speciális esetben fordulhat elő. A részleges akadálymentesítés minimum feltételei pedig az épületbe történő akadálytalan bejutás rámpa, lift, az épület bejárati szintjén a közszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása, ugyanezen az épületszinten akadálymentes mosdó-WC helyiség kialakítása. (Pandula 2009, 10)

A kulturális területre is vonatkozik az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 4. § is, amely kimondja, hogy az egyenlő bánásmód követelményét (i) a muzeális intézmények, a könyvtárak, a közművelődési intézmények, jogviszonyaik létesítése során, jogviszonyaikban, eljárásaik és intézkedéseik során (a továbbiakban együtt: jogviszony) kötelesek megtartani. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (továbbiakban Kultv.) időszakában hatályos változatában a 76. § (1) bekezdésében szerepeltek az esélyegyenlőséggel kapcsolatos sorok: a helyi közművelődési tevékenység támogatása – (a) az iskolarendszeren kívüli életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségek megteremtése, (b) a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, a megértés, a befogadás elősegítése, az ünnepek kultúrájának gondozása.

A 2018. január 1-jétől hatályban lévő Kultv. közművelődési fejezetét kibontó 20/2018. EMMI végrehajtási rendelet az alapszolgáltatások között már tovább részletezi a szakterület esélyegyenlőséggel kapcsolatos feladatait. A közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése alapszolgáltatáson belül az egyik fontos szakmai feladat a szegénységben vagy más hátránnyal élő csoportok társadalmi, kulturális részvételét fejlesztő, a megértést, a befogadást, a felzárkózást, az esélyegyenlőség megvalósulását elősegítő programok, tevékenységek vagy szolgáltatások szervezése (6§ e). Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása érdekében pedig szakmai feladatként életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségeket

szervez, illetve támogatja azok megvalósulását (8§ c). A tehetséggondozás és fejlesztés feltételeinek biztosítása alapszolgáltatáson belül a településen élő vagy tanuló hátrányos helyzetű személyek tehetségének kibontakoztatása, kompetenciáinak fejlesztése érdekében művészeti és egyéb foglalkozásokat, szakköröket, klubokat működtet, támogatja azok megvalósítását, valamint felzárkóztatást segítő tanórán kívüli foglalkozásokat biztosít (10§ a) és (b).

A korábban jelentkező közművelődés-szakmai kérdésre – vagyis a közösségi színtér csak a szűkebb értelemben vett közművelődési feladatokat lássa-e el, vagy a település szükségleteiből adódóan, más típusú, elsősorban az egészségügyi, szociális és oktatási szférában jelentkező feladatokat is vállalja-e fel – válasz született. A Kultv. és annak végrehajtó rendelete pontosan leírja azokat a szociokulturális feladatokat, amiket már az alapszolgáltatásokon belül a település szükségleteire reagálva el lehet és el is kellene végezni. Mindezen szolgáltatások és tevékenységek összességében komplex és integratív módon segítik az esélyegyenlőséget, a hátrányos helyzetű személyeket és a társadalmi felzárkózást.

Összefoglalva tehát a közintézményekben, így a kulturális és közművelődési intézményekben és közösségi színterekben az akadálymentesítés és az esélyegyenlőséggel kapcsolatos jogszabályok betartása kötelező. Ez az új színterek építésénél már nem megoldhatatlan probléma, hiszen kötelező ezeket a jogi, építészeti, szakmai szempontokat már a tervezés és a kivitelezés folyamán figyelembe venni. Nagyobb probléma a már meglévő intézmények utólagos akadálymentesítése, amelynek során számos problémával kerülnek szembe a színterek és a fenntartók vezetői. Gyakori, hogy a jogszabályok ugyan előírják az akadálymentesítést, azonban pénzügyi források nem állnak rendelkezésre. Az esetek többségében ilyen beruházásra sem az intézmények, sem a fenntartó szervezetek költségvetésében nem áll rendelkezésre erre a célra elkülönített forrás. A forráshiány mellett városképi, esztétikai, műemlékvédelmi, építészeti, műszaki és egyéb szempontok is közrejátszhatnak. Éppen ezért fontos és célravezető, hogy a színterek átgondolt lépésként, szakaszosan igyekezzenek megvalósítani a minél nagyobb mértékű, átgondolt, egymásra épülő komplex akadálymentesítést. Meg kell jegyezni, hogy az akadálymentesítéssel kapcsolatos beruházások fenntartási, üzemeltetési költségei aztán beépülnek az intézményi költségvetésbe, jobb esetben már a fenntartó önkormányzat biztosítja erre a forrást a tervezési időszakban.

A korábbi tapasztalatok alapján a települések Európai Unió alapú településrehabilitációs pályázataiban, ahol a fejlesztendő területen közművelődési intézmény, színtér található, sikeres pályázat esetén volt esély a színterek akadálymentesítésére is. Ezekben az esetekben a pályázati elvárások között szerepel az akadálymentesítés részben vagy egészben történő megvalósítása. A teljes akadálymentesítés jellemzően az Agora és az IKSZT típusú, új építésű intézmények esetében valósult meg az intézményrendszerben.

A közigazgatási, kulturális és közművelődési szakmai szempontok elemzése esetében ismét csak a jogszabályi alapokból szükséges kiindulni. A Kultv. 73. § (1) kimondja, hogy a közművelődéshez való jog gyakorlása közérdek, a közművelődési tevékenységek támogatása közcél. A 2. § alapján pedig a közművelődés feltételeinek biztosítása alapvetően az állam és a helyi önkormányzatok feladata. Mind az állam, mind a helyi, de főként a települési önkormányzat a közművelődési feladatait túlnyomó többségében a közigazgatás erőterében, annak szervezeti, személyi, finanszírozási erőforrásait, közhatalmi és közszolgáltatási felhasználva látja el. Itt több olyan rendező alapelv is megjelenik, amely éppen a jogszabályok alapján egyértelmű feladatként jelöli meg a közigazgatás, ezen belül a kulturális szakigazgatás

számára akár a központi, akár a helyi közigazgatási szférát tekintjük. Ilyen rendező elv a művelődéshez való jog biztosítása, a világnézeti semlegesség, az esélyegyenlőség biztosítása, az intézményvédelmi és fenntartási kötelezettség. Utóbbi a közművelődés területén olyan módon valósul meg, hogy a települési önkormányzat a közművelődési alapszolgáltatások folyamatos hozzáférhetősége érdekében közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít. A közművelődési intézmény fenntartója pedig többek között az állam is lehet (Kultv. 77. § (1), (2)).

A kulturális intézmények vonatkozásában mindezen alapelvek aztán a kulturális alapellátás rendszerében jelennek meg. Kulturális alapellátáson egy olyan ellátási formát, szolgáltatást értünk, amely a kultúra területén a lakosság nagy többsége által, általánosan igénybe vett/vehető kulturális szolgáltatások minimumát biztosítja. Olyan szervezeti, tevékenységbeli és finanszírozási feltételrendszer, amely lehetővé teszi az állampolgárok és közösségek számára elsősorban a művelődéshez való joguk közvetlen gyakorlását, ebben a dimenzióban pedig az esélyegyenlőség megvalósulását, a társadalmi felzárkózás és integráció segítségét is. Az esélyegyenlőség, ezen belül az akadálymentesség biztosításának számos eleme van. Többek között olyanokat említhetünk meg, mint az akadálymentes megközelíthetőség és használhatóság, csúszásmentesség, hangos térkép, indukciós hurok, jeltolmács, korlátlift, lift rámpa, térdszabad kialakítás, vezetősáv kialakítása.

Az esélyegyenlőség mérőszámai a közösségi művelődésben

A közművelődési intézményrendszer működési sajátosságai alapján, az esélyegyenlőség mérésére több dimenzió és változó áll rendelkezésre. A legfontosabb az intézményeket látogatók szempontjából jelentkezik: az esélyegyenlőséggel kapcsolatos infrastrukturális, infokommunikációs ellátottság és annak különböző változói, megjelenési formái.⁴⁷ A másik lényeges vizsgálati fókusz és az ebből adódó részletek, hogy a szervezetek milyen rendezvényeket szerveznek, milyen szolgáltatásokat kínálnak és azokat milyen típusú forrásokból valósítják meg a látogatók, ezen belül is kiemelt figyelemmel az egyes hátrányos helyzetű társadalmi csoportok részére. Ebben a fejezetben a megállapítások részben a reprezentatív vizsgálat eredményeire, részben a közművelődési statisztika idősoros adataira támaszkodnak.

Fizikai akadálymentesítés

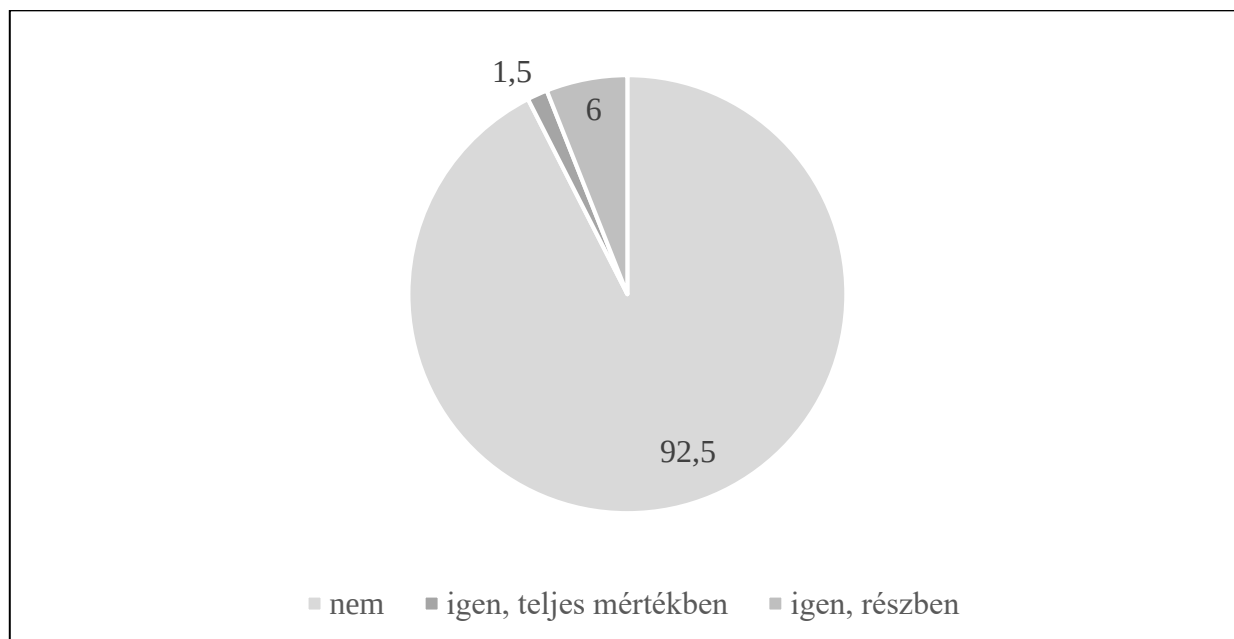
Sajnos szomorú eredmény, hogy a 2017-ben felvett adatok alapján a megkérdezett intézmények döntő többsége (92,5%) fizikailag nem, illetve csak részben akadálymentesített (6%). A teljes mértékben akadálymentesített intézmények csoportja a legkisebb (1,5%). Nagy valószínűséggel ezek az új építésű színterek lehetnek. Bár az akadálymentesítés bevezetéséről szóló jogszabályok szigorúan fogalmaznak, a közművelődési intézmények és közösségi színterek többségében nem akadálymentesítettek. A közművelődési intézmények esetében elsősorban részleges akadálymentesítés történt, itt is többnyire a bejáratnál lévő rámpák, illetve a mosdóhelységek akadálymentes kialakítására gondolhatunk (1. ábra).⁴⁸

⁴⁷ Egy másik fontos vizsgálati dimenzió lehetne a közösségi színterek munkavállalóinak esélyegyenlőséggel kapcsolatos helyzete. Ez a nem kevésbé fontos szempont ebben a tanulmányban részben terjedelmi okok miatt, részben azért, mert ez nem jelentkezett a reprezentatív kutatás fókuszában, nem kerül bemutatásra.

⁴⁸ A vizsgálati mintába 221 közművelődési intézményt és 383 közösségi színtér került bevonásra.

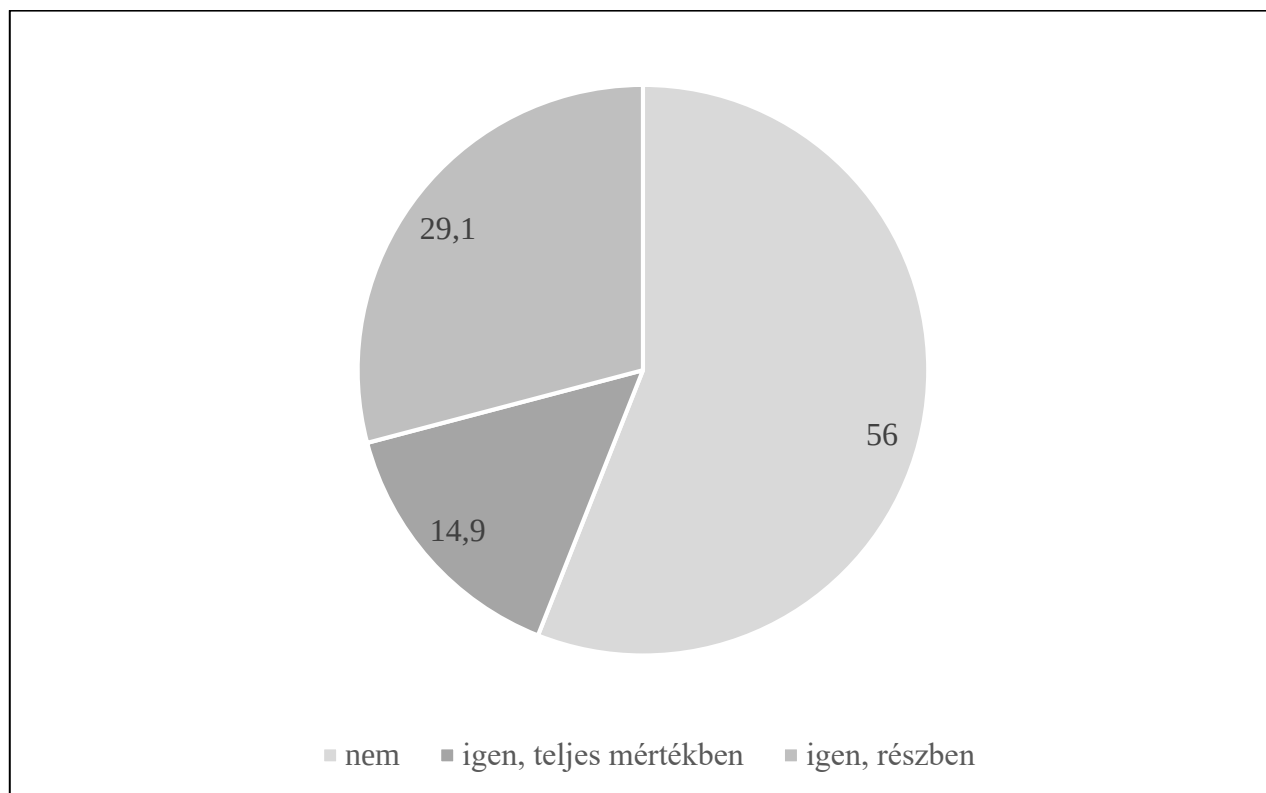
1. ábra

Fizikai akadálymentesítettség az intézményekben és színterekben 2017. (N=604, %)

Infokommunikációs akadálymentesség

Az infokommunikációs akadálymentesség tekintetében már jobb a helyzet, mint az előző esetben. A megkérdezett intézmények és színterek többsége (56%) ugyan nem teljes mértékben akadálymentes, de 44%-uk részben vagy teljesen akadálymentes infokommunikációs szempontból. Ez a többszöröse a részben vagy teljes mértékben fizikailag akadálymentes intézmények arányának (7,5%). Úgy gondoljuk, ezt a beruházást egyéb és lényegesen kisebb ráfordítás segítségével tudták megoldani részben vagy teljes mértékben a szervezetek (2. ábra).

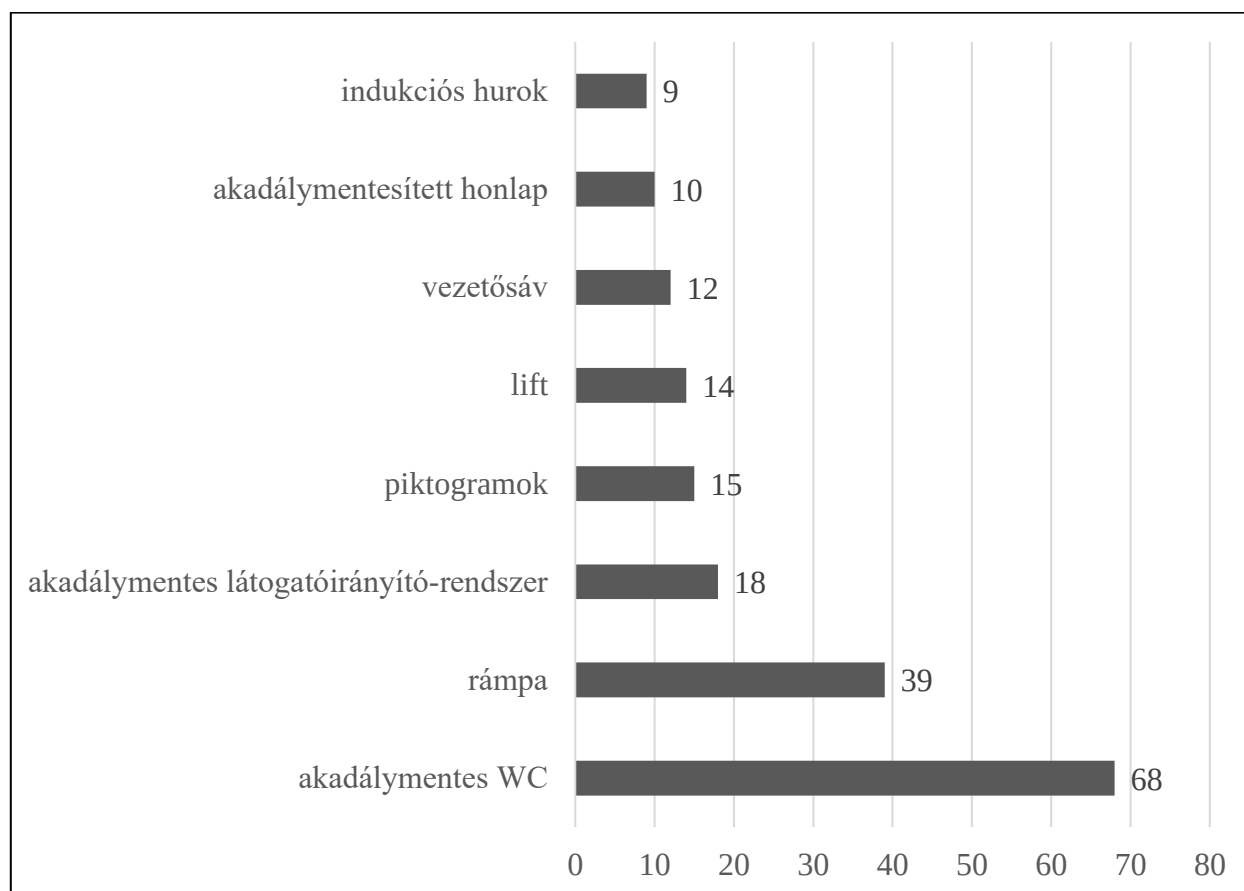
2. ábra
Infokommunikációs akadálymentesítettség helyzete 2017. (N=604, %)

Akadálymentesítő eszközök

A megkérdezett szervezetek a felsoroltakból leginkább akadálymentes WC helyiséggel (68%), rámpával (39%) és akadálymentes látogatóirányító-rendszerrel (18%) rendelkeznek. Az adatokból láthatjuk, hogy az intézmények szűkös anyagi lehetőségeik ellenére is igyekeznek megtenni azokat a lépéseket, amelyek a teljes akadálymentesítés irányába mutatnak. A különböző pályázati források, egyéb bevételek segítségével igyekeznek a jogszabályi előírásoknak megfelelni. A táblázatban nem tüntettük fel, azonban a beérkezett adatok alapján több intézmény rendelkezik még korlátlifttel (7%), tapintható térképpel (5%), hangos térképpel (1,8%), eltérő típusú fogyatékosúaknak szóló nyomtatott információs anyagokkal (1,7%) is (3. ábra).

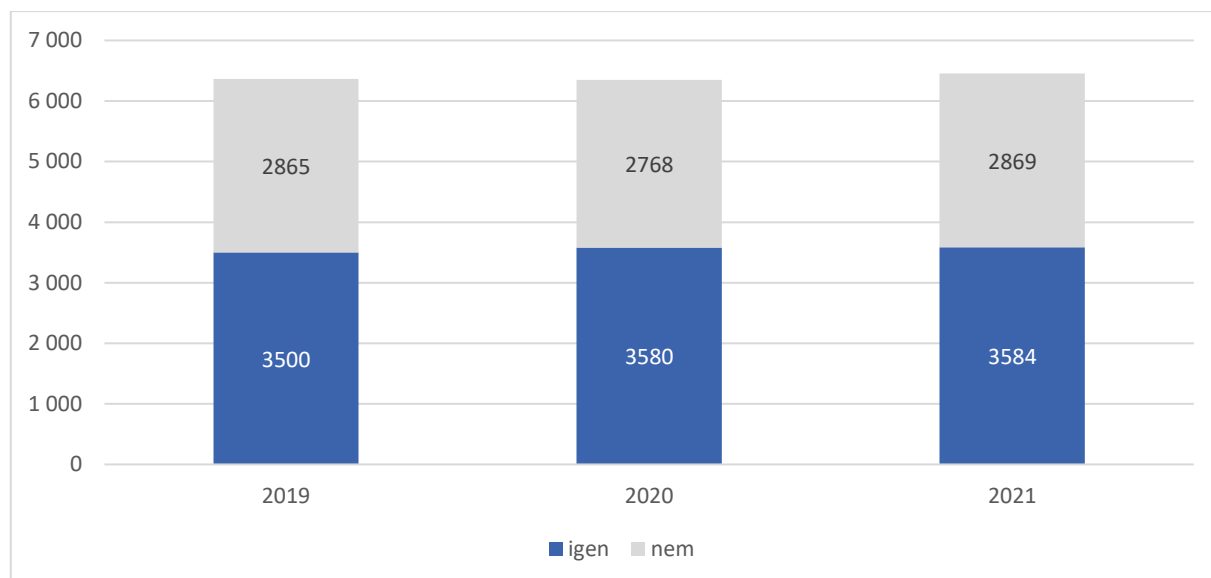
3. ábra
Akadálymentesítő eszközök 2017. (N=604, %)

A közművelődési statisztika (Jelentés 2021) adatai alapján 2019-ben az adatszolgáltatók 55%-a bírt az épület akadálymentes megközelítéséhez szükséges eszközökkel. Öröndetes tény, hogy a finanszírozási források szűkössége ellenére 2018-ról 2019-re 3,7%-kal nőtt az épületek akadálymentes megközelítése érdekében rendelkezésre álló eszközök aránya. 2018-ban 3376, 2019-ben 3500, 2020-ban 3580 adatszolgáltató esetében állt rendelkezésre rámpa/lift/lépcsőlift. 2021-ben 3584 adatszolgáltató esetében állt rendelkezésre rámpa/lift/lépcsőlift, ez a szervezetek 56%-a. Ha nem is nagy mértékben ugyan, de folyamatosan nő az épületek akadálymentes megközelítése érdekében rendelkezésre álló eszközök aránya. 2019 és 2021 között ennek mértéke 2,4% (4. ábra).

4. ábra

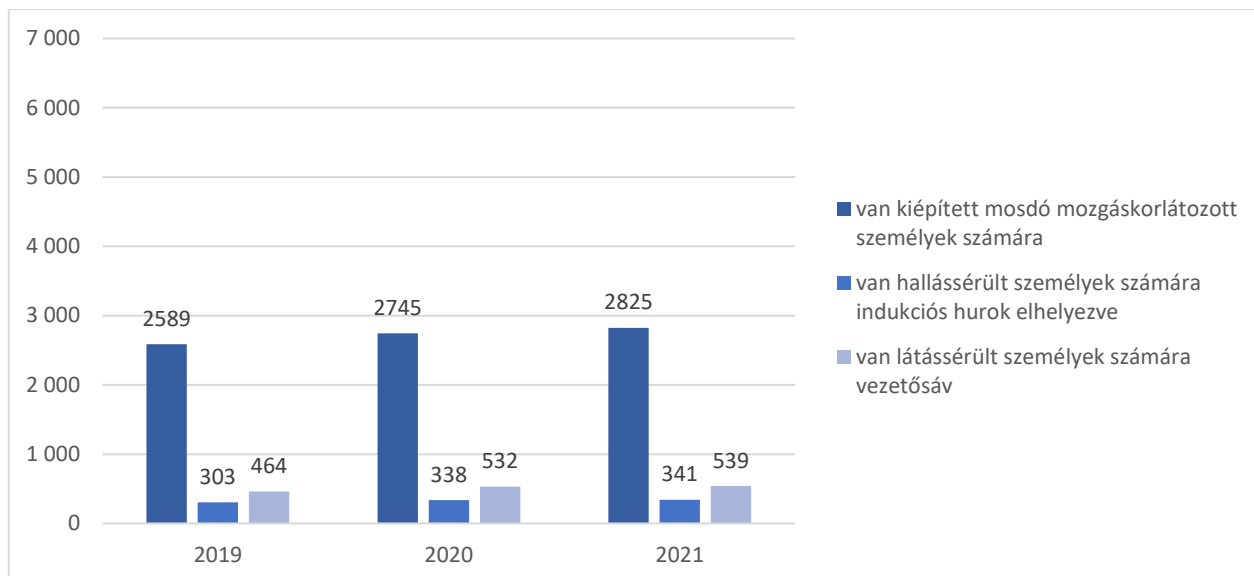
Az épület akadálymentes megközelítése érdekében rendelkezésre áll rámpa/lift/lépcsőlift
2019-2021 (db)

A belső helyiségeket akadálymentesítő kialakítással rendelkező adatszolgáltatók információi alapján, mozgáskorlátozott személyek számára kiépített mosdóval rendelkezők száma folyamatosan nő: 2018-ban 2430, 2019-ben 2589, 2020-ban 2745 ilyen szervezet volt. Ez 2020-ban a 6415 adatszolgáltató 43%-a. Indukciós hurokkal 2018-ban 264, 2019-ben 303 adatközlő bírt, 2018-ról 2019-re ez az arány 14,7%-kal nőtt. 2019-ben indukciós hurokkal a jelentők 4,7%-a bírt. 2020-ban az indukciós hurok elhelyezését már 338 adatszolgáltató jelezte, ami az adatszolgáltatók több mint 5%-át mutatja. A vezetősáv megléte 2018-ban 400, 2019-ben 464 esetben volt kimutatható, 2018-ról 2019-re ez a szám 16%-kal nőtt. 2019-ben vezetősávval a jelentők 7,3%-a rendelkezett. 2020-ban a jelentők közül már 532-nek volt vezetősávja látássérültek számára. 2021-ben a belső helyiségeket akadálymentesítő kialakítással rendelkező adatszolgáltatók információi alapján, mozgáskorlátozott személyek számára kiépített mosdóval 2021-ben 2825 szervezet rendelkezett, ez 2020-hoz képest némi növekedést mutat (2,9%). Hallássérült személyek számára indukciós hurok 341 szervezetnél jelenik meg 2021-ben, ez csupán 3-mal több, mint 2020-ban. Látássérült személyek számára vezetősáv meglétét 539 adatszolgáltató jelezte, 2020-ban ez 532 adatszolgáltatónál jelent meg (5. ábra).

5. ábra

A belső helyiségeket akadálymentesítő kialakítással rendelkező adatszolgáltatók száma
2019-2021 (db)

Esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok, szolgáltatások és finanszírozási forrásaik

Az idősoros adatok alapján jól látható, hogy már 2017-ben, a kulturális törvény új közművelődési fejezete és annak végrehajtó rendelete hatályba lépése előtt is markánsan kimutathatóak azok a szociokulturális tevékenységek, amelyekkel a közművelődési közösségi szintek a rendezvényeikkel és szolgáltatásaikkal településük – nem csak kulturális – hanem oktatási, szociális és egészségügyi szükségleteire reagálnak.

A reprezentatív kutatás kiterjedt az egyes hátrányos helyzetű csoportok számára nyújtott esélyegyenlőséget segítő, azokat előmozdító programok különböző szegmensekben történő tanulmányozására. A vizsgálat során 15 hátrányos helyzetűnek tekintett társadalmi csoport került a vizsgálat látóterébe. Az 1. táblázat alapján láthatjuk, hogy vizsgált 604 intézmény és szintér fele (49,3%) szervez programokat idősek számára. A másik legnagyobb számarányt a kisgyermekes anyák jelentik, akik számára az intézmények közel 40%-a szervez valamilyen programot. A legkevesebb programot arányaiban az LMBTQ, a bevándorló, a hajléktalan és a szenvedélybetegek számára rendeztek. Az adatokból következően, érthetően az intézményrendszer azon hátrányos helyzetű csoportok számára szervez több programot, kínál valamilyen szolgáltatást, akik nagyobb számban vannak jelen a településeken. (1. tábla).

1. tábla

Az intézmények milyen megoszlásban nyújtanak az egyes hátrányos helyzetű csoportok számára esélyegyenlőségüket előmozdító programokat? 2017. (N=604, db)

HH csoport	Intézmények száma (db)	Intézmények aránya (%)
idősek	301	49,8
kisgyermekes anyák	233	38,5
fogyatékkal élő személyek	184	30,5
nagycsaládosok	177	29,3
romák	175	29
munkanélküliek	169	28
nők	142	23,5
további nemzetiségek	85	14
mélyszegénységben élők	76	12,6
tartós betegséggel küzdők	67	11,1
szenvedélybetegek	43	7,1
hajléktalanok	20	3,3
egyéb	10	1,6
bevándorlók	7	1,2
LMBTQ	3	0,5

Terjedelmi okok miatt, a továbbiakban azon hátrányos helyzetű hátrányos helyzetű csoportok kerülnek rövid bemutatásra, amelyek számára a legnagyobb arányban (10% fölött) szerveznek programokat és kínálnak szolgáltatásokat a válaszadó szervezetek. A kutatásba bevont intézmények és színterek esetében, összességében 1 692 db esélyegyenlőségi program került lebonyolításra a vizsgált időszakban.⁴⁹

A megkérdezett intézmények közel 50%-ának (301 intézmény) volt idősek esélyegyenlőségét elősegítő programja/szolgáltatása. Az időseknek szóló ismeretterjesztő és szórakoztató programok jellemzően önkormányzati (101 db), költségvetési és pályázati (84; 67 db) forrásokból valósultak meg. Az adatsorokból az állapítható meg, hogy természetesen szinte valamennyi színtér környezetében élnek idősek, azonban 131 olyan szervezetről lehet tudni, aminek a közelében vannak ugyan idősek, de semmilyen programot és szolgáltatást nem szerveznek a részükre. Az idősebb korosztályoknak szervezett programok esetében legtöbbször a település önkormányzata biztosította a forrást. Ez mutatja, hogy a települési önkormányzatok fontosnak tartják az idősek ilyen módon történő támogatását is.

A választ adó intézmények és színterek közel fele (40%-a) biztosított a kisgyermekes anyák számára ismeretterjesztő/szórakoztató programot a vizsgált időszakban. 162 intézmény közelében élnek ugyan kismamák, azonban ezek a színterek nem szerveznek a részükre programokat. A megvalósult rendezvényeket többnyire pályázatokból finanszírozzák (53 db), de arányukban jelentősnek mondhatók az önkormányzati (50db), költségvetési (57db) és egyéb finanszírozási források is (47db).

⁴⁹ Az adatok alapján az egyes programok és szolgáltatások valamennyi hátrányos helyzetű csoport esetében többféle forrásból kerültek finanszírozásra. Minden kérdés esetében több válaszlehetőséget is meg lehetett adni, tehát egy-egy rendezvény több forrást is felhasználhatott.

A szervezetek 30,5%-a szervezett fogyatékossgal élő személyek esélyegyenlőségét elősegítő programot, illetve nyújtott valamilyen szolgáltatást. A megkérdezettek 46%-ának a környezetében élnek fogyatékossgal élő személyek, azonban 111 intézmény nem szervez programokat számukra. Az őket célzó szórakoztató és segítő programok jellemzően pályázati pénzből (96 db) valósultak meg. Jellemző még a költségvetési forrás (65 db) és az önkormányzati támogatás is (48 db).

A megkérdezettek közel 30%-ának volt nagycsaládosok esélyegyenlőségét támogató programja/szolgáltatása. A válaszadó intézmények 80%-ának környezetében élnek nagycsaládosok, 200 színtérben mégsem szerveznek a részükre programokat. A számukra szervezett ismeretterjesztő, szórakoztató, illetve segítő, támogató programokat közel azonos arányban finanszírozzák pályázati (72 db), költségvetési (65db), saját költségvetésből (65 db) és önkormányzati forrásból (61 db).

A romáknak esélyegyenlőségi támogató programokat szervező színterek aránya 30%. 150 olyan intézményről tudunk, aminek a közelében élnek ugyan romák, mégsem rendeznek a számukra kulturális eseményeket. A romák esélyegyenlőségét támogató ismeretterjesztő és segítő programok finanszírozását leginkább pályázati források támogatták (128 db). Jelentősnek mondható még az önkormányzati támogatások száma is a programok és szolgáltatások esetén (52 db).

Az intézmények 28%-ában volt munkanélküliek esélyegyenlőségét támogató program/szolgáltatás. A munkanélkülieket célzó ismeretterjesztő és segítő programokat leggyakrabban pályázati pénzekből valósították meg (88 db). Költségvetési forrásból 33, saját költségvetésből pedig 33 db valósult meg. 164 olyan intézményről tudunk, aminek a közelében élnek munkanélküliek, de számukra nem szerveznek programokat.

A válaszadók 23,5%-ának volt a nők esélyegyenlőségét elősegítő programja/szolgáltatása. Az intézmények a nőknek szóló ismeretterjesztő és segítő programjaikat leginkább pályázati forrásból finanszírozták (83 db). Saját költségvetésből 40 program valósult meg, önkormányzati támogatásból pedig 45 db. A válaszadó szervezetek közül, közel 200 intézmény nem szervez a nők számára esélyegyenlőséget elősegítő programokat/szolgáltatásokat.

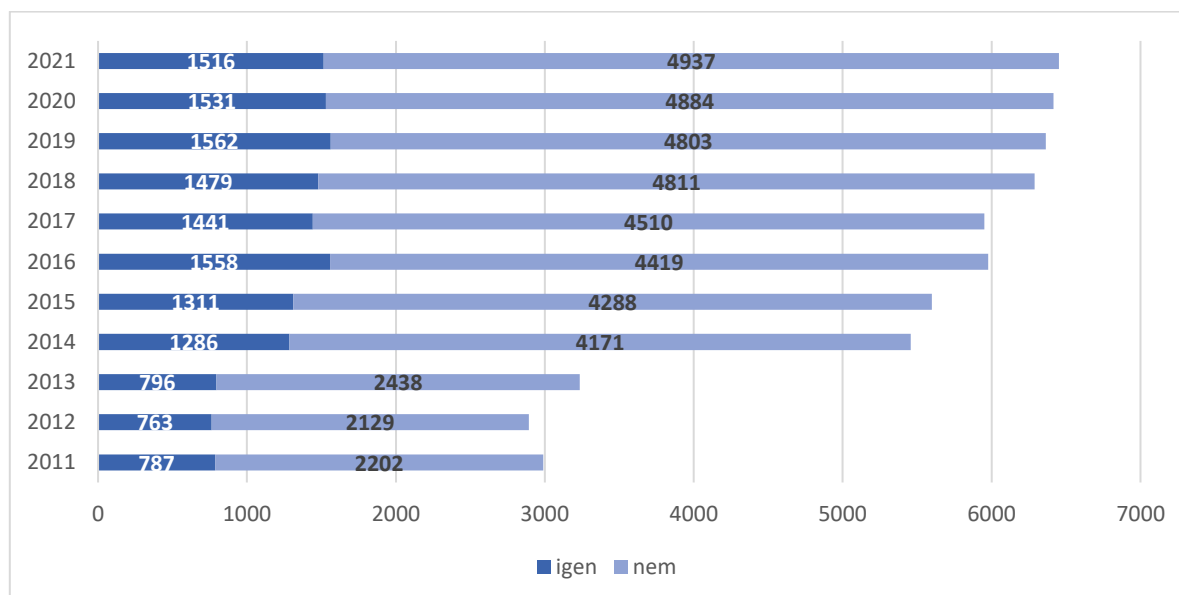
Az intézmények 14%-a rendelkezett további nemzetiségi esélyegyenlőségét előmozdító programmal. A nemzetiségek számára nyújtott ismeretterjesztő programok és segítő szolgáltatások forrásaként költségvetési (31 db), önkormányzati (29) és pályázati (28 db) támogatások álltak rendelkezésre. 93 válaszadó színtér környezetében vannak ilyen csoportok, azonban nem szerveznek a részükre rendezvényeket és szolgáltatásokat.

A nemzetiségi közművelődési feladatellátás tekintetében a közművelődési statisztika már friss idősoros adatokkal is szolgál. Az adatok alapján a nemzetiségi közművelődési feladatot ellátók száma 2018-ban 1479, 2019-ben 1562, 2020-ban 1531 szervezet volt. Ezek az adatok 2018-ról 2019-re 5,6%-os növekedést mutatnak. 2019-ben az összes jelentő 24,5%-a látott el ilyen típusú feladatot. 2014-hez képest 21,4%-kal nőtt ezen feladatot ellátók száma (Jelentés 2023)

A nemzetiségi közművelődési feladatot nem végzők száma 2014-2019 között 15%-kal nőtt. Úgy gondoljuk, ebben az esetben azokról a civil szervezetekről van szó, akik számaránya folyamatosan növekszik a statisztikai jelentések alapján, és ilyen jellegű tevékenységet nem végeznek. Éppen ezért tételezzük fel, hogy a feladatellátók ebben az esetben is elsősorban a közösségi színterek és intézmények közül kerülnek ki. A 2020-as pandémiás évben az előző évhez viszonyítva mindössze 2%-kal csökkent a nemzetiségi közművelődési feladatellátók száma, és az ilyen típusú feladatot nem vállalók száma ugyancsak (2%-kal) csökkent. 2021-ben a feladatok ellátása vonatkozásában az ilyen típusú feladatokat 1516 adatszolgáltató látta el. Ez csupán 15-tel kevesebb, mint 2020-ban. 2021-ben a nemzetiségi közművelődési feladatokat ellátók az összes jelentők 23,5%-a (6. ábra, Jelentés 2023).

6. ábra

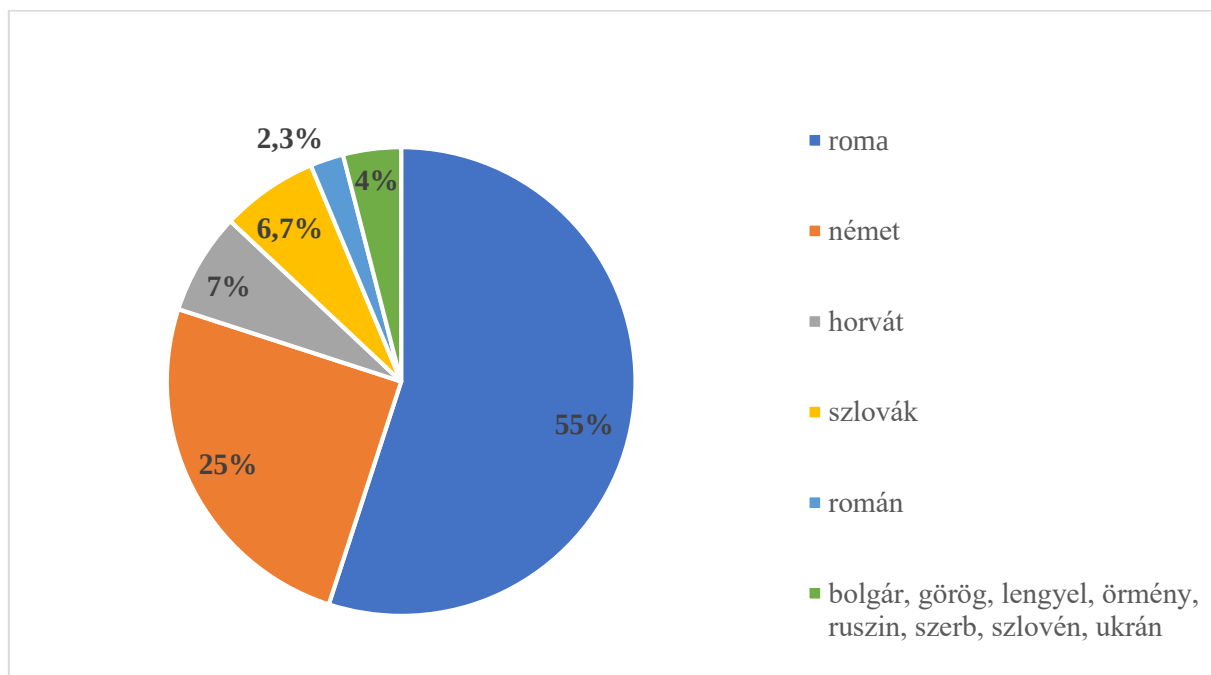
Nemzetiségi közművelődési feladatokat ellátó adatszolgáltatók száma 2011-2021. (db)

A továbbiakban a legfrissebb rendelkezésre álló 2021-es adatok alapján kerülnek bemutatásra a közösségi színterek és közművelődési intézmények a nemzetiségi feladatellátás szempontjából. A vizsgált évben a 2740 adatszolgáltató közösségi színtér 33,8%-a (926 db) látott el nemzetiségi feladatokat. A roma (55%) és a német (25%) a két leggyakrabban előforduló nemzetiség, amely részére programokat és szolgáltatásokat szerveznek a színterek, de összefüggésben a településen élő nemzetiségiak számarányával, kisebb mértékben megjelenik a horvát (7%), a szlovák (6,7%) és a román (2,3%) nemzetiségi feladatellátás is (7. ábra).

7. ábra

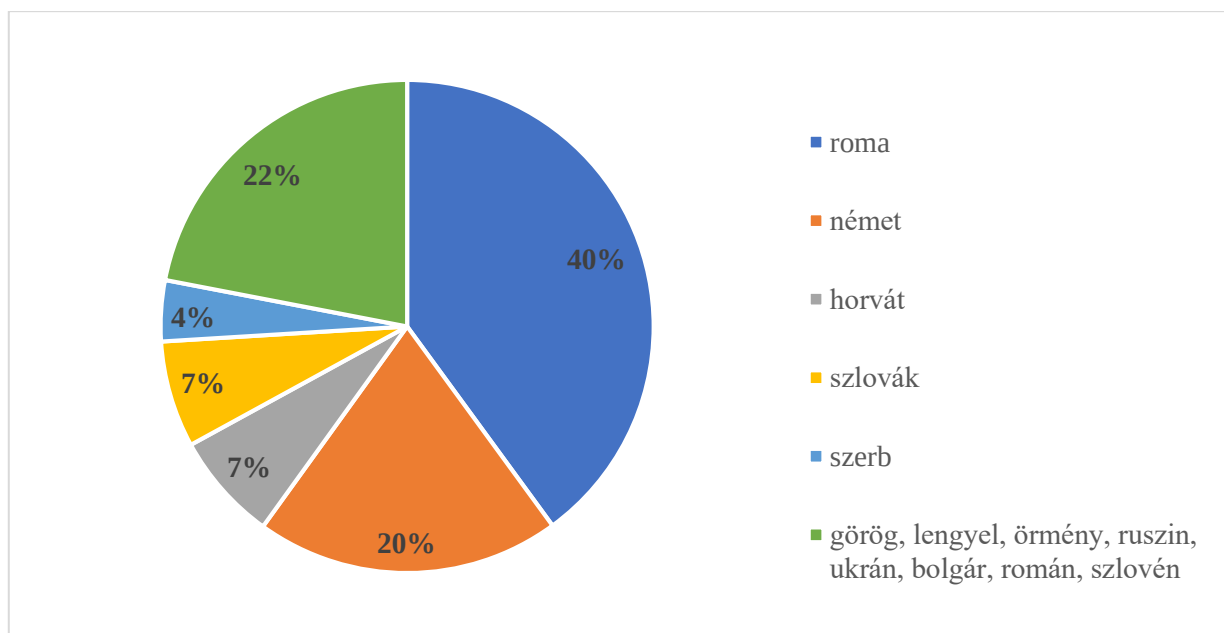
Közművelődési közösségi szintek nemzetiségi feladatellátása 2021. (N=926, %)

A 8. ábra alapján 2021-ben a 905 adatszolgáltató közművelődési intézmény 51,2%-a (464 db) látott el nemzetiségi feladatokat. Ebben az esetben is a roma (40%) és a német (20%) a két leggyakrabban előforduló nemzetiségi feladat, amelyet az intézmények ellátnak. nagyságrendileg kisebb arányban, de itt is megjelennek a kisebb számarányt is képviselő horvát (7%), a szlovák (7%), a szerb (4%) nemzetiségi feladatellátás is. (Jelentés 2023)

8. ábra

Közművelődési intézmények nemzetiségi feladatellátása 2021. (N=464, %)

A mélyszegénységben élő emberek számára a megkérdezettek 12,6%-a nyújtott esélyegyenlőségüket támogató programokat/szolgáltatásokat. A mélyszegénységben élő embereknek szóló ismeretterjesztő, segítő programokat az intézmények leggyakrabban pályázati pénzből finanszírozták (53%). Számottevőnek mondható még a saját költségvetési forrás is (19 db). 146 intézmény környezetében vannak ilyen csoportok, de nem szerveznek a részükre rendezvényeket, illetve nem kínálnak szolgáltatásokat.

A válaszadók 11,1%-ának volt tartós betegségben szenvedő személyek esélyegyenlőségét támogató programja. Az őket célzó ismeretterjesztő és segítő programok legjellemzőbben költségvetési forrásokból valósultak meg. Ebben az esetben nem a pályázati (21 db) és önkormányzati források (15 db) a legmeghatározóbbak, hanem a saját költségvetés (34 db). 159 intézmény közelében vannak ilyen csoportok, azonban nincsenek ilyen irányú programok.

Összefoglalás

A 2017-es országos reprezentatív vizsgálat esélyegyenlőség megvalósulására vonatkozó adatai alapján megállapítható, hogy az intézmények döntő többsége (92,5%) fizikailag nem, illetve csak részben volt akadálymentesített (6%). Fontos megjegyezni, hogy a bevont szervezetek 63,4%-a (383 db) kistépülési közösségi szintér volt. Az ilyen típusú fejlesztésekre az esetek többségében sem az intézmények, sem a fenntartó szervezetek költségvetésében nem áll rendelkezésre erre a célra elkülönített forrás. A vizsgálat időpontjában a megkérdezett szervezetek többsége (56%) nem akadálymentes, de eredménynek tekinthető az, hogy 44%-uk részben vagy teljesen akadálymentes infokommunikációs szempontból. Az intézmények – szűkös anyagi lehetőségeik ellenére is – igyekeznek megtenni azokat a lépéseket, amelyek az intézmények teljes, vagy részleges akadálymentesítése irányába mutatnak. A jogszabályi előírásoknak pályázati és egyéb források segítségével igyekeznek megfelelni.

A közművelődési statisztika adatai már kedvezőbb adatokat és tendenciákat vázolnak fel az esélyegyenlőség szempontjából. Az adatok szerint 2019-ben az adatszolgáltatók 55%-a (6365 db) bírt az épület akadálymentes megközelítéséhez szükséges eszközökkel. Szerény mértékben ugyan, de folyamatosan nő a belső helyiségeket akadálymentesítő kialakítással rendelkező szervezetek, a mozgáskorlátozott személyek számára kiépített mosdók, az indukciós hurkok, a vezetősávok száma. (Jelentés 2023)

A közművelődési intézmények és közösségi színterek elsősorban az idősek, a kisgyermekes anyák, a fogyatékossgal élő személyek, a nagycsaládosok és a romák számára nyújtanak esélyegyenlőséget előmozdító programokat és szolgáltatásokat. A színterek érthető módon kevesebb programot szerveznek azon hátrányos helyzetű csoportok részére, amelyek nagyobb mértékben szorulnak a szociális és egészségügyi ellátórendszerekre. Itt a mélyszegénységben élők, a tartós betegséggel küzdőkre, a szenvedélybetegekre, a hajléktalanokra, a bevándorlóakra lehet gondolni. A hátrányos helyzetű csoportok gondjainak és problémáinak kezelése és megoldása nem a közművelődés elsődleges feladata, hanem más szakellátó rendszereké. Ugyanakkor a közművelődési intézmények és közösségi színterek életében ma már markánsan jelen vannak az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok és

szolgáltatások. A közművelődési szervezetek ezirányú tevékenységei nem egy esetben arra a felmerülő szükségletre reagálnak, amit az adott település szociális, egészségügyi és közoktatási problémái, hiányosságai okoznak.

Az adatok alapján a közművelődési intézményrendszerben tovább lehet és tovább is kell fejleszteni a közművelődési alapszolgáltatásokban részletesen vázolt szociokulturális szakmai orientációt. Számos olyan intézmény és közösségi szintér működik, amelyek közelében jelentős számban vannak hátrányos helyzetű csoportok, azonban nem szerveznek a részükre programot/szolgáltatást. A társadalmi felelősség megélése, a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének segítése, a fokozottabb bekapcsolódás a társadalmi integrációs folyamatokba tovább kell, hogy erősödjön a közművelődés területén is.

Felhasznált irodalom, jogszabályok:

- Jelentés a közművelődési statisztika 2021. évi és korábbi idősoros adatai alapján (2023): Nemzeti Művelődési Intézet Szakmafejlesztési Igazgatóság Kutatási Központ. Kézirat.
- Központi Statisztikai Hivatal: Fogyatékossgal élők visszatekintő adatai. 2011. https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossag. Letöltés: 2023. 04.26. 12.50.
- Pandula, András (szerk.): Segédlet a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáférésnek megteremtéséhez. Komplex akadálymentesítés. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, 2009.
- http://www.etikk.hu/wp-content/uploads/2013/05/segedlet_v6_2009_ebook.pdf. Letöltés dátuma: 2023. 04. 17. 15.05.
- Ponyi, László (2022): Társadalmiasítási folyamatok, közösségi részvétel és az önkéntesség jellemzői a közművelődésben - Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése (2. rész). Kulturális Szemle, 2022. április. <http://kultszemle.nmi.hu>.
- Ponyi, László – Svidró, Ibolya (2020): Közművelődési intézmények és közösségi színterek társadalmi beágyazottsága és szerepvállalása, az intézményi civil partnerségek jellemzői. (Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése (1. rész). Kulturális Szemle, 2020. április. <http://kultszemle.nmi.hu>.
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
- 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.
- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- 2003. évi CXXV. törvény az esélyegyenlőség előmozdításáról.
- 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről.
- Az emberi erőforrások minisztere 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelete a közművelődési intézmények és közösségi színterek követelményeiről.

Ponyi László – Juhász Erika:

Kutatások a Nemzeti Művelődési Intézetben (2012-2022)

Absztrakt: A tanulmány a Nemzeti Művelődési Intézet szervezeti keretein belül 2012-2022 között megvalósuló kutatások és felmérések összegző áttekintésére vállalkozik. Az elmúlt időszak paradigmaticus szakmai, szervezeti és tevékenységbeli változásai, a történeti távlat és a kutatások számossága már lehetővé teszi, hogy több dimenzióban is megvalósulhasson a kutatások áttekintő, de nem teljességre törekvő bemutatása. A cikk bemutatja azokat a tágabb összefüggéseket, Intézeti szakmai stratégiai célokat, amelyekre a kutatások is épültek. Ugyancsak ezek alapján kerülnek részletezésre az Intézet stratégiai kutatási céljai is. A munka részben kronologikusan dolgozza fel az elmúlt évek kutatási eseményeit, egyben figyelemmel kíséri a kutatások minőségét és mennyiségét is meghatározó szervezeti változásokat, valamint tematizálja azokat a szakmai célok és tartalmi aspektusok tekintetében.

Abstract: This study is a summary of the research and surveys carried out within the National Institute of Cultural between 2012 and 2022. The paradigmatic professional, organisational and activity changes of the past period, the historical perspective and the number of researches already allow for an overview of the researches in several dimensions. The article presents the wider context and the strategic professional objectives of the Institute on which the research has been built. The strategic research objectives of the Institute are also detailed on this basis. The work provides a partial chronological account of the research events of recent years, while at the same time monitoring the organisational changes that have determined the quality and quantity of research, and thematising it in terms of professional objectives and content.

Bevezetés

A Nemzeti Művelődési Intézet jogelődjénél 2012-től induló változások a vizsgált 10 év távlatában már paradigmaticus átalakulásnak tekinthetők. Az Intézet keretein belül a közművelődési szakmai csúcsszervezet gyökeres átalakítására irányuló reformok – amelyek elsősorban a kulturális törvény közművelődési fejezetének módosulásában és a végrehajtó rendelet megjelenésében váltak normatív szabályozássá – a közösségi művelődés egészére is döntő hatással bírtak.⁵⁰

Miért is beszélhetünk paradigmaváltásról? Azért, mert a gyökeres változások a rendszer minden elemét átalakították. Olyan minőségi, mennyiségi, gondolkodás- és értékbeli elmozdulás történt a 2012-2013-as években, amely a legfontosabb, statisztikailag is igazolható paraméterekben, a szakmai tevékenység, a szervezet, a finanszírozás és a humán erőforrás idősoros adatainak alakulásában volt tetten érhető.

⁵⁰ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szintek követelményeiről.

Olyan mérföldköveket említhetünk, amelyek ugyancsak igazolhatják a paradigmaváltás tényét: az állami hozzájárulás folyamatos növekedése a kulturális, közművelődési feladatellátásban, a megyei közművelődési feladatok gyökeres átalakítása, Kulturális Közfoglalkoztatási Program, országos hatású projektszemlélet és belső finanszírozási, pályázati rendszer kialakítása az Intézet falain belül, stratégiai szakmai szövetségek és együttműködések kötése, a szakmai képzések országos hálózatának kialakítása, a szakemberképzés megújítása, a statisztikai adatszolgáltatás minőségi és mennyiségi reformja, a minőségfejlesztés és a szakfelületei munka megújítása, valamint számos mintaprogram és szakmai projekt indítása. Ebben a változásfolyamban – összefüggésben a fentiekkel – kiemelt feladattá vált a kutatások megerősödése és újratervezése is.

Kutatások a Nemzeti Művelődési Intézetben (2012-2022)

A tanulmánynak ugyan nem elsődleges feladata, hogy részletezze az Intézet stratégiai céljait, azonban fontos megemlíteni néhány olyan releváns elemet, amelyek a kutatási tevékenységet is nagymértékben meghatározták. A 2012-től elinduló fejlesztési folyamatok egyik legfontosabb célja, hogy a modern 21. századi közösségi művelődés a korábbiaknál intenzívebb módon kapcsolódjon be a társadalom-, gazdaság- és közösségfejlesztési folyamatokba; a kultúra segítségével járuljon hozzá a helyi közösségek megerősítéséhez, a nemzeti összetartozás erősítéséhez, a Kárpát-medencei közös kulturális tér kialakításához és a vidéki Magyarország értékeinek, hagyományainak feltárásához és megőrzéséhez.

Az Intézet kutatási koncepciójának tervezésében fontos és elengedhetetlen szempontként jelentkezett a felsőoktatási szakemberképzés megújítása, a szakma tudományos alapjainak megerősítése. A fenti stratégiai elképzelések egyik legfontosabb feltételévé vált a szakmán és az Intézetben belül is a különböző társadalomtudományok alapjain nyugvó kulturális, ezen belül a közművelődési szakterületre fókuszáló kutatások újragondolása. Mindez egyidőben és szoros összefüggésben történt a Kulturális Szemle online folyóirat létrehozatalával, a felsőfokú szakemberképzés megújításával, a Közművelődési Tudományos Kutatási Program létrehozásával, az új közösség-szervező szak indításával és a felsőoktatás intézményeivel történő stratégiai együttműködések kialakításával.

Fentiekkel összefüggésben az Intézet kutatási koncepciójában az elmúlt tíz évben a következő, a kutatásokat is érintő átfogó célok fogalmazódtak meg:

- a társadalmi megújulás és összetartozás kulturális alapú és célú tudományos kutatásokkal történő megerősítése;
- a Kárpát-medencei közös kulturális tér tudományos kutatásokkal történő felmérése, erősítése, fejlesztése;
- a Kárpát-medencét érintő más fókuszú kutatások figyelemmel kísérése;
- a nemzetstratégiai szempontok figyelemmel kísérése és érvényesítése a kultúrakutatói feladatok során;
- közös kulturális tudományos együttműködés kiépítésében történő aktív részvétel;
- sokoldalú együttműködés kialakítása a felsőoktatási intézmények szakintézeteivel és szaktanszékeivel, bekapcsolódás a tehetséggondozásba;
- a közösségi művelődés kiemelkedő szellemi, kulturális és tudományos eredményeinek,

múltjának, hagyományainak, társadalmi, gazdasági helyzetének elemzése, kutatása, fejlesztése;

- a közösségi művelődés erőforrásaival, szervezetével, finanszírozásával, tevékenységével és humán erőforrásaival kapcsolatos kutatási, felmérési és elemzési feladatok, mindezekkel kapcsolatban fejlesztési javaslatok megfogalmazása;
- együttműködés hazai és határon túli kutatói műhelyekkel, intézetekkel, közös projektek szervezése és bonyolítása;
- a közösségi művelődés szempontjából kiemelt célcsoportok esetében kutatási, felmérési, elemzési feladatok ellátása;
- a kutatások eredményeinek tudományos, illetve szakmai napokon, konferenciákon, valamint tanulmányok, kiadványok és publikációk formájában a szakmai és a szélesebb nyilvánosság elé tárása;
- kutatási tervek, kutatási és közművelődési adatbázisok készítése, kezelése és megosztása, a kulturális, közművelődési feladatok ellátásával kapcsolatos tervezési, szervezési, koordinációs feladatok, az adatok tudományos feldolgozása, javaslatok megfogalmazása.

Örömteli tény, hogy a vizsgált 10 év alatt közel 100 kutatás és felmérés zajlott az Intézet koordinálásában. A történeti távlat és a kutatások számossága már lehetővé teszi, hogy több dimenzióban is megvalósulhasson a kutatások áttekintő (de egyelőre nem részletező és teljességre törekvő) bemutatása. Ezt a bemutatást ugyanakkor már most is több dimenzióban is megtehetjük. Lehetőség van kronologikusan, az elmúlt 10 év történetét feldolgozva (1), megtehetjük az Intézet szervezeti változásainak összefüggéseiben (2) és tematizálhatjuk a kutatások szakmai céljait és tartalmát illetően is (3).

A kutatások szakmai orientációját, kutatási céljait tekintve 6 nagy csoportról beszélhetünk.

1. A közművelődési területre, annak jellemzőire irányuló vizsgálatok, ezzel összefüggésben a statisztikai feladatok ellátásából és az adatszolgáltatásból nyert idősoros, érvényes és megbízható adatok a tevékenység, a szervezet és a humán erőforrás vonatkozásában.
2. A települések múltjához és jelenéhez, kultúrájához, kultúrafogyasztási szokásaihoz kapcsolódó kutatások.
3. A települések civil, művelődő közösségeit célzó kutatások.
4. Az intézet szakmai projektjeihez, programjaihoz, valamint a felnőttképzéshez kapcsolódó kutatások. Valamennyi jelentősebb programban a résztvevők bemeneti és kimeneti kérdőívet töltöttek ki, és ezekben az esetekben lekérdezésre kerültek a partnerszervezetek is. Nagyban segítette az egyes kutatások eredményességét, a minták elemszámának növekedését az a tény, hogy a résztvevők nem csak interjúalanyként, hanem több esetben kérdezőbiztosként is dolgoztak.
5. Ifjúsággal kapcsolatos felmérések.
6. Egyéb kategóriába sorolható kulturális kutatások és felmérések.

A 2012-2022 közötti időszak három jól elhatárolható kutatási periódusa különböztethető meg.

1. Az átmenet időszaka (2012-2013).
2. A kutatás-szakmai professzió átalakulásának és megerősödésének, valamint a hálózati

működés kialakulásának időszaka (2014-2019).

3. A hálózati kutatások és együttműködések időszaka (2020-2022).

A továbbiakban, tekintettel a kronológiára és a szervezeti változásokra, az egyes időszakok jelentősebb kutatásai kerülnek bemutatásra.⁵¹

1. Az átmenet időszaka (2012-2013)

2012-2013 között az Intézet életében részben az intézmény konszolidációja, részben az új működési feltételek kialakítása és megerősítése volt az elsődleges feladat. A kutatási feladatok a Nemzeti Művelődési Intézet és Képzőművészei Lektorátus Stratégiai Fejlesztési Főosztály Kutatási és Szakinformációs Központ szervezetén belül valósultak meg. 2012-ben zajlott a *közművelődési szakfelügyelet célvizsgálati felmérése*, és a *közművelődési intézmények felnőttképzési kapacitását mérő vizsgálat*. 2013-ban történt a *megyei közművelődési feladatok finanszírozásának vizsgálata*, valamint a *gyorsfénykép az intézeti munkatársakról* című felmérés is. Mindezek már szoros összefüggésben valósultak meg az Intézet átalakulási folyamataival. A Központ elsődleges kutatási feladatai ekkoriban elsősorban a stratégiai fejlesztési javaslatok és döntések kutatásokkal, felmérésekkel történő előkészítésére, másrészt azok hatásának vizsgálatára irányultak.

2. A kutatás-szakmai professzió átalakulásának és megerősödésének, valamint a hálózati működés kialakulásának időszaka (2014-2019)

Az átmeneti időszakot követően, összhangban az Intézet stratégiai céljaival, valamint az egyre szorosabbá váló kapcsolatokkal a felsőoktatás szakembereinek képviselőiből álló Andragógiai Szakbizottsággal, már megjelent a fokozott elvárás a kutatók körében a tudományos fokozat megszerzésére, a felsőoktatásban és egyéb szakmai képzésekben történő oktatásban történő közreműködésre és a magas szintű szociológiai, társadalomtudományos, közművelődés-szakmai, informatikai ismeretek együttes meglétére. Ebben az időszakban már a korábbinál jóval nagyobb mértékben és intenzitással folytatódtak a kutatások és felmérések. 2015 februárjától jön létre a Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Szakmai Központja, amelynek egyik fontos feladata a közművelődési tudományos kutatások szervezése és bonyolítása (Juhász 2022). 2018-tól a kutatási feladatok már a Kultúrakutatói és Képzési Igazgatóság feladatkörében jelentek meg.

A *Kulturális Közfoglalkoztatási Program* (KKP 2013-2018) öt szakaszához köthető felmérések koordinálása és hagyományos kutatási feladatainak ellátása a legnagyobb volumenű munka volt ebben az időszakban. Ezek részben magára a Programra irányultak, részben pedig annak segítségével valósultak meg. A résztvevők és a fogadó partnerszervezetek az indulásnál és az egyes Programok végén kerültek lekérdezésre. Ezekben a vizsgálatokban elsősorban a véleményekre, tapasztalatokra és javaslatokra irányultak a kérdések.

A 2013-2019 közötti időszakban azonban párhuzamosan számos más kutatás is zajlott. 2013-2014 között, a további tervezési munkát megalapozó közművelődés-szakmai adatbázis készült. A Program által érintett településeken felmérésre kerültek a *művészeti csoportok* (Dudás 2015), a *civil szervezetek és ifjúsági közösségek* is. Az Intézet ebben az időszakban mérte a lakosság kultúrafogyasztási és intézményhasználati szokásait is, valamint ugyancsak

⁵¹ Terjedelmi korlátok miatt az egyes vizsgálatok tematikus bemutatására és csoportosítására nincs lehetőségünk ebben a tanulmányban.

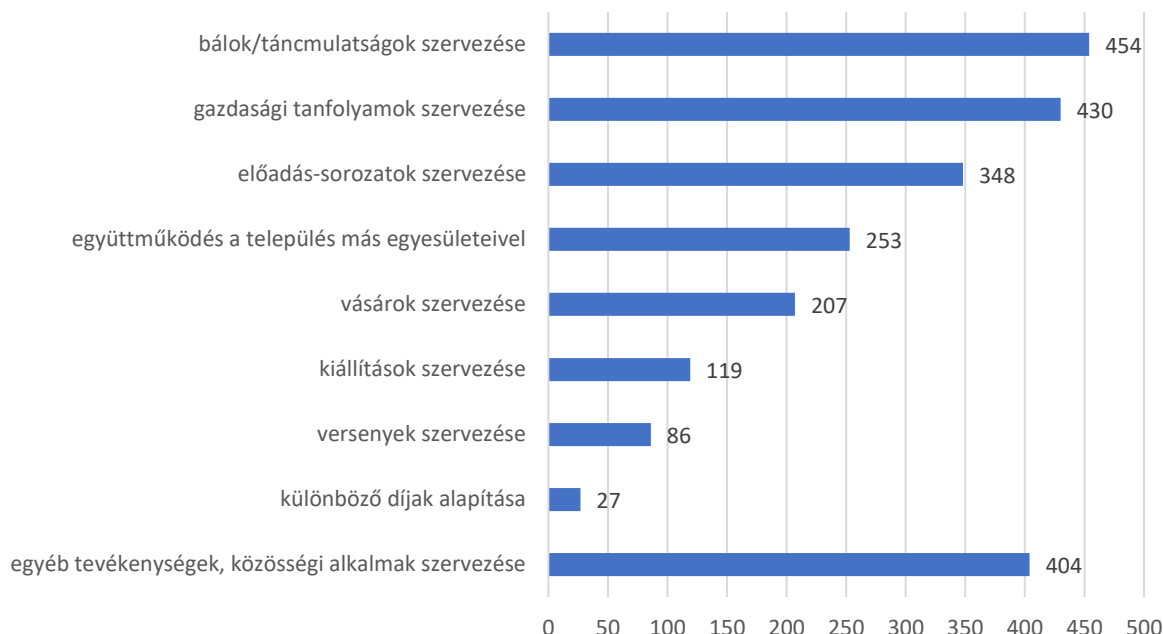
2014-ben zajlott a *Leleményes hősök és a települések I. Világháborús emlékévéhez kapcsolódó felmérés* is. A 2. KKP-ban (2014-2015) a *közművelődési szakemberek felmérése és a Magyar Kultúra napjával kapcsolatos első adatfelvétele történt*, amelyet a második kör 2016-ban követett. A 3. KKP során (2015-2016) olyan jelentősnek mondható kutatások és felmérések valósultak meg, mint az *Agorák és IKSZT-k* (Dudás 2016) működésének feltérképezése, valamint a *kulturális alapellátás és tudáskörnyezetének hazai vizsgálata*. 2016 és 2017 között, a negyedik Programban az Intézet két korábbi szakmai projektjének, a *Kapunyitogató Programnak* (Juhász – Ponyi 2016) és a *Látóutaknak* (Izer 2016) hatásmérése is zajlott.

Ugyancsak ebben az időszakban a megemelt *közművelődési és közgyűjteményi normatíva kistelepülések kulturális feladatellátására gyakorolt hatása* is felmérésre került. Az ötödik Programban 2017-2018 között zajlott a *közösségi múlt feltárását szolgáló kutatás és* ugyancsak ebben az évben került lebonyolításra a *települések szakemberellátásának második körben történő felmérése*. 2018 év elején ismétlésre került a *kulturális alapellátás tudáskörnyezetének vizsgálata*, a *Petőfi öröksége* kutatás, az *Agorák felmérése* két körben és a *Tudástár* munkacímű felmérés is. (1. ábra) ⁵²

⁵² A tanulmányban szereplő ábrákat elsősorban illusztratív szándékkal illesztettük be.

1. ábra: Településfeltáró kutatás.

Az egykori gazdakörök leggyakoribb tevékenységei a településeken (db)
(Forrás: Saját szerkesztés)

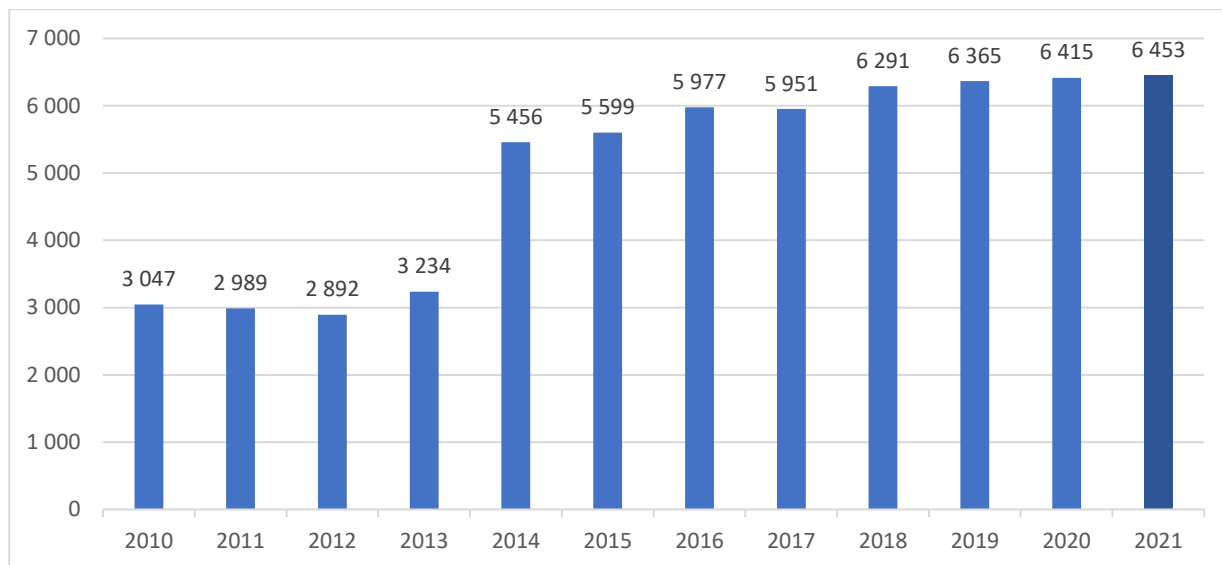

Fentiekkel párhuzamosan zajlottak továbbá 2017 és 2019 között a *Cselekvő Községek Projekt* keretén belül bonyolított kutatások, amelyek elsősorban a kulturális terület jövőbeni trendjeire, az intézményrendszerre ható társadalmi folyamatokra, az intézményi partnerségekre, a társadalmiasítás, az önkéntesség és a közösségszervezés gyakorlatára irányultak. A projekt eredményeként hét kutatás eredményeként 6 témában jelentek meg kiadványok (Arapovics – Ponyi 2019). A *közösségszervező szakosok kompetenciamérése* 2017 és 2020 között időszakban folyamatosan zajlott (Juhász – Márkus – Benkei-Kovács 2020, 2021) és az *OKJ-és képzésekben részt vevők IKT tapasztalatainak és digitális kompetenciáinak mérése* is lezajlott.

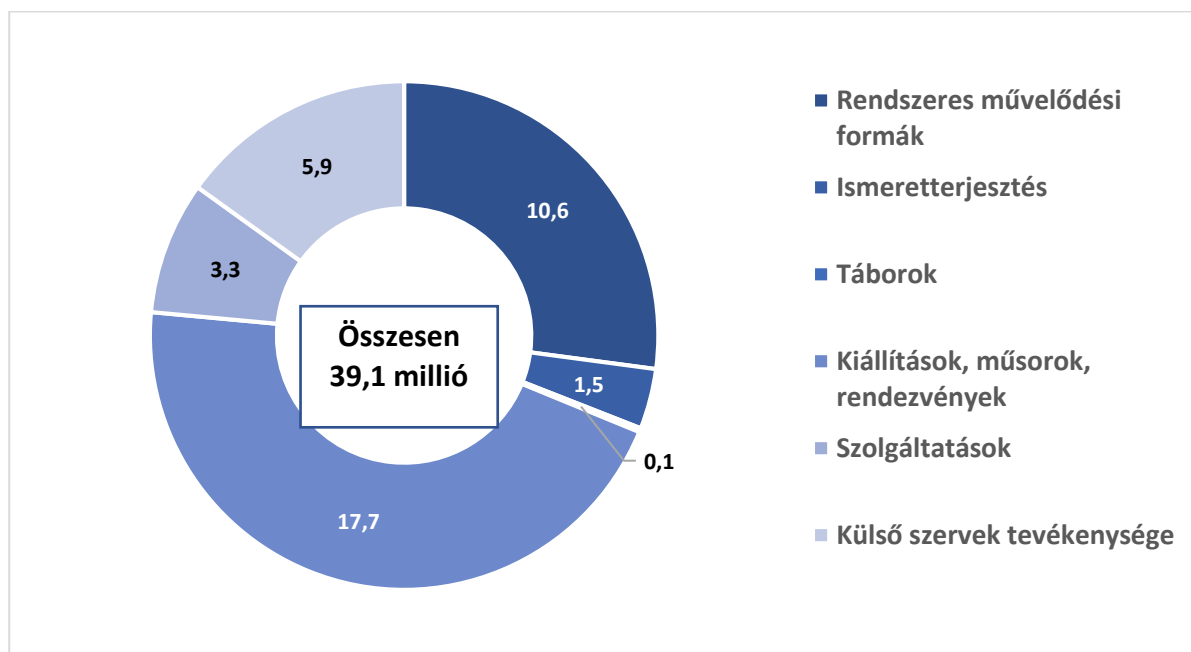
3. Hálózati kutatások és együttműködések időszaka (2020-2022)

A 2019-2022. szeptemberig tartó időszakot a hálózati kutatások és együttműködések időszakának nevezhetjük. Az Intézet szervezeti változásaival összefüggésben a kutatások 2019-től már a Szakmafejlesztési Igazgatóság Kutatási Központjában zajlottak. A megnövekedett kutatási feladatok ellátására, a kutatási feladatok és kutatásszervezés hálózati működésének biztosítására 2021-től regionális kutatói hálózat jött létre ebben a szervezeti keretben. A Kutatási Központ és regionális hálózata feladatául kapta a *statisztikai adatszolgáltatás megyei és országos generálásának nagy volumenű és nagy kihívást jelentő feladatát* is. (2-3. ábra)

2. ábra: Közművelődési statisztikát beküldő, adatszolgáltató szervezetek számának alakulása, 2010-2021 (db)
(Forrás: Saját szerkesztés)

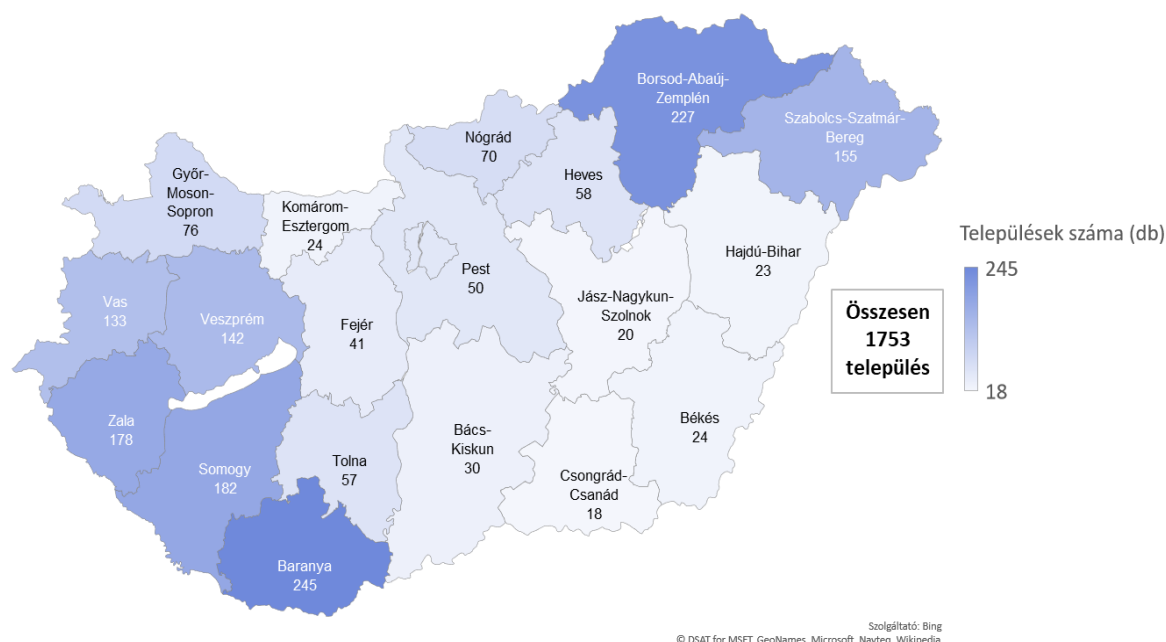
3. ábra: Közművelődési statisztika.
Látogatások megoszlása tevékenységtípus szerint 2021
(Forrás: Saját szerkesztés)

Jól mutatja a megnövekedett feladatokat, hogy a statisztika mellett 2021-ben a Kutatóközpont keretein belül 22 felmérés és kutatás zajlott, a vizsgálatokban az elemszám elérte az 50 000-et, a levéltári kutatásban több mint 29 000 civil szervezet feltárása és adatbázisba rögzítése történt meg ebben az időszakban. A Központ 3 szakmai kiadványt készített elő, 7 régiót

elemző tanulmány készült és 3 újabb adatbázis született. Ezek az indikátorszámok a kutatásokat messzemenően támogató intézményi menedzsmentnek, a regionális kutatói személyi állomány felállításának, a megyei igazgatóságok aktív részvételének és a hálózati alapú kutatások megszilárdulásának is köszönhetőek. A 2020-2021-es években a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programban (KFKP) zajló kutatásokat már 4 központi, 7 kutatási koordinátor, átlagosan 2000 résztvevő és a 19 megyei igazgatóság munkatársai segítették (Juhász – Ponyi 2021). Hasonlóan a Kulturális Közfoglalkoztatási Programban zajló kutatásokhoz, ebben az esetben is, a vizsgálatok részben a résztvevők bemeneti és kimeneti mérésére irányultak, részben pedig a Program alanyai maguk is bekapcsolódtak az Intézet kutatásaiba (4. ábra).

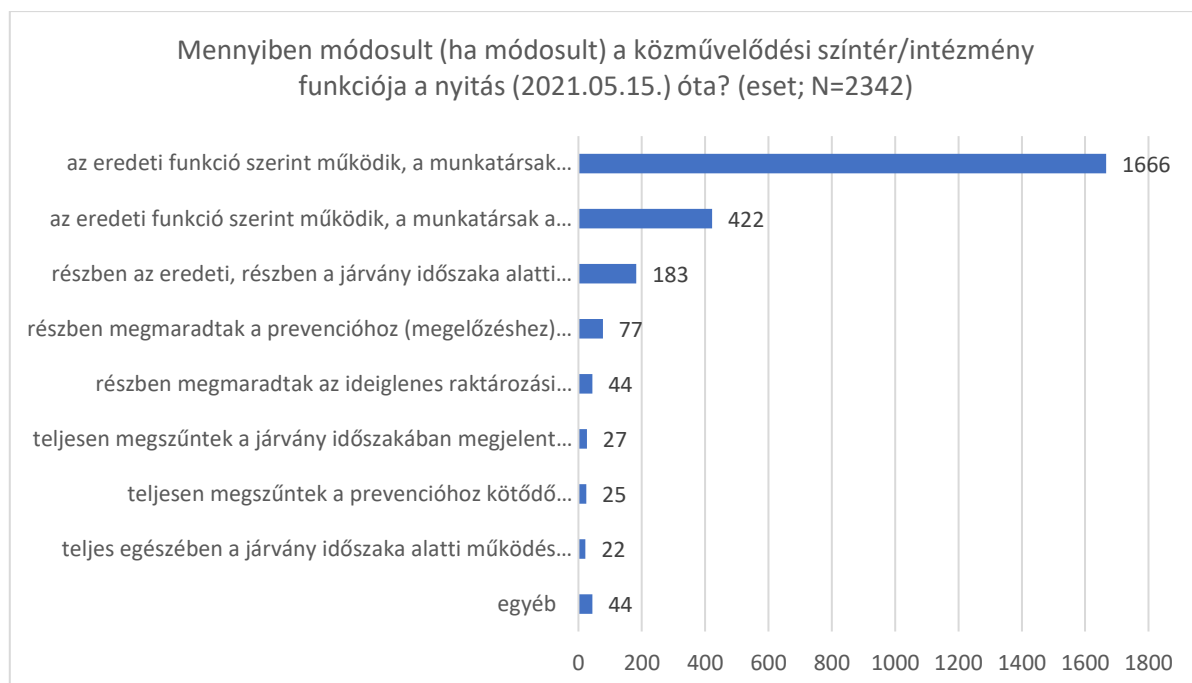
4. ábra: Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program által érintett települések száma
(2021.01.05)
(Forrás: Saját szerkesztés)

© DSAT for MSFT, GeoNames, Microsoft, Navteq, Wikipedia

A 2019-2022-es időszak legjelentősebb vizsgálata a *Kulturális tanulás kutatás (2020)*, amely a közművelődési intézményrendszer és a népfőiskolák tanulási aktivitásait mérte. Meghatározó, az egyik legnagyobb volumenű feladat 2022-2023-ban is a *levéltári adatgyűjtés a polgári kori egyesületekről*. Ebben az időszakban zajlott a *kulturális közösségeinket felmérő* kutatás, valamint a *közművelődés helyzete és reakciói a koronavírus-járványra* munkacímű felmérés 11 körben (2020-2021), a *filmklubok vizsgálata a közművelődés intézményrendszerében*, a *játékos közösségek-közösségi játékok*, az *éremgyűjtő tevékenységek* és egy kulturális gazdaságfejlesztési projekt keretében a *kézművesek országos felmérése*. 2021-es kutatás volt, a közelgő évfordulóra tekintettel, a *Petőfi öröksége* kutatás második köre (2021). A *levéltári felmérés mellett* 2022-ben olyan vizsgálatok zajlottak még, mint a *települési kiadványok*, valamint a *közművelődés és felekezetek viszonyának felmérése* és az *olvasási szokások* kutatása. (5. ábra)

5. ábra: Koronavírus felmérés. Mennyiben módosult (ha módosult) a közművelődési színtér/intézmény funkciója, a 2021. 05. 15-i nyitás óta? (db)
(Forrás: Saját szerkesztés)

Köszönhetően a hálózati munkának napjainkra intenzív és folyamatos együttműködés alakult ki az Intézet megyei igazgatóságainak kollégáival mind a statisztikai adatszolgáltatás, mind az egyes kutatások terén. A Szakmafejlesztési Igazgatóság Képzési és Felsőoktatás-fejlesztési Központjával történő együttműködés pedig szinergiában is erősítette a három terület teljesítményét (pl. a Kutató Központ kollégáinak részvétele az egyes képzésekben, előadások a közösség-szervező nyári táborokban, tananyagfejlesztés, Felsőoktatás-fejlesztési Központ kutatási tevékenysége.)

Összegző megállapítások

Összességében a kutatások nagyban segítették az Intézet stratégiai céljainak megvalósulását a szakma megújulásának folyamatában. Fontos döntések meghozatalát készítették elő a közművelődés tevékenységének, szervezetének és finanszírozásának tekintetében. Az Intézeti kutatásai a szerves részei, kiegészítői lettek a közművelődési feladatellátásnak az országos, megyei és a helyi szinteken is. Az egyre hatékonyabbá váló hálózati működésnek, a statisztikai adatszolgáltatásnak és a közösségi színtereket, közművelődési intézményeket, civil szervezeteket célzó vizsgálatoknak köszönhetően a közművelődés valamennyi szereplője be tudott kapcsolódni a vizsgálatokba. A kutatások beépültek az egyes szakmai projektekbe, előkészítették azokat, mérték a hatásukat és gyorsjelentések, cikkek, tanulmányok formájában tájékoztatták a tágabb és szűkebb szakmai nyilvánosságot.

Az is előrevetíthető, hogy a 2022-es és 2023-as évek globális, részben lokális történelmi, társadalmi és gazdasági eseményei, válságai egy újabb időszak kezdetét jelzik mind a

közművelődési szakma, mind az Intézet, mind a közművelődés-szakmai kutatások vonatkozásában. A kulturális szereplők egyre erősebb együttműködése, hálózatos tevékenysége, a kutatásra épített döntéselőkészítés elterjedése azonban azt igényli, hogy a kutatási terület továbbra is meghatározó része legyen a Nemzeti Művelődési Intézet tevékenységének: nem csak a közművelődésre, hanem a teljes kulturális ágazatra kiterjedően.

Felhasznált irodalom:

- Dudás Katalin (2015): Az amatőr művészeti tevékenység hatása a szubjektív életminőségre és a lelki egészségre. In: Kulturális Szemle, 3. szám. <http://www.kulturalisszemle.hu/3-szam/hazai-tudomanyos-muhely/dudas-katalin-az-amator-muveszeti-tevekenysege-hatasa-a-szubjektiv-életminosegre-es-a-lelki-egeszsegre-2015-10-30>)
- Dudás Katalin (2016): Az integrált többfunkciós szolgáltató terek - IKSZT-k - tevékenysége. In: Kulturális Szemle, 5. szám. <http://www.kulturalisszemle.hu/5-szam/hazai-tudomanyos-muhely/dudas-katalin-az-integralt-tobbfunkcios-szolgaltato-terek-ikszt-k-tevekenysege-2016-07-28>)
- Izer Boglárka (2016): Szervezetben belüli non-formális tanulás – A Nemzeti Művelődési Intézet „Látó útjainak” hatása. In: Kulturális Szemle, 6. szám. <http://www.kulturalisszemle.hu/6-szam/junior-kutatoj-muhely/izer-boglarka-szervezetben-beluli-non-formalis-tanulas-a-nemzeti-muvelodesi-intezet-lato-utjainak-hatasa>)
- Juhász Erika – Ponyi László (2016): A Kapunyitogató program országos hatásvizsgálatának eredményei (2013-2016). Szín – Közösségi Művelődés 21/2. 2016. május.
- Juhász Erika – Márkus Edina – Benkei-Kovács (2020): A közösségsszervezés szakos hallgatók bemeneti kompetenciamérésének eredményei. Szín – Közösségi Művelődés 25/4. 2020. december.
- Juhász Erika – Márkus Edina – Benkei-Kovács Balázs (2021): Kutatás közben - közművelődési szakemberek képzést kísérő pályakép vizsgálatának első eredményei. In: Szín, 26. évf. 4. sz. (2021. december) 26-29 p. http://epa.oszk.hu/01300/01306/00168/pdf/EPA01306_szin_2021_04_026-029.pdf
- Juhász Erika – Ponyi László (2021): Kutatások a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési programban. Szín – Közösségi Művelődés 26/4. 2021. december.
- Novák Erzsébet (2015): Digitális írástudás a szakadék két oldalán. In: Kulturális Szemle, 3. szám. <http://www.kulturalisszemle.hu/3-szam/hazai-tudomanyos-muhely/novak-erzsebet-digitalis-irastudas-a-szakadek-ket-oldalan-2015-10-30>).
- Arapovics Mária – Ponyi László (2019): Vezetői összefoglaló. A kutatási folyamatok összegzése, további javaslatok. In Arapovics Mária – Ponyi László – Bódog András (szerk): Kulturális közösségfejlesztési folyamatok vizsgálatai Magyarországon. Cselekvő közösségek Projekt EFOP Összefoglaló zárótanulmány. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet NKft., Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 5-21. p.

Szabóné Tóth Judit:

A közösségek újraélése – a hajdúnánási művelődési központ és a városi könyvtár története a rendszerváltástól napjainkig

Absztrakt: Hajdúnánás kulturális életében – az országos tendenciákhoz hasonlóan – már a 19. század közepétől aktívan jelen vannak a lakosság által kezdeményezett és megalapított közösségek. Működésük a második világháborúig töretlen volt, majd onnantól a rendszerváltásig egy újabb korszak következett, amelyet átszótt a politikai propaganda. A harmadik nagy szakasz, – melyet jelen tanulmányomban bemutatok –, napjainkban is tart, amikor a közművelődés, a közösségi művelődés visszatér a gyökerekhez, és a múltból merítve motivációt, igyekszik a lokális közösségi kezdeményezések létrejöttét elősegíteni, a művelődő közösségeket működésükben támogatni, fejlődésüket segíteni. Tanulmányomban ismerttettem továbbá a város kulturális intézményeinek létrejöttét és jelenlegi tevékenységét, amelyből a legfontosabb a művelődő közösségek támogatása, de bemutatom a városban működő kulturális célú civil szervezeteket is.

Abstract: Since the mid-19th century, in line with the national trend, the communities initiated and founded by the inhabitants have been actively present in the cultural life of Hajdúnánás. Their functioning had been continuous until the World War II, then until the change of regime there was another era which was soaked with political propaganda. The third big period is still on, during which the public education and community culture are returning to their roots, gaining motivation from the past, trying to facilitate the initiation of local communities, and help and support the operation of cultural communities.

In my study also reviewed the start of the town's cultural institutions and their present functioning, of which the support of the cultural communities is in focus, but I describe the town's cultural NGOs as well.

1. A művelődési központ és a városi könyvtár története a rendszerváltástól napjainkig

A művelődési központ története Hajdúnánáson 1950-ig nyúlik vissza. A Hajdú-Bihar Megye Tanácsa Bizottságának 1950. február 17-én kelt leirata a város tulajdonát képező Bocskai-szálló épületét – ami addig a mozinak adott otthont – javasolta kultúrpalota céljára kijelölni (Bakó 1973:438). Egyébként mind a mai napig ebben az épületben működik a művelődési központ, amit akkor még Kultúrotthonnak hívtak. Feladata az 50-es években az volt, hogy jelentős bevételi terv teljesítése mellett, – melyeket bálók, színházi előadások szervezésével kíséreltek meg teljesíteni – gondoskodjon a városban az iskolán kívüli művelődésről is (Bakó 1973:438).

A 60-as években a szakköri- és az amatőr művészeti (előadóművészeti, tárgyalkotó) tevékenységek jelentették a fő profilt, majd a 70-es 80-as években a szórakoztató zenés, táncos rendezvények száma növekedett, de jelentős volt az üzemekbe, termelőszövetkezetekbe kiszervezett programok, illetve a klubok, szakkörök száma.

1.1 Hanyatló szakköri tevékenység és klubélet, növekvő önköltséges képzések és tanfolyamok – a művelődési központ tevékenysége a 90-es években

A 90-es években a rendszerváltás után a hajdúnánási művelődési központnak fokozatosan megváltozott a programkínálata. A hangsúly a rendezvényszervezés felé tolódott, illetve önköltséges tanfolyamokban is bővelkedett az intézmény. Megfigyelésemet az intézmény nyilvántartó könyvei [53], valamint a statisztikai jelentések adatai alapján végeztem. Az összehasonlíthatóság miatt az 1980 és 2020 közötti adatokat vizsgáltam (1. ábra). A közösségek csoportosításánál a közművelődési statisztikai adatszolgáltatás [54] kategóriáit használtam.

1. ábra: Hajdúnánás közművelődési intézményében működő alkotó közösségek, klubok, szakkörök, tanfolyamok 1980-2020 (Forrás: saját szerkesztés)

Az 1990 előtti időszakra jellemző, hogy állandó, aktív közösségi élet zajlott, de ezek sok esetben tervszerűen, felülről irányított tevékenységek voltak, melyek végrehajtása során a „városi tanács művelődésügyi osztálya javaslattevő, elemző, koordináló, értékelő és ellenőrző tevékenységét érvényesítette” (Hajdúnánás Városi Tanács 1983:1). Az akkori politikai elvárások mentén, a kulturális terveknek megfelelően, nagy hangsúlyt fektettek a munkahelyek, mint a termelőszövetkezetek, vagy ipari üzemek közművelődésére, ugyanakkor figyelmet kapott a népművészeti nevelés, a honismeret, a természettudományi ismeretterjesztés és az idegennyelvek oktatása. Némi visszaesés 1985-ben figyelhető meg, ennek oka a művelődési központ épületének felújítása, melyet 1986 tavaszán adtak át. Ebben az évben kezdődött meg az épület új szárnyának megépítése is, melyben helyet kapott egy 300 m²-es nézőtérrel rendelkező színházterem, mint új közösségi tér és rendezvény helyszín.

A klubok, szakkörök száma 1989-ben elérte a 17-et, majd 1996-ig számuk 5-6 közösségre csökkent (1. ábra). A rendszerváltás után a 90-es években elsőként az úttörőmozgalomhoz kapcsolódó gyermek és ifjúsági klubok szűntek meg, majd sorra a hobbitevékenységgel

⁵³ A Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattárában 1959-től úgynevezett Nyilvántartó könyv a művelődési otthonok tevékenységéről című dokumentumban rögzítették az intézményben végzett tevékenységeket. Jelen tanulmányban az 1980-2005 közötti nyilvántartó könyvek adatait használtam.

⁵⁴ OSAP 1438 jelentés közművelődési tevékenységekről

foglalkozó szakkörök (modellező, kertbarát, barkács, számítógépes, videó klubok). Már Hajdúnánás Város 1984. évi közművelődési munkatervében is olvasható, hogy a „fiatalokkal való törődés még mindig nem az adottságoknak megfelelő. A klubhelyiségek többnyire kihasználatlanok” (Hajdúnánás Városi Tanács 1983:1). Valószínűleg minden igyekezet ellenére a fiatalabbaknak szánt közösségeket volt a legnehezebb feladat életben tartani, ezért ezek hamar el is tűntek. Kivétel volt ez alól az éppen aktuális zenei divatot követő klub (rap, heavy metal). Az idősebb korosztály közösségei, a nyugdíjas klubok, azonban stabilan fennmaradtak.

2. ábra: Alkotó művelődési közösségek Hajdúnánás közművelődési intézményében 1980-2020 között (Forrás: saját szerkesztés)

Az alkotó művelődési közösségek számánál szintén csökkenés figyelhető meg az 1987-es adatokhoz képest. Ezek tevékenységét nézve, a 80-as években Hajdúnánáson főként az amatőr művészeti csoportok, valamint a népművészeti csoportok közül a tárgyalgó közösségek voltak a népszerűek (2. ábra). Utóbbi még a 90-es években tartotta magát egy-két közösséggel (hímző, szalma-gyékényfonó, szövő), de az évezred végére ezek is eltűntek. A 80-as évek közepétől a gyerekek részvételével is szerveztek népművészeti tárgyalgó csoportokat. A 90-es évektől a klubokhoz hasonlóan ezek is megszűntek. Előadóművészettel foglalkozó népművészeti csoport csak egy volt ebben az időszakban (Hajdú Bokréta Hagyományőrző Csoport).

A klubok, szakkörök, valamint az alkotó közösségek számának csökkenése leginkább anyagi okokra vezethető vissza. A *Tájékoztató a művelődési központ munkájáról, illetve 1991-es költségvetéséről* című dokumentumban – melyet az intézmény akkori igazgatója, Girus Miklósné írt az önkormányzatnak – olvasható, hogy a színházterem 1988-as átadása után a sikeres és teltházazs rendezvényeiknek köszönhetően a bevételekből tudták addig a költségvetést fedezni. A rendszerváltás után viszont olyan jelentős áremelések történtek, hogy a fenntartási költségeiket már nem tudták kigazdálkodni. A gazdasági helyzet miatt a lakosság is elkezdett takarékoskodni, amit először a kulturális területen érzékeltek a látogatók elmaradásával. Az ifjúsági korosztály pedig inkább az akkoriban nyílt helyi diszkót

részesítette előnyben. A helyzetre válaszképp jónéhány sikeres rendezvényt megszüntettek, a 21 fős dolgozói létszámból 3 főt elbocsátottak, a bevétel nélküli kiscsoportokat és azok rendezvényeit felszámolták és a csoportvezetők tiszteletdíját működési kiadásai finanszírozására fordították (Girusné 1990).

Ugyanebben a dokumentumban olvasható az is, hogy a működési bevételeik teljesítése érdekében termeiket bérbe adják, a rendezvényeket, színházi előadásokat a közönség igényeihez igazítják és hiánypótló, önköltséges tanfolyamokat szerveznek (Girusné 1990). A nyilvántartási naplók adatai alapján készült 1. ábra grafikonján látható, hogy ezek az iskolán kívüli képzések egészen a 2000-es évek elejéig erőteljesen jelen voltak az intézmény kínálatában és jelentős növekedés figyelhető meg az önköltséges tanfolyamok, képzések számában. Az emelkedés 1987-től indult meg, akkor 11 tanfolyamot szerveztek, majd a csúcspont 1991-ben volt, amikor ez a szám elérte a 19-et. Kisebb-nagyobb eltérésekkel, de számuk állandó volt a 90-es években, egészen az ezredfordulóig. Szerveztek angol és német kezdő és haladó nyelvtanfolyamokat, gépíró tanfolyamot, melyeket főként a munkaerőpiacon tudtak hasznosítani a résztvevők. Volt balett, és mazsorett, ezekre a gyerekeket várták, valamint szabó-varró tanfolyam és mindenféle női torna, amelyek a hölgyek szabadidejének hasznos eltöltését célozták meg, az intézménynek pedig bevételt generáltak. A 90-es években népszerűek voltak a társastánc tanfolyamok is. Ezek állandó résztvevőiből 1993-ban megalakult a Nána Formációs Társastánc Stúdió, amelynek tagjai rendszeresen összejártak, próbáltak és bemutatkoztak a város rendezvényein. Emellett tovább működtek a felnőtt önszerveződő csoportok, mint a színjátszó kör, városi énekkar, szövőszakkör, szalma és gyékényfonó szakkör, és a hagyományőrző csoport.

1.2 A rendezvények statisztikai csúcspontja a vásárok és turkálók időszakában

Ami a rendezvényeket illeti – a már említett gazdasági okok miatt – ebben az időszakban szűnt meg a 60-as évektől megrendezett népművészeti alkotótábor, mely csak irreálisan magas részvételi díj mellett tudott volna tovább működni. Az addig hagyományosan megrendezett arató népünnepélyek abbamaradtak, és befejeződött a helyieket bemutató „Én örökségem” című sorozat, viszont továbbra is megrendezték a nagy sikerű – 1978 óta megvalósuló – Nánási Vásártéren rendezvényt, amely mellé meghirdették az Aranyszalma Szálasanyagfonó pályázatot, amelyet kiállítással is egybekötöttek (Girusné 1990).

A jeles napok alkalmából különböző szórakoztató eseményeket és koncerteket szerveztek, irodalmi, ismeretterjesztő és egyéb programokat rendeztek. Ebben az időszakban több hagyományteremtő rendezvényt is sikerült megvalósítani. Az egyik a Városi Gyerekfarsang, ahol az általános iskolás diákok vonulnak fel a város legjobb jelmezeiben. A Szüreti Sokadalom a régi szüreti multságokat idézi, aminek Hajdúnánáson is nagy hagyománya volt. A rendezvény alkalmával a gazdák feldíszített szekereikkel vonulnak fel és hagyományos eszközökkel végzett mustkészítést is láthatnak az érdeklődők, az egyéb szórakoztató programok mellett. Szerveztek musical és színházi előadásokat is, amire nagy érdeklődés volt a helyiek körében. A bevételek növelése miatt egyre gyakrabban adták bérbe a művelődési központ termeit, és saját szervezésű bálakat is tartottak. (Szólláth 2007)

A közművelődési alkalmak száma 1990-ben 793 volt, ami 1992-ben 485-re csökkent. Innen kezdve folyamatos a növekedés 1996-ig. Ekkor érte el a csúcst a rendezvények száma az 1424 alkalommal (Szólláth, 2007). Szólláth vizsgálatában megállapította, hogy ez a szám valójában sok esetben nem a kulturális eseményeket jelzi, hiszen 184 vásár, 379 nyitott forma, szolgáltatás (ebből 283 sporttevékenység, jórészt asztaliteniszezés) növeli a

statisztikát, amihez hozzájön még a külső szervek 479 rendezvénye (Szólláth 2007). Ez összevág az 1991. évi költségvetésről szóló tervezben megfogalmazott törekvésekkel, amiben a bevétel növekedését részben a magasabb számú terembérléssel kívánják elérni, ugyanakkor a rendezvények számát költséghatékonysági okok miatt csökkenteni.

A házban tartott programok száma ettől az évtől kezdve jelentősen visszaesett, 2002-ben már csak 380 közművelődési alkalmat regisztráltak, viszont annál több turkáló, vásár, vagy termékbemutató volt (Szólláth 2007). „A 90-es évek elején még eseményszámba ment egy-egy turkáló megjelenése, amit a ház saját programfüzetében is reklámozott, az ezredfordulóra már ha nem is mindennapossá váltak ezek az alkalmak, de két naponta feltétlenül jelentkeztek. Számuk általában 200 körül mozgott évente, a legnagyobb jelenlét 2001-ben volt 229 alkalommal” (Szólláth 2007).

1.3. Az összevonás – létrejön a Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár

Az 1951 óta működő városi könyvtár a rendszerváltás után felvette a hajdúnánási születésű író, Móricz Pál nevét. 1997-től a művelődési központot az önkormányzat közintézményeként összevonták a könyvtárral. Az intézmények Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár néven működtek tovább, de továbbra is külön épületben. Ebben az évben a könyvtárnak el kellett költözni addigi helyéről (Bocskai u. 13.), mert az épület állaga jelentősen romlott, a falak salétromossá váltak, vizesek voltak, ami a könyvek állapotának romlásához vezet. A könyvtár új helyét a Bocskai u. 12-14 szám alatti szemközti épületben jelölték ki, ami egykor szintén pártházként funkcionált, mint anno az addigi épületük (MPVKHGY 2021).

1.4. 2000-es évek – amatőr művészeti csoportok magas aránya a hanyatló szakköri és képzési tevékenység mellett

Az ezredforduló utáni években a művelődési központban a klubok, körök száma alacsonyan stagnál (évente 2-3), ehhez viszonyítva az alkotó művelődési közösségei száma kiemelkedő (1. ábra). Ha az alkotó művelődési közösségeket tovább elemezzük, megfigyelhető, hogy ezek közül is főként az amatőr művészeti csoportok voltak többségben, az előadóművészeti-, vagy tárgyalkotó népművészeti csoportok száma továbbra is alacsony volt (1-2 közösség) (2. ábra).

Az intézményben működő amatőr művészeti csoportok közül 2000-ben alakult meg a Naná (Nagynánási) Színház az akkori színjátszó kör lelkes, amatőr tagjaiból. A közösség létrejöttét az intézményben dolgozó egyik kolléga Marth P. Ildikó kezdeményezte, aki a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója volt korábban. Ő írja és rendezi a bemutatott darabokat. Eddig összesen 12 ősbemutatójuk volt. A repertoárjukban szerepelnek komédiák (a Rátóti csikótozás, Kukás guru), drámák vagy történelmi témájú darabok, mint például a Hajdú Rege, amely a városunk 400. évfordulójára íródott és bemutatja a hajdúk letelepedésének fogadtatását. A közösség ma is működik, a több mint 20 év alatt közel 200 fő próbálhatta ki itt színészi tehetségét, közülük többen ezt a pályát választották. A társulatot rendszeresen hívják más településekre is fellépni, még határon túl is, a szerző darabjait pedig számos alkalommal játszották már más társulatok. A 2000-es évek elején működött a gyerekeknek is színjátszó kör a Pöttöm Színpad, de ez viszonylag rövid életű volt (KLVMK 2021).

A legtöbb amatőr művészeti csoport – főleg a tánccsoportok – a meghirdetett tanfolyamok résztvevőiből alakultak állandó közösségekké. A formációs társastáncon kívül 2008-ig működött balett és mazsorett csoport. 2005-ben létrejött a Hajdúnánási Gimnasztráda. A 3-4 korcsoport tagjai moderntáncot, klasszikus balettet, show - és jazz táncot tanulnak. A betanult

koreográfiákkal rendszeresen részt vesznek a város rendezvényein és versenyeken is szerepelnek, szép eredményekkel. Továbbra is töretlenül működött a Makláry Lajos Városi Énekkar, melynek múltja 1859-re vezethető vissza.

Ami a tárgyalkotó népművészeti csoportokat illeti, a nánási örökség – a szalmafonás – hagyományos mesterségének átörökítése céljából, a 2000-es évek elején újra megjelent a szalma- és gyékényfonó szakkör. Vezetője Reszeginé Nagy Mária népi tárgyalkotó iparművész volt (az ő nevéhez fűződik az Aranyszalma Alkotóház létrehozása), de 2008-ban a csoport már nem szerepel az intézmény közösségei között.

Valamivel jobb a helyzet az előadóművészettel foglalkozó népművészeti csoportok esetében. Működött a Hajdú Bokréta Hagyományőrző Csoport, melynek gyökerei az 1930-as évekig nyúlnak vissza és hosszú szünet után 1970-ben szerveződtek újra. Nevükhöz kötődik egy népi színmű, a Nánási Lakodalmas gyűjtése, majd annak előadása, melyet a mai napig színpadra állítanak a közösség tagjai. 2008-tól pedig az egykori (1991-ben gazdasági okokból megszüntetett) aratófesztiválok hangulatát élesztették fel a Hagyományőrző Aratók Találkozójával, melyet azóta is minden évben július első hétvégéjén rendeznek közösen a művelődési központtal. 2006-ban alakult meg a Nánási Vidám Asszonyok, melynek tagjai verseket, dalokat, népdalokat, néptáncot és folklorisztikus cigánytáncot adtak elő helyi és környékbeli települések rendezvényein (KLVMK 2021).

2002-től az Ezüstkor Nyugdíjas Klub mellett helyet kap a házban egy újabb nyugdíjas közösség, a Hajdúnánási Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesülete (KLVMK 2021). Az adatokat nézve a két működő nyugdíjas klub mellett más ilyen közösség nem működött ekkor, így a klubtevékenység is elég szegényes még ebben az időszakban.

1.5. Hajdúnánás közművelődési koncepciójának felülvizsgálata és átszervezése

2007. február 15-én a képviselőtestület elfogadta az előző évre vonatkozó közművelődési beszámolót azzal a kitéttel, hogy bízzanak meg egy szakértőt, hogy végezze el Hajdúnánás közművelődési koncepciójának felülvizsgálatát, egyidejűleg a város közművelődési feladatellátásának, közművelődési feladatot ellátó intézményének költségvetésszerű vizsgálatát és tegyenek javaslatot a feladat költség- és eredményhatékony megoldásaira. Hajdúnánás Városi Önkormányzat Képviselő-testületének a 70/2007. (III.22.) számú Képviselő-testületi Határozat alapján Beke Pál kapott felkérést a feladatra. Beke maga is sok problémát tapasztalt a működésben. Vizsgálata megállapította, hogy a hajdúnánási közösségi művelődésében többnyire csak amatőr művészeti csoportok vesznek részt, melyek önfenntartóak. Az intézmény helyiségei a közösségi művelődés szempontjából kihasználatlanok, ahogyan a pályázati lehetőségek is, a bevétel az önkormányzat támogatása mellett jobbára csak a bérleti díjakból keletkezik. A megvalósított szakmai munka messze elmarad attól, amire az intézménynek a meglévő infrastrukturális, anyagi és humán erőforrásával lehetősége lett volna, ami indokoltá teszi a strukturális módosításokat (Beke, 2010:30-32).

Beke tanulmányában a hajdúnánási közművelődési intézményrendszer átalakításának első lépéseként a művelődési központot és a könyvtárt javasolta különválasztani, egymástól függetleníteni. Javasolta továbbá a könyvtárt önkormányzati fenntartásúvá tenni, míg a művelődési központot egyesületi működtetésben társadalmiasítani. Indítványozta azt is, hogy a jelenlegi intézményi integrációban részes tájházat, a közvetlenül az önkormányzat által

gondozott csőszkunyhókat egy új néven átszervezett (Hajdúnánási Hagyományok Háza) helytörténeti gyűjteményhez csatolják (Beke 2010:28).

2008-ban végül az önkormányzat döntésére ^[55] különválasztották a művelődési központot és a könyvtárt. Előbbi megkapta a nánási származású irodalom- és színháztörténész után a Kéky Lajos Városi Művelődési Központ elnevezést és önálló intézményként működött a továbbiakban. A Beke Pál által javasolt egyesületi formában történő működtetés végül nem valósult meg, ennek ellenére a civilek újra elkezdtek felfedezni a művelődési központot és újabb közösségek jöttek létre.

2008-ban amatőr művészeti csoportként megalakult a Phoenix Fusion Tánciskola, ahol 4 korcsoportban sajátíthatják el a növendékek a modern kortárs technikákat, divattáncokat és hip-hop táncstílust.

Ebben az időszakban népi előadóművészeti csoportok is szép számmal alakultak helyi kezdeményezésre. 2008-ban létrejött a Lente Lajos Magyar Nóta Klub, melynek célja „a hagyományőrzés, a magyar népzene gyakorlása, terjesztése, amatőr szólóénekesek tehetséggondozása, közművelődési, zenei programok szervezése, lebonyolítása, azokon történő fellépések” (KLVMK 2021).

2009-ben megjelent a néptánc is az intézmény falain belül, ahol először kettő, majd három néptánc csoport is működött. Szintén a hagyományos vonalat képviseli az ugyanabban az évben alapult Szalmakalap Citerazenekar, akik számos díjat és aranyminősítést is kaptak már az évek során. Fontos célkitűzésük volt az utánpótlásnevelés, így egy évvel később, 2010-ben létrehozták a Szalmaszálak Citeracsoportot, ahol a gyerekek ismerkedhetnek meg a népi hangszerrel (KLVMK 2021). Ekkor jött létre a Tóni és a Sárgarózsák csoport is, akik mulatós műsorral, cigánytáncsal készülnek lakodalmakra, szüreti mulatságokra, helyi és környékbeli rendezvényekre (KLVMK 2021). Népművészeti tárgyalgó közösség azonban nem jött létre ebben az időszakban.

A tanfolyamok száma is csökkent a 2000-es évektől. Míg korábban a munkaerőpiacon hasznosítható képzések, tanfolyamok indultak (pl. gépíró, idegennyelv), az ezredforduló után inkább szabadidős tevékenységgel kapcsolatos tevékenységek (női torna, hastánc, reiki, önismeret). Ennek oka lehet az is, hogy Magyarországon 1993-ban bevezették az OKJ rendszert, ami már hivatalos szakképeztést ad a résztvevőnek az elvégzett tanfolyamról, amit a munkaerőpiacon is elismertek. 2008-tól a tanfolyamok teljesen meg is szűntek. A hangsúly inkább a hagyományőrző, népművészeti tevékenységek felé tolódott el. Az épületben ugyanakkor helyett kapott az ezredfordulótól 2011-ig a helyi alapfokú művészetoktatási intézmény, melynek berkein belül zenét, később néptáncot is tanulhattak a diákok és a Gazdasági Ellátó Intézménynek is itt volt a székhelye.

1.6. Intézményből nonprofit gazdasági társaságba – az újabb átszervezés

2011-ben a művelődési központ működtetését újból átszervezték. A helyi önkormányzat létrehozta a Hajdúnánási Holding Zrt.-t, 3 tagvállalattal, mert így hatékonyabbnak és gazdaságosabbnak látták az önkormányzat intézményeinek működtetését. Az egyik tagvállalat, a Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. (továbbiakban NPC Kft.), azzal a céllal jött létre, hogy összefogja a városban működő kulturális szervező és kultúraközvetítő tevékenységet

⁵⁵ Hajdúnánás Városi Önkormányzat 127/2008 (IV.24) Képviselő-testületi Határozata alapján

végző szervezeteket. Feladata többek között a helyi közművelődés ellátása, így a Kéky Lajos Városi Művelődési Központ üzemeltetése, valamint a Hajdúnánási Televízió, a Hajdúnánási Újság és a Hajdúnánási Tourinform Iroda működtetése, melyek a művelődési központ épületében kaptak új helyet. Az átszervezés azt a célt is szolgálta, hogy hatékonyabbá váljon az eddig külön működő szervezetek közti kommunikáció és a tevékenységek összehangolása úgy, hogy az önálló szakmai tevékenység továbbra is megmaradjon (NPC 2021).

1.7. Fókuszban a helyi közösségek építése és a hagyományőrzés

Az átszervezéssel 2013-tól a közművelődési programkínálat is bővült hagyományos rendezvényekkel. A jószágok legelőről való ki és behajtását és a számadás ceremóniáját elevenítik fel azóta a város élő pásztormúzeumként definiált közösségi téren, a Kendereskertben. 2014-ben először rendezték meg a helyi identitást erősítő rendezvényt, a Hajdúk Világutalálkozóját.

Az NPC Kft. 2015-ben feladatként megkapta további két közösségi színtér, a Pinceklub és a Kendereskert látogatóközpontjának üzemeltetését 2020 júniusáig. 2017-ben a Bocskai Filmszínház és Ifjúsági Ház működtetése is ide került. Ezzel egyidejűleg az ott működő csoportokkal bővült a közösségek száma (Hajdúnánási Nyugdíjasok Internet Klubja, grafika szakkör, Nostalgia Filmklub).

Az átszervezés az új közösségi formák létrejöttének is kedvezett. A lakosság kezdeményezésére egyre több közösség alakult. Jelentős növekedés figyelhető meg az előadóművészettel foglalkozó népművészeti csoportok esetében. 2012-től 10 körül mozog a számuk (3. ábra), míg a 2000-es években csak 1-2 ilyen közösség működött (2. ábra).

3. ábra: Rendszeres művelődési formák a Kéky Lajos Városi Művelődési Központban, valamint a Bocskai Filmszínház és Ifjúsági Házban 2012-2022 között
(Forrás: saját szerkesztés)

Rendszeres művelődési formák a Kéky Lajos Városi Művelődési Központban, valamint a Bocskai Filmszínház és Ifjúsági Házban 2012-2022 között

Alkotó művelődési közösségek <i>Művészeti csoportok</i>	működés	megjegyzés
Maklár Lajos Városi Énekkar	1859 -	1990-től vették fel a Maklár Lajos Városi Énekkar nevet.
Nána Formációs Társastánc Stúdió	1993-	
Naná Színház	2000-	
Hajdúnánási Gimnasztráda	2005-	2022-től VRM Táncstúdió néven működik.
Phoenix Fusion Tánciskola	2008-	2020-tól Főnix Táncsport Egyesületként működnek.
BOREKO Színjátszó és Kulturális Egyesület	2015-	
grafika szakkör	2016-	
digitális fotó szakkör	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Verskedvelők Klubja	2019-	
Nána Formációs Társastánc Stúdió Senior csoport	2020-	A 2018-ban indult tanfolyamból alakult önszerveződő közösséggé.
<i>Népművészeti csoportok</i>		
<i>Előadóművészet</i>		
Hajdú Bokréta Hagyományőrző Egyesület	1937-	
Nánási Vidám Asszonyok	2006-	
Lente Lajos Magyarnóta Egyesület	2008-	
Szalmakalap Citeraegyüttes	2009-	
Szalmaszálak Citeracsoport	2010-	
Tóni és a sárgarózsák	2010-	
Nefelejcs Népdalkör	2012-2016	
Nánási Népdal Nóta és Táncgedvelők Egyesülete	2014-	
Slágerexpressz csoport	2015-	
Rokolya Táncegyüttes	2016-	
Ringató foglalkozás	2019-	
<i>Tárgyalkotó népművészeti csoportok</i>		
Szővőszakkör	2015-	A 2013-ban indult tanfolyamból alakult önszerveződő közösséggé.
Hímző szakkör	2021-	A Nemzeti Művelődési Intézet Aszakkör programjának köszönhetően indult.
Gyöngyfűző szakkör	2021-	A Nemzeti Művelődési Intézet Aszakkör programjának köszönhetően indult.
Vesszőfonó szakkör	2022-	A Nemzeti Művelődési Intézet Aszakkör programjának köszönhetően indult.
Nemezelő szakkör	2022-	A Nemzeti Művelődési Intézet Aszakkör programjának köszönhetően indult.
Klubok, körök, szakkörök		
Hajdúnánási Ezüstkör Nyugdíjas Egyesület	1986-	
Hajdúnánási Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesülete	2002-	
Hajdúnánási Nyugdíjasok Internet Klubja	2008-	
Meditációs kör	2013-2016	
Jóga kör	2013-2016	
Nosztalgia Filmklub	2016-	
3-1-2 Meridián Torna Klub	2018-	Ma Nagyik Tornája néven működik a csoport.
Helyismereti, honismereti Szakkör	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Fűben-fában orvosság	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Háztáji Gazdálkodás	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Angol szakkör	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Zenetörténet Szakkör	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Háziasszonyképző (szabás-varrás)	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Tudatos médiahasználat	2018-2019	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Német szakkör	2018-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Ezredeleji beszélgetések	2019-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
digitális grafika szakkör	2019-2020	EFOP-3.7.3-16-2017-00212
Saját képzések, tanfolyamok		
gyors- és gépirás	2018-2020	

A szakköri tevékenység egy Európai Unió pályázatnak [56] köszönhetően 2013-ban éled fel újra. Ekkor 13 szakköri csoport jött létre és működött egy éven keresztül a házban digitális fotózás, szövés, szalmafonás, bábjáték, színjátszás, elektronikus sajtó, modern- és néptánc kiscsoportos foglalkozás (NPC 2014). A pályázat hozadéka, hogy lejárta után a szövőszakkör tovább folytatta működését így újra lett tárgyaló népművészeti közösség az intézményben.

2018-ban egy újabb Európai Unió pályázat [57] adott lehetőséget térítésmentes szakkörök, tanfolyamok szervezésére. Létrejött egy Helyismereti-, Honismereti Szakkör, melynek tagjai nem a padban ülve, hanem élményekkel teli kirándulásokon ismerkedhettek meg hazánk természeti kincseivel, épített örökségeivel és ezeken keresztül a történelmi eseményekkel. Megvalósult a tudatos médiahasználat szakkör, volt gyors és gépírás, angol, német, digitális grafika, digitális fotózás, zenetörténeti szakkör. Az Ezredeleji beszélgetések keretében a résztvevők olyan emberek előadásait hallgathatták meg, akiknek élete példaként szolgálhat mások előtt is (író, olimpián, médiaszemélyiség, élsportoló, színész, történész stb.). A Háziasszonyképzőben főként a szabás-varrás fortélyaisal ismerkedtek meg a résztvevő hölgyek, a Fűben-fában orvosság szakkörön a gyógynövények hatásaival, felhasználási módjukkal, míg a Háztáji gazdálkodás szakkörön a helyi növénytermesztés, állattenyésztés előnyeivel és módjával. Lehetőség volt Kézműves műhelyben elsajátítani a szalmafonást, és a bőrizést, amatőr művészeti csoportban, a Náná Színházban belekóstolni a színészkedésbe, a Nána Formációs Társastánc Stúdióban a csoport tagjai a társastáncok lépéseit sajátíthatták el. A szakkörök ugyan véget értek, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy van igény az ilyen programokra. A táncosok csoportja a pályázat lezárulta után úgy döntött, hogy tovább folytatja a tevékenységet és megalakult a Nána Táncstúdió Senior Csoportja.

Közben újabb változás következett az intézmény működtetésében. A Hajdúnánás Városi Önkormányzat képviselőtestülete 2020. január 24-én a Hajdúnánási Holding Zrt. további működéséről döntött [58], addigi feladatköre a tagvállaltokkal kapcsolatban megszűnt, így a Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. a Hajdúnánás Városi Önkormányzat gazdasági társaságaként működik azóta. A szervezet küldetése nem változott, célkitűzéseinek és feladatainak egyik legfontosabb szegmense továbbra is a helyi közösségek építése helyi társadalom kapcsolatrendszerének, közösségi életének, érdekérvényesítésének segítése. A cég Hajdúnánás különböző életkorú, érték- és érdekrendszerű civil közösségeinek művelődési szándékait támogatja és a művelődési központ, valamint az ifjúsági ház falain belül ingyenesen ad helyet, lehetőséget összejöveteleik, bemutatkozásaik megtartására. A csoportokkal egy kolléga rendszeresen tartja a kapcsolatot, információt és igény szerint segítséget nyújt számukra, mentorálja tevékenységüket. A programok során a helyi közösségek rendszeresen közreműködnek főleg fellépőként, de van, hogy önkéntes tevékenységet vállalnak.

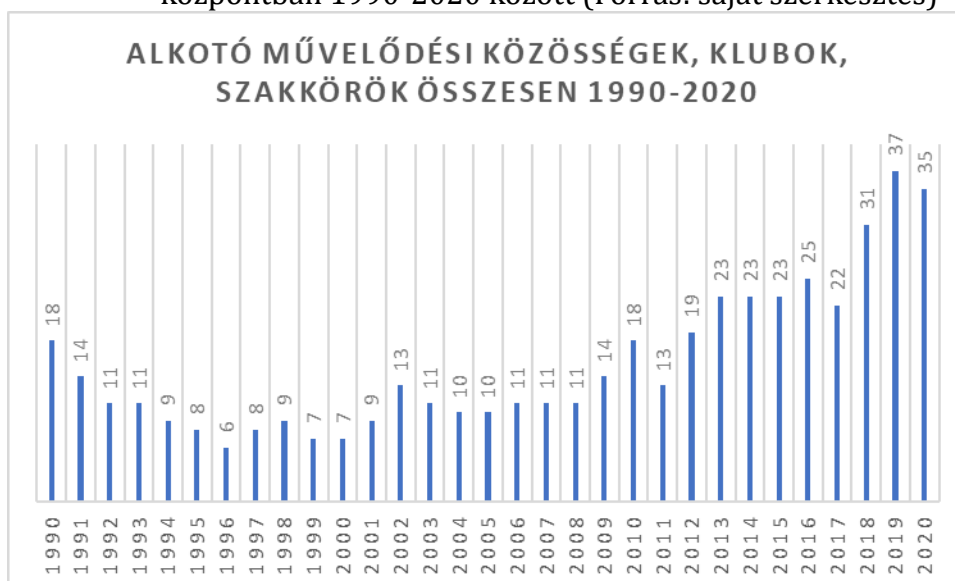
A célkitűzés teljesülni látszik, hiszen a kétezres évek elején csak 4-5 csoport, egyesület működött rendszeresen a művelődési központon belül, míg 2020-ban ez a szám már 25 lett (a pandémiás időszak ellenére is). 2019-ben például 3 új csoport jött létre. Jelenleg alkotó művelődő közösség összesen 19, míg klub és szakkör 6 működik a művelődési központban (4. ábra).

⁵⁶ TÁMOP-3.2.3/A-11/1-2012-0072 Hajdúnánás a kreatív kultúrák zászlóshajója

⁵⁷ Az egész életen át tartó tanuláshoz hozzáférés biztosítása a Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft.-nél - EFOP-3.7.3-16-2017-00212

⁵⁸ 12/2020. (01. 24.) számú Képviselő-testületi Határozat

4. ábra: Alkotó művelődési közösségek, klubok, szakörök a hajdúnánási művelődési központban 1990-2020 között (Forrás: saját szerkesztés)

2. A Helytörténeti Gyűjtemény megalakulása

Mivel a könyvtárhoz tartozó helytörténeti gyűjtemény szerves része a helyi kultúrának, így fontosnak tartom, hogy ennek létrejöttével is foglalkozzam. Korábbi „A helyi kultúra centralizálása – a II. világháborút követő időszak a rendszerváltásig a közösségi művelődés tükrében egy hajdú településen” című tanulmányomban már bemutattam a múlt században a helyi gyűjtemény kialakítására megszületett kezdeményezéseket (melyet jelen tanulmányomban már nem részletezek). Ezek gyümölcse végül 2006-ban érett be. Ekkor hozták létre a Helytörténeti Gyűjteményt, amivel a múzeumi gyűjtemény végül önálló épületbe került, a mai helyére, azaz a hajdúnánási Bocskai utca 13. szám alatti épületbe.

Ebben az évben még csak időszakos kiállítással találkozhattak a látogatók, ami főként a hajdúnánási magángyűjtők anyagaiból állt. A gyűjtemény életében a legfőbb célkitűzés az volt, hogy az időszakos kiállítás helyét később az állandó kiállítások vegyék át olyan gyűjteményből, ami a város tulajdonát képezi. 2008-ban hozzákapcsolták a városi könyvtárhoz, így ennek azóta is része, mint nevében is benne van: Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény. Ebben az időszakban fontos feladat volt a gyűjtemény gyarapítása és az épületnek és udvarának rendbetétele. Emellett foglalkoztak a szintén ide tartozó bástyafal, csőszkunyhók és Tájház karbantartásával, működtetésével. 2009-ben az intézmény megkapta a közérdekű muzeális gyűjtemény besorolást, amely néprajzi és képzőművészeti tárgyak gyűjtésére terjed ki. Gyűjtőköre és gyűjtőterülete Hajdúnánás közigazgatási területe, fenntartója pedig a város önkormányzata (Buczko 2019:149).

3. Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény

A Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény közgyűjteményi feladatokat ellátó kulturális intézmény, mely 1951 óta többszöri átalakítások után működik jelenlegi

formájában. Az intézmény a közgyűjteményi feladaton túl, több évtizede részt vesz a város kulturális életében és közművelődési tevékenységet is végez.

3.1. Tudás és közösség – szolgáltatások a Móricz Pál Városi Könyvtárban

A könyvtár küldetésnyilatkozatában fő cél, hogy információs és tudásalapú társadalom alapintézményeként segítse az oktató és nevelőmunkát, az élethosszig tartó tanulást, a tájékozódást, az információkhoz való gyors és könnyű hozzáférést, a szabadidő hasznos eltöltését, gazdagítsa a város kulturális életét és helytörténeti gyűjteményével hozzájáruljon a helyi értékek megőrzéséhez és továbbadásához (MPVK HGY 2020). Az évek során igyekezett alkalmazkodni a megváltozott felhasználói igényekhez, ami alapján a csendes olvasótér mellett, közösségi térre is alakult, ahol a könyvkölcsönzésen túl – 2019-től az erre a célra kialakított külön teremben – különböző programok, csoportfoglalkozások, tanfolyamok, előadások, játékok, folyóiratok és internethasználat lehetősége várja az oda betérőket.

A könyvtár által szervezett programok, foglalkozások:

- könyvbemutatók, író-olvasó találkozók
- interaktív, tematikus könyvtári órák gyerekeknek
- helyismereti gyűjteményt bemutató foglalkozásokat iskolai osztályoknak, csoportoknak, szakköröknek és felnőtteknek (vetélkedőkkel, könyvbemutatókkal egybekötve)
- ingyenes számítógép- és internethasználati tanfolyamot a nyugdíjasok és a munkanélküliek számára
- állandó kiállítás a névadó Móricz Pál tiszteletére
- időszaki kiállítások a gyerekkönyvtárban
- Digitális Jólét Pont 10 munkaállomással
- interaktív tematikus múzeumpedagógiai foglalkozások (19 tematikával) állandó kiállítások köré szervezve, illetve ünnepkörökhöz kapcsolódó tematikus foglalkozások
- klubok: Nyugdíjas Óvónők Klubja, Baba-Mama Klub, Olvasólámpa Olvasó Klub

A könyvtár egyik legfontosabb szakmai tevékenysége a gyűjteményfejlesztés, amit a gyűjtőköri szabályzatnak megfelelően végeznek. Az állományukat vásárlás és ajándék révén tudják gyarapítani az olvasói igényeket figyelembe véve. A könyvtárba jelenleg 151 féle folyóirat van, ennek körülbelül egyharmadát a Nemzeti Kulturális Alap juttatja el a könyvtárnak, a többi saját előfizetés, melynek költsége évente közel 1 millió Forint. A könyvtár az olvasóktól is szokott könyveket kapni ajándékba, melyek egy részét állományba veszi, a többit továbbadja iskolai könyvtáraknak, illetve „könyvelhagyó” napokat szerveznek azzal a szándékkal, hogy népszerűsítsék az olvasást (MPVK HGY 2020).

A könyvtár állományában vannak olyan könyvek, amelyek nem kölcsönözhetőek, csak olvasótermi használatra vehetőek igénybe. Az épületben lehetőség van online elérhető adatbázisok használatára is, mint a Mokka, Maratka, MEK, FSZEK, vagy a NAVA. (MPVK HGY 2020).

A Gyerekkönyvtárban csatlakoztak az Olvasólétra programhoz, mely játékosan szereteti meg a gyerekekkel az olvasást. A könyvtár megjelenik a város rendezvényein, a piacon, illetve nyáron a turisztikai főszezonban Strandkönyvtár szolgáltatással a Hajdúnánási Gyógyfürdőben. (MPVK HGY 2020).

A könyvtár további fontos feladata a Helyismereti Gyűjtemény kezelése, a helytörténethez kapcsolódó dokumentumok beszerzése, ami kiváló kapcsolódási pont a helytörténeti

gyűjtemény szervezeti egységéhez. Ez a feladat szintén részben vásárlással, részben pedig ajándékozással történik, ugyanis a város lakossága a település múltjával kapcsolatban jelentős számú, írást, fotót és egyéb dokumentumot hagy a könyvtárra, amit állományba vesznek, digitalizálnak. Ugyanakkor napi szinten végeznek sajtófigyelést – az internet adta lehetőségeket is kihasználva – a helyi hírekről, amit archiválnak (MPVK HGY 2020).

3.2 Gyűjtőmunka és interaktív ismeretterjesztés – a helytörténeti gyűjtemény szerepe a város kulturális életében

A helytörténeti gyűjtemény mai funkcióját 2011-től nyerte el. Ekkor nyílt meg az első állandó kiállítás, amiből az idelátogatók bepillantást nyerhettek a hajdúnánási kalapköttők munkásságába.

A helytörténeti gyűjteményben három gyűjteményi terület található. Az egyik a néprajzi gyűjtemény, melyben az eredeti dokumentumokon és fotókon kívül vannak műtárgyak is, melyek többsége a háztartásban, illetve a mezőgazdaságban használatos eszközök, ezek darabszáma 2019-ben 5301. A másik terület a 704 darabból álló képzőművészeti anyag, melyet lezártak, nem bővíthető, ugyanis a gyűjteményi munkában a legnagyobb problémát az okozza, hogy a raktározási lehetőség elérte a maximumot, ami az új műtárgyak befogadását is korlátozza. A képzőművészeti anyagok közt találjuk meg Gál Mátyás grafikus plakát tablóit, a hajdúnánási Képzőművészeti táborban a 2006 és 2012 között készült alkotásokat, valamint Pituk József Viktórián festőművész alkotásait. A 241 darabszámú történeti anyag, szintén lezárt, az első világháborúhoz, illetve a 20. század első feléből származó dokumentumokat, tárgyakat tartalmazza. Ide tartozik a hajdúnánási születésű Hódos Imre olimpiai bajnok hagyatéka is, melynek a 2019-ben épült – a sportolóról elnevezett – sportcsarnokban nyílt állandó kiállítás (MPVK HGY 2020).

Állandó kiállítások a helytörténeti gyűjteményben:

- Kalapköttők nyomában, a hajdúnánási szalmakötő ipar története
- Kitasztatottak – történelmi kiállítás a XX. század derekának viharos évtizedeiről (2012)
- A színek mestere kiállítás Pituk József Viktórián festő- és grafikusművész hagyatékából (2018)
- Egyéb állandó kiállítások (viseletek és használati tárgyak a hajdú múltból, Bocskai korona másolata, fejfakiállítás, paraszti és polgári közlekedés eszközei, egykori mezőgazdasági eszközök kiállítása, téglárium)

Az intézményhez tartozó egyéb állandó kiállítóhelyek:

- Hajdú Ház és Kovácsműhely: az 1700-as évek végén épült, népi klasszicista stílusú Tájház és melléképületei
- Csőszkunyhók: Hajdúnánás zártkertjeiben található négy csőszkunyhó, melyeket az 1991. évi helyreállításuk után az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség műemlékké nyilvánított
- A bástyafal: Az 1500-as évektől 1867-ig egy védelmi célokat szolgáló téglakerődítmény rekonstruált sarokbástyája

4. Hajdúnánás egyik fő erőssége – a kulturális célú civil szervezetek

A rendszerváltás után az állami szervezetek mellett országszerte elkezdtek megjelenni a piaci és a nonprofit szektor szereplői. Az állami szerepvállalás nagyarányban csökkent, így a piaci és a nonprofit szervezetek váltak hangsúlyossá egy-egy területen (Márkus 2016:9). „Az állam, illetve az önkormányzatok vállalnak felelősséget a közszolgáltatások nyújtásáért, biztosításuk, igénybevételek módját, színvonalát, a térítési díjakat szabályozzák, szervezik, ellenőrzik, módjukban áll a szolgáltatásokat saját munkaszervezettel megoldani, de meghatározott feltételek mellett rábízhatják azok egy részét más, nem állami – piaci és civil – szervezetekre is (Márkus 2016:9)” A nonprofit szervezetekkel kapcsolatban megjelent az az elvárás, hogy nagyobb szerepet vállaljon a szolgáltatásban, élénkítse és alternatív módokat vezessen be a foglalkoztatás terén, illetve az innovatív kezdeményező szerepük is hangsúlyossá válik (Márkus 2016:9).

A rendszerváltás Hajdúnánáson is számos civil kezdeményezés jött létre. A városban a mai napig alakulnak egyesületek, alapítványok, nonprofit szervezetek. A 2012-ben, a helyiek bevonásával készült Integrált Városfejlesztési Stratégia megállapítja, hogy Hajdúnánás egyik fő erőssége a civil aktivitás. Ezek egy része intézményeket tart fenn, városi szintű programokat valósít meg, vagy azokban közreműködik és nagyon sok olyan forrást hoz, amelyeket az önkormányzat nem tudna elérni (pl.: Európai Uniós pályázatok) (IVS 2012). A hajdukve.hu oldalon 88 civil szervezetet tartanak nyilván, melyek közt van olyan, ami már nem működik, alvó szervezet, de olyan is van, amelyik nem szerepel a listában, de aktív közösségi szerepet vállal a város életében. A város honlapja a hajdunanas.hu szintén összefoglalja a helyi civil szervezeteket. Ebben a listában a társadalmi szervezetek menüpont alatt 5 alapítványt, 51 egyesületet és 2 egyházi szervezet szerepel, míg a Civil Információs Portálon 151 tétel jelenik meg a Hajdúnánási székhelyű civil szervezetek között. A működési területet nézve is szerteágazó a kínálat. Vannak oktatási, gyermek- és ifjúságfejlesztési, kulturális, szociális, érdekvédelmi, természetvédelmi, ismeretterjesztő, sport, településvédelmi stb. céllal létrejött civil szervezetek. Ezek közül most csak néhányat sorolok fel, olyanokat, amelyek kulturális céllal jöttek létre és tevékenységük meghatározó, vagy meghatározó volt a település kulturális életében.

- Hajdúnánási Szellemi műhely
- Hajdúnánáson Szépen, Emberül!” Alapítvány
- Okkal-Más-Okkal Ifjúsági Egyesület
- Hajdúnánási Helyi Televízióért Alapítvány
- Dalra Fel Egyesület
- Nánási Hajdú Bokréta Hagyományőrző Egyesület
- Hajdúnánási Ezüstkör Nyugdíjas Egyesület
- Lente Lajos Magyar Nóta Egyesület
- Nánási, Népdal, Nóta és Tánckedvelők Egyesülete
- Sláger Expressz Kulturális Egyesület 2015
- BOREKO Színjászó és Kulturális Egyesület
- Főnix Táncsport Egyesület
- Szalmakalap Citeraegyüttes Egyesület
- Hajdúnánási Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesülete
- Cifra Szűr Néptánc Egyesület

5. Összegzés

Összegzésként elmondható, az előző példák alapján, hogy Hajdúnánáson a település méreteihez képest nagy számban működnek a csoportok különböző területeket felölelve. Egy részének létrejötte korábbi hagyományokon alapul és több évtizedes múltra tekint vissza a város életében. Egy részük civil kezdeményezés, mely a művelődési központban talált otthont tevékenységük végzésére, egy részük pedig az intézmény saját kezdeményezéséből nőtt ki magát, iskolarendszeren kívüli oktatásból, saját igényen alapuló önkéntes részvétellel a tagok részéről. Ahhoz, hogy ez a szép számú közösség létrejöjjön, szükség volt a nyitott, támogató szemléletre, és anyagi plusz forrásra nemcsak a közművelődési intézmény, hanem a város, az önkormányzat részéről is. A közösségek támogatása jelentős szerepet játszik a város megtartó erejében, a helyi identitás megerősítésében. Hajdúnánás közösségei aktív szerepet töltenek be a város kulturális életében, nemcsak helyben, hanem más egyéb településeken, akár a határon túl is, a testvérvárosi kapcsolatokat erősítve.

Felhasznált irodalom:

- BEKE Pál (2010): Konkrétan települési léptékben Hajdúnánás. In: Beke Pál (szerk.): Saját művelődési otthonunk. Komárom, Civil Közösségi Házak Magyarországi Egyesülete, Monostori Éva, 27-38. p.
- BUCZKÓ József (2019): A múzeumügy története Hajdúnánáson. [Nánási Füzetek 31. szám] Hajdúnánás, Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény
- GIRUS Miklósné (1990): Tájékoztató a művelődési központ munkájáról, illetve 1991-es költségvetéséről. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára
- Hajdúnánás Városi Tanács (1983): Hajdúnánás Város Közművelődési Munkaterve 1984. évre. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára
- MÁRKUS Edina (2016): Amikor a harmadik az első A civil szektor többféle nézőpontból. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény (MPVK HGY) (2020): A Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény Könyvtári Intézményegységének 2019. évi beszámolója. Elérhető: http://www.nanaskonyvtar.hu/uploads/2019_evi_beszamolo.pdf, letöltés dátuma: 2021. 03. 28.
- Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény (MPVK HGY) (2020): Beszámoló a Móricz Pál Helytörténeti Gyűjtemény 2019. évi tevékenységéről. Elérhető: http://www.nanaskonyvtar.hu/uploads/Beszamolo_2019_HGY.pdf, letöltés dátuma: 2021. 03. 28.
- Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár (1997-2002): Nyilvántartó könyv a művelődési otthonok tevékenységéről 1997-2002. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára
- Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. (NPC) (2014): A Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. 2014 évre vonatkozó közművelődési beszámolója. (Belső dokumentum.) Fellelhető:

Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára

- Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. (NPC) (2021): 2020. évi közfeladat-ellátási beszámoló. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ gazdasági irodája
- Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. (NPC) (2020): A Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. 2021. évi üzleti terve. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ gazdasági irodája
- Szólláth Zoltán (2007): A Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár története. – szakdolgozat részlet. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_2.php, letöltés dátuma: 2021. 03.08.
- Városi Művelődési Ház (1963-1969): könyv a művelődési otthonok tevékenységéről 1963-1969. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Hajdúnánás, Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára
- Városi Művelődési Központ (1969-1996): Nyilvántartó könyv a művelődési otthonok tevékenységéről 1969-1996. (Belső dokumentum.) Fellelhető: Kéky Lajos Városi Művelődési Központ irattára

Egyéb internetes források:

- Hajdúnánás Városi Önkormányzat (2008): 127/2008 (IV.24) Képviselő-testületi Határozata. Elérhető: http://archiv.hajdunanas.hu/downloads/Hatarozatok/Ha_2008_04_24.pdf, letöltés dátuma: 2022. 11. 20.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): A Naná Színház. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_18.php, letöltés dátuma: 2021. 03. 16.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): BOREKO Egyesület. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_81.php, letöltés dátuma: 2021. 02. 18.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Hajdú Bokréta Hagyományörző Csoport. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_82.php, letöltés dátuma: 2021. 03. 16.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Hajdúnánási Ezüstkor Nyugdíjas Egyesület. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_83.php, letöltés dátuma: 2021. 02. 18.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Hajdúnánási Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesülete. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_85.php, letöltés dátuma: 2021. 02. 18.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Lente Lajos Magyar Nóta Egyesület. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_86.php, letöltés dátuma: 2021. 03. 17.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Phoenix Fusion Tánciskola. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_88.php, letöltés dátuma: 2021. 02. 18.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Sláger Expressz Kulturális Egyesület. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_90.php, letöltés dátuma: 2021. 02. 18.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Szalmakalap Citera Együttes. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_91.php, letöltés dátuma: 2021. 03. 17.
- Kéky Lajos Városi Művelődési Központ (KLVMK) (2021): Tóni és a Sárgarózsák. Elérhető: http://www.nanasvmk.hu//oldal_94.php, letöltés dátuma: 2021. 03. 17.

- Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft. (NPC) (2021): Szervezet bemutatása. Elérhető: <http://www.nanasprocultura.hu//bemutatas.php>, letöltés dátuma: 2021. 03. 18.
- Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény (MPVKHGY) (2021): Az épületről. Elérhető: <http://www.nanaskonyvtar.hu/page.php?id=102&s=az-epulet-tortenete>, letöltés dátuma: 2021. 03. 16.
- Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény (MPVK HGY) (2020): Foglalkozásajánló. Elérhető: http://www.nanaskonyvtar.hu/uploads/MPVKHGY_muzeumpedagogia%20-%202020.pdf, letöltés dátuma: 2021.03. 28.

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Bánkutiné Mihalcsik Márta – Lanczendorfer Zsuzsanna:

***Érték és közösség –
Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe,
egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistelepüléseken (II. rész)***

Absztrakt: A kutatás alapja a helyi kézműves alkotóközösségek és a helyi értéktárak létrejöttének, működésének és egymásra gyakorolt hatásának feltérképezése több Veszprém megyei, Balaton-felvidéki kistelepülésen. A tanulmány első része bemutatta a témaválasztás okait, a törvényi háttérrel és az értékfeltárás területén elért megyei eredményeket. A tanulmány második része bemutatja a Balaton-felvidéki alkotókörök (hímzés, csipke) tevékenységét és vezetőjét, összegzi a kutatást.

Abstract: The research is based on the mapping of the establishment, operation and impact of local craft creative communities and local vaults in several small settlements in Veszprém County, Balaton Uplands. The first part of the study presented the reasons for the choice of topic, the legal background and the county achievements in the field of value exploration. The second part of the study presents the activities and leaders of the creative circles of the Balaton Uplands (embroidery, lace) and summarizes the research.

Előzmények

A Kulturális Szemle 16. számában (2020/4. szám) megjelent tanulmány első részében részletesen bemutatásra kerültek a kutatási téma - melyben a helyi értékek és közösségek szerepének, egymásra hatásának vizsgálata valósult meg - kiválasztásának okai, az értékfeltárás törvényi háttere, és a Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Vármegyei Igazgatóságának az értékfeltárás területén elért eredményei.

Miért fontosak a közösségek?

- A közösségek szükségességének szempontjai a következők:
 - az embereknek biztonságot nyújthatnak, tartalmat és célt adhatnak életüknek,
 - a kibontakozás lehetőségét személyiségüknek;
 - a társadalomban az egyéni érdekek hatékony csoportérdekké formálódhatnak, a társadalmi fejlődés folyamata biztosított általuk;
 - a társadalom demokratizálódásának alapfeltételei;
 - fontos a szerepük a hatékony társadalmi ellenőrzés kiépítésében.
- (Juhász 2003:165)

A településeknek 2012 óta van lehetőségük helyi értéktárak létrehozására és működtetésére. Erre a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény ad felhatalmazást, és amelyet a 324/2020. (VII.1.) a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról szóló kormányrendelet irányít.

Ahogy azt a tanulmány első része részletesen leírja, a törvény megalkotását megelőzte egy széles társadalmi összefogás keretében végzett értékfeltáró mozgalom, melynek Veszprém megyében voltak komoly előzményei, így vált a megye a hungarikum mozgalom „zászlóshajójává”. (Horváth 2014)

A megjelent cikkben ismertetésre kerültek a Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Vármegyei Igazgatósága értéktári támogató tevékenységének eredményei:

- több helyi érték vált megyei értéké,
- számos nyertes hungarikum-pályázat valósult meg sikeresen, értékeket bemutató nívós kiadványok születtek,
- előtérbe került az értékalapú gondolkodás, amely a helyi értékeket középpontba állító programok megvalósítását eredményezi,
- erősödött a partnerség az értékfeltárás elkötelezett szereplői között, és folyamatosan bővül az a módszertani példatár, amely hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösségek aktívan bekapcsolódjanak az értékfeltárás folyamatába, élővé téve a hungarikum mozgalom „Minden értéknek legyen közössége!” jelmondatát.

A továbbiakban bemutatásra kerülnek azoknak a Szuperné Bohus Judit által vezetett alkotóköröknek a tevékenységei és eredményei, melyekről a forrásként felhasznált irodalmakban is részletesen olvasható (Szuper 2003; Szuper Miklósné 2013; Szuperné 2019; Fehér 2019; Mihalcsik 2019).

Szuperné Bohus Judit Gránátalma-díjas népi iparművész hímző, csipkeverő, mézeskalács készítő életútjának bemutatása

1952. május 4-én született Budapesten, a XX. kerületben, szülei második gyermekeként. Fontos momentum, hogy családjá a Felvidékről származik, a Rimaszombati járásban található Várgédéről.

1973-ban, Szabadszálláson találkozott először a hímzés világával, egy ottani fiatalasszony kalocsai riseliő terítőket készített, ő tanította meg rá. A hímzéseket Kalocsára, Öregcsertőre küldte, ahol géppel befejezték, visszaküldték, ezek voltak az első kalocsai riseliő kis terítői.

Nagyon megtetszett neki ez a tevékenység, ezért hamarosan megtanulta a gépi hímzést. Az alkotás nemcsak örömet okozott neki, de jó kereseti-megélhetési lehetőséget is biztosított számára.

1981-84 között kézi és gépi hímző szakmunkásképző iskolába járt az Etele téri Művelődési Központba. Petrás Anna és Borbély Jolán vizsgáztatta. 1984-ben, a sikeres vizsga után beiratkozott a tervezői szakra, melyet Petrás Anna indított és 1986-ban végzett el. A munkáit ekkor kezdte zsúriztetni miskolci barátnője hatására, aki azt mondta neki: kincs van a kezében. Ez szíven ütötte és elgondolkodtatta. Egy sióagárdi anyagot hímzett le, azt beadta zsúriztetni és rögtön „A kategóriát” kapott rá. A siker hatalmas lendületet adott számára és intenzív munkához látott. 1991-ben kapta meg a Népi Iparművész címet.

A csipkeverést egy nyáron tanulta meg Makra Péterné Magyar Erzsébettől, és belépett a Csipkekészítők Egyesületébe is.

Mivel szeretett mindig újabb dolgokat tanulni, ezért a mézeskalács készítés fortélyait is elsajátította.

Mind a három szakirányból felsőfokú oktatói vizsgát tett, ez adta meg az alapot neki arra, hogy a szakkörökkel foglalkozzon.

A csoportok megalakítására, vezetésére az adott számára indíttatást, hogy mindenkit, aki érdekel az alkotótevékenység, ismerkedjen meg ezzel a csodálatos világgal, amit magyar népművészetnek hívnak. (Mihalcsik 2019:40-41)

A kézimunkának amellet, hogy gyógyító ereje van, kikapcsol, szabadságot, önerőt és önbecsülést ad, valamint általa eredményes alkotótevékenységet is végeznek a csoportok tagjai.

Hosszú évtizedek óta fáradhatatlanul végzi munkáját, irányítja a népművészeti közösségek tevékenységét. Hallatlan energiákkal, mindig újabb és újabb ötletekkel, lelkesen, de szelíd szigorúsággal tervez és szervez, követeli meg a minőséget. Az eredeti forrásokat nem csak összegyűjti, hanem feldolgozza a népi iparművészet elveinek megfelelően. Előre gondolkodik, tudja, hogy az alkotás hosszú folyamat, hiszen például egy teljes garnitúra elkészítése másfél év, így már most a csoporttagok kezében van a következő évek országos pályázatainak elkészítendő anyaga.

Nyugdíjazása óta a családi elfoglaltságok mellett a kézműves alkotótevékenységben teljesedik ki. Ő maga és csoportjai is folyamatosan készülnek a különböző országos pályázatokra.

„Az a hagyomány, melyet őseinktől örököltünk és mi joggal birtokolunk, az az egész emberiség számára kincs, a vele való bánás szolgálat.” (Pap Gábor)

Ők ezt a szolgálatot végzik a településekért, Veszprém megyéért és a hazáért, örökséget hagyva maguk után.

1. kép: Szuperné Bohus Judit Gránátalma-díjas népi iparművész hímző, csipkeverő
(Fotó: Győri Gyula)

Az Alsóörsi Csipkeműhely

2000-ben kereste meg Szuperné Bohus Juditot a Művelődési Ház akkori vezetője, Váradi-Szabó Viktória, hogy hímzéssel foglalkozó alkotókört szeretne indítani Alsóörsön. Akkor Szuperné még Budapesten élt, de Paloznakon - a szomszédos településen - már hét éve

működött a vezetésével a helyi hímszövegkör. Akkor úgy érezte, hogy túl közel van a két település egymáshoz, nem lenne szerencsés hasonló alkotóköröt indítani.

Eltelt két év és az Alsóörsi Vöröskereszt Szervezete felkérte arra, hogy az óvodában a mézeskalács díszítés fortélyait mutassa be. Itt ismerkedett meg Tarnai Viktorné Zórád Matilddal, aki gyermekkorában már találkozott a csipkeveréssel. Beszélgetésük során felajánlotta neki, hogy megtanítsa az érdeklődőknek a csipkeverést. Így alakult meg 2002. november 16-án az Alsóörsi Csipkeműhely.

2003-ban a Magyar Kézművesség országos pályázatán és kiállításán már szerepeltek és díjat is nyertek. Azóta minden évben részt vesznek ezen a megmérettetésen.

2004-ben az alsóörsi Török Ház adott otthont a „Nyitott porták, műhelyek” országos rendezvénynek, ahová az ország minden tájáról érkeztek csipkekészítők, és a csipke szinte minden technikája bemutatkozott. (Szuperné 2019: 13-15)

Több éve részt vesznek a Kiskunhalasi Országos Kiállításon. A 2008. évi Halasi Betlehemi Pályázaton Tarnai Viktorné Zórád Matild III. díjat nyert.

A Csipkeműhely tagjai alsóörsi asszonyok, de a környező településekről is járnak hozzájuk: Veszprémből, Balatonkeneséről, Balatonfűzfőről, Balatonalmádiból, Paloznakról, de messzebből, Tapolcáról és Budapestről is.

Sok kiállítást tudhatnak maguk mögött: jártak külföldön Lengyelországban, Szlovákiában, de Magyarországon is számos helyen megfordultak már.

Minden évben, megalakulásuk évfordulóján otthon, Alsóörsön mutatják be az újonnan elkészült munkáikat.

Az évek során alátétet, tálcakendőt, asztalközeget, viseletdarabokat, gallérokat és szakrális mintákat is készítettek. Tagjai az Országos Csipkekészítők Egyesületének.

2008-ban létrehozták az Örökség-díjat, amelyet minden évben a Magyar Kultúra Napján adnak át annak a személynek, aki kiemelkedő munkájával támogatja a magyar kultúrát és sokat tesz Alsóörs közösségéért.

Alkotásaikat folyamatosan zsúriztatik. Megalakulásuk óta számtalan helyi és országos kiállításon vettek részt, kiemelkedő sikereket elérve.

2014-ben az általuk képviselt Balaton-felvidéki csipkekultúra bekerült a Veszprém Megyei Értéktárba, ezzel is igazolva fáradságos munkájuk létjogosultságát. Tevékenységüket a helyi Önkormányzat örömmel támogatja, hiszen a település nagy becsben tartja az ősi hagyományokat, elődeik gazdag örökségét.

Az Alsóörsi Csipkeműhely tagjai a vert csipke készítményt nem csak megtanulták, hanem bemutatók, kiállítások alkalmával népszerűsítik, sőt a tudást tovább is adják. Munkásságuk éppen azért kiemelkedő, mert hiteles motívumokon alapulva új tárgyakat készítenek, és az elkészült csipkéket a 21. századi igényeknek feleltetik meg.

Az Alsóörsi Csipkeműhely tevékenysége 2014. január 31-én elsőként került be a települési értéktárba.

2019-ben nyertes hungarikum pályázatnak köszönhetően könyvet adott ki az Önkormányzat „Az Alsóörsi Csipkeműhely története 2002-2019” címmel, amelyet ünnepélyes keretek között nyújtottak át az alkotókör tagjaival közösen a nagyközönségnek.

„A település vezetése és lakosai, civil szervezetei mindig fontosnak tartották Alsóörs gazdag kincsestárának, hagyományainak, értékeinek feltárását, összegzését és bemutatását. (Hebling Zsolt polgármester)

2. kép: II. Veszprém Megyei Értékünnep Alsóörsön 2019. Az Alsóörsi Csipkeműhely tagjai (jobboldalon Szuperné Bohus Judit szakmai vezető)
(Fotó: Győri Gyula)

Zoboralji Örökségünk Őrzői Hímző és Viseletkészítő Műhely

Zoboralja vagy Zoborvidék történelmi tájegység Szlovákiában, amely a Nyitráról északkeletre húzódó Tribecs-hegység déli nyúlványainál, a Zobor és a Zsibrice közti hegylánc, valamint a Piliske két oldalán terül el. Napjainkban ez a legészakibb, még összefüggő magyar nyelvsziget a Kárpát-medencében.

Több Balaton-felvidéki településnek Zoboralján vannak testvértelepülési kapcsolatai.

2016-ban Alsóörs egy hungarikum pályázatot nyert el, melynek elsődleges célja az volt, hogy ezt a kapcsolatot megerősítsék az értékek és a népművészet mentén. A pályázat keretében hímző- és csipketábor, kiállítások, szakmai előadások és képzések valósultak meg.

A projekt sikerét bizonyítja, hogy 2016 májusában megalakult a Zoboralji Örökség Őrzői Hímző és Viseletkészítő Műhely, amely 2017. novemberében hivatalos civil szervezetté vált. 2016 őszén elindult az elkészült anyagok zsűriztetése, ennek eredményeként a csoport elérte a Népi Tárgyalkotó Iparművész Szervezet minősítést 2019 végére, ami nem mindennapi siker, hiszen ők az egyetlen külhoni alkotókör, aki ezzel a címmel büszkélkedhet. Megalakulásuk óta több anyaországi kiállításon, pályázaton eredményesen szerepeltek, díjazásban részesültek.

Fontos, hogy az alkotókör tagjai olyan anyagokat kutatnak fel, amelyek még könyvben nem szerepelnek. A mai napig gyűjtik a fehérhímzés, keresztszemes hímzés motívumait, mintáit és a népviselet darabjait. Zoboralján megkülönböztetnek „hegy-előtti” és „hegy-megetti” falvakat, most szeretnék felfedezni a „hegy-megetti” települések mintakincsét is. Sehol Magyarországon

ilyen jellegű hímző kultúra nincs, kimagasló és sajátos helyet foglal el a magyar népművészetben. Bár sokan hímezték ezeket a mintákat, csak a helyeik tudják igazán, hogyan kell. Mindig találnak újat, akár a viseletben, akár a lakástextilben, akár a gyermekviseletben. Csodálatos világ, még hosszú évtizedekig tudnak meríteni ebből az örökségből. (Mihalcsik 2019: 42)

Az együttműködések gyümölcse, hogy 2016 során megalakult a Zoboralji Tájegységi Értéktár, valamint 2017-ben a Pogrányi Helyi Értéktár Bizottság, melyeknek célja az értékek összegyűjtése, dokumentálása, megőrizve őket a jelenkor és jövő számára. (Fehér 2019:59)

2019-ben szintén egy sikeres hugarikum pályázati támogatás elnyerése tette lehetővé annak az egyedülálló kiadványnak a létrejöttét, amely a pogrányi helyi értékek gazdagságát mutatja be.

„Pográny értékei - Falu Zoboralján, ahol a természet, a történelem és a népi kultúra találkozik” címmel jelent meg. Ez motiváló erőként hatott a környező településekre, hiszen azóta több helyen, Nyitraegerszén és Alsóbodokon is megjelent hasonló, helyi értékeket bemutató kiadvány.

Létrejött egy közösség a népművészet köré szerveződve. Ez az alkotócsoporthat a magyarságnak és a felvidéki magyarságnak az összetartozását erősíti. Egyrészt ott, a saját maguk közegében, másrészt az anyaországhoz való kötődésük is sokkal erőteljesebbé vált ezáltal.

Ezt a kapcsolatot talán még jobban erősítette, hogy a Lakitelek Népfőiskola Alapítvány Zoboraljára szervezte 2019-ben az egyik *Értékfeltáró Kollégiumát*. Így a zoboralji településekről is született egy olyan összefoglaló kiadvány, ami a helyi értékek összegyűjtéséhez nyújthat segítséget. A kutatómunka a tájegység értékeit, hagyományait tárta fel, és örököltette meg, felhívva a figyelmet külföldi kincseinkre. Akik kézbe veszik ezt a könyvet, azokban tudatosulhat, hogy ott a Felvidéken is élnek magyarok, akik azok akarnak maradni, amit a Pográny értékeit bemutató kiadvány is erősít. Az ott élők is érzik azt, nagyon fontos, hogy az értékeik megmaradjanak nyomtatásban, ez tovább élte és tovább viszi a magyarságtudatot. A szórványban lévő települések és az összmagyarság szempontjából is fontos ez. (Mihalcsik 2019:43)

Mindezen előremutató folyamatok és eredmények aktív részese volt jelen dolgozat szerzője és Szuperné Bohus Judit Gránátalma-díjas népi iparművész hímző, csipkekészítő.

„Mi már csak szórvány vagyunk, ezért nagyon jó érzés számunkra, hogy fontosak vagyunk az anyaországnak. Ha nem figyelnek ránk, szórvány sem leszünk. Ezért is kellett ez az együttműködés, hogy megerősítsenek magyarságunkban és hitünkben bennünket. Ezt kívánom minden zoboralji községnek. Gyökerek kellenek nekünk is, mint a fának, mert azok nélkül csak vergődünk. Nem könnyű feladat a csoportokat vezetni, de tudom, hogy fentről, a Jóistentől kapom hozzá az erőt, amiért nagyon hálás vagyok.”

(Tóth Borbála, a Zoboralji Örökségünk Őrzői Hímző és Viseletkészítő Műhely vezetője)

3. kép: A Zoboralji Örökségünk Őrzői díjnyertes munkái - Mezőkövesd, Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázat 2019.
(Fotó: Győri Gyula)

Felsőörsi Hímzőműhely

A Nemzeti Művelődési Intézet „Újra öltünk és örökítünk” elnevezéssel 2014-ben országos programot indított. A projekt a közösségi művelődés eszközeivel kívánta előmozdítani a tárgyalkotó népművészetet, ezen belül a hímzés elméleti és gyakorlati tudáskincsének újra felfedezését és átadását. A felsőörsi csoport munkáját is Szuperné Bohus Judit hímző népi iparművész irányította.

A foglalkozások során a résztvevők megismerkedtek a Balaton-felvidék és a Bakony-vidék díszítőművészetével, öltéstechnikáival és néprajzával. A féléves program után a csoport tagjai egyöntetűen kinyilvánították, hogy szeretnék továbbra is együtt maradni, ezt a település vezetése is támogatja.

Elkezdődött az alkotások zsűriztetése, illetve a felkészülés az országos hímző pályázatokra. Az alkotókör tagjai bebizonyították, hogy rövid idő alatt is lehet szép eredményeket elérni.

A csoport figyelmét a helyi hímző hagyományok is felkeltették és elkezdték felkutatni a felsőörsi hagyományos fehér hímzést, amelyből szintén varrtak egy garnitúrát.

Számos rangos pályázaton díjakat nyertek. Óriási eredmény, hogy 2019 végén a hímzőkör elnyerte a Népi Tárgyalkotó Iparművész Szervezet minősítést.

Több alkalommal is szerveztek nyári hímző táborokat. A táborokban nemcsak a hímző műhely tagjai vettek részt, hanem az ország minden részéből, illetve a felvidéki Zoboralja településeiről is érkeztek hozzájuk résztvevők. Öröm, hogy több gyermek is bekapcsolódott a munkába, ők életkori sajátosságaiknak megfelelően készítettek használati tárgyakat, telefontokot és kistáskákat.

Az alkotókör több alkalommal tartott mesterség bemutatókat, kézműves foglalkozásokat a helyi iskolában, illetve a különböző települési programokon, kiállításokon mutatták be alkotásaikat, hogy minél többen megismerhessék és megtanulhassák e csodálatos mintakincset.

„A hímzőcsoport megalakulása új színfolt volt a falu kulturális életében.”

(Szabó Balázs polgármester)

4. kép: A Felsőörsi Hímző Műhely díjazott tagjai Mezőkövesden, a Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázaton 2019. (Fotó: Győri Gyula)

Paloznaki Hímzőkör

A Paloznaki Hímzőkör 1993 őszén kezdte meg munkáját, idén ősszel ünnepli majd megalakulásának 28 éves évfordulóját. Az első időkben több tájegység hímzésén keresztül a különböző öltéstechnikákat tanulták meg. Több forrásból gyűjtés indult el a Balaton-felvidéki fehér hímzés mintakincse után, majd rövid időn belül ezek a kincsek újrafeldolgozásra kerültek a Paloznaki Hímzőkör keze nyomán. (Szuper 2003:13)

Megalakulásuk 10. évfordulójára a szabadrajzú fehérhímzés mintáiból, öltéstechnikájáról és motívumvilágáról megjelent a „Paloznak népművészete 1993-2003” című kiadvány.

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum népművészeti anyagaiból merítve elkezdték az ott fellelt keresztszemes és a gypjú szabadrajzú hímzések feldolgozását.

20 éves működésük alkalmából jelent meg a „*Paloznak népművészete 1993-2013*” című könyv műhelyrajzokkal. Ebben a kötetben átfogó képet mutattak a hímzőkör két évtizedes munkájáról, melyet Paloznak Önkormányzata, a Paloznaki Civil Egyesület és a Paloznak Jövőjéért Közalapítvány is támogatott.

A hosszú évek alatt számtalan helyi és országos és nemzetközi kiállításon vettek részt, kiemelkedő sikereket értek el.

Alkotásaik megjelentek a mezőkövesdi Százrózsás és Kisjankó Bori pályázatokon, Budapesten a Magyar Kézművesség és az Élő Népművészet, valamint a békéscsabai Textiles Konferencia kiállításain.

Anyagaik elsősorban Balaton-felvidéki hímzések – keresztaszemes, szabadrajzú gyapjú és fehér hímzések. Van olyan is köztük, amely már Kínát is megjárta, ott reprezentálva Magyarországot népi kézműves hagyományait, így öregbítve a Balaton-felvidék és Paloznak hírnevét.

Egyik legnagyobb sikerük a 2015-ben elnyert Gránátalma-díj. Alkotásaikat folyamatosan zsűriztetik.

2014-ben az általuk képviselt Balaton-felvidéki és Bakony-vidéki hímző kultúra szinte elsőként került be a Veszprém Megyei Értéktárba.

Számtalan programon, rendezvények képviselték Veszprém megyét alkotásaikkal, illetve mesterség bemutatókkal, így például a Veszprém Megyei Értékünnepeken és a Magyar Értékek Napján, Budapesten.

A Balaton-felvidéki és a Bakony-vidéki hímzőkultúra olyan kincse Veszprém megyének, amelyre méltán lehetünk büszkék, s amelyet nem csak megőriznünk kell, hanem továbbörökíteni is kötelességünk.

A hímzőkör tevékenysége azért is példaértékű és hiánypótló, mert az éppen az értékek átadásában, a hímzés megismertetésében és felelevenítésében mutatkozik meg.

„A Hímzőkör munkája elsőként került be a helyi értéktárba, közel 30 éves tevékenységük a Balaton-felvidéki hímzések megőrzése és újraértelmezése terén rendkívül fontos.”

(Czeglédy Ákos polgármester)

5. kép: Balaton-felvidéki hímzés - Paloznaki Hímzőműhely, Paloznak 2013.
(Fotó: Győri Gyula)

Tótvázsonyi Hímzőműhely

A Nemzeti Művelődési Intézet „Újra öltünk és örökítünk” elnevezéssel 2013-ban mintaprogramot, 2014-ben pedig országos programot indított el azzal a céllal, hogy minél többen vegyenek újra kézbe hímzőtűt, ismerjék meg és dolgozzák fel tájegységük mintakincsét, illetve alakuljanak meg újra hímző körök, szerte az ország kistelepülésein.

A Veszprém megyei öt csoport egyike volt a tótvázsonyi, melynek munkáját Szuperné Bohus Judit hímző népi iparművész, a Veszprém Megyei Népművészeti Egyesület tagja vezette. A részvétel ingyenes volt az érdeklődők számára, a Nemzeti Művelődési Intézet biztosította az oktató tiszteletdíját és a szükséges alapanyagokat.

A résztvevők a projekt során megismerkedtek a Balaton-felvidék és a Bakony-vidék díszítőművészetével, öltéstechnikáival és néprajzával. Újra felfedezték elődeink örökségét és értéként kezelik a hímzést. A szakkör az alkotás mellett hasznos együttlétet, közösségi élményt is jelentett hétről-hétre az asszonyok számára, akiknek a keze nyomán minőségi munkák születtek e rövid időszak alatt. Gyönyörű alkotásokat készítettek bakonyi fehérhímzéssel, keresztszemes hímzéssel, gyapjúhímzéssel és úrihímzéssel.

2015. március 30-án Tótvázsonyban, a Kultúrházban tekinthették meg az érdeklődők az addig elkészült munkákat.

Nagy öröm, hogy e hagyományőrző kis közösség megmaradt és azóta is együtt dolgozik. Jelenleg 10 fő részvételével folyik a munka. A Hímzőműhely tagjai hallatlan lelkesedéssel és kitartással tanultak és hímeztek, ez a folyamat azóta is töretlen. Munkájuk során csodálatos és

szemet gyönyörködtető alkotások születnek, melyek által a népművészetet közelebb viszik az emberekhez.

Megalakulásuk óta sikeresen zsűriztetik alkotásaikat a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Bíráló Bizottságánál. 2021 júniusában elérték a Népi Tárgyalkotó Iparművész Szervezet minősítést. Eredményesen vesznek részt a különböző országos hímző pályázatokon és egyéb megmérettetéseken.

Számukra a legfontosabb feladat a hagyományok megőrzése és továbbadása a következő nemzedékek számára. Folyamatosan mesterség bemutatókat, kézműves foglalkozásokat tartanak a helyi iskolában, a Savanyó Jóska falunapon évente hímző kiállítással és gyerekfoglalkozással szerepelnek.

2015-től hozzájárulnak minden „Tótvázsonyi Komatálhoz” egy hímzett kenyérkendővel.

2017-ben a német testvérvárosuk, Dobel önkormányzata részére német nyelven egy Házi áldást hímeztek, amely 120 óra alatt készült el.

Ebben az évben alapították meg a Tótvázsonyi Örökség Díjat, melyet minden évben annak a személynek ítélik oda, aki kiemelkedő tevékenységet végez a település kulturális életében.

2018-ban az országos pályázaton elért eredményéért, továbbá a kézműves hagyományok megőrzésében végzett kiemelkedő tevékenységéért a Veszprém Megyei Önkormányzat elismerésben részesítette az alkotókört.

Szintén 2018-ban készült el az a 24 db-os garnitúra a katolikus templom számára, amelyet a csoport tagjai készítettek el másfél éven keresztül. A garnitúra ünnepélyes átadására a templom 200 éves évfordulóján, 2018. szeptember 16-án, ünnepi szentmise keretében került sor, melyet Márfi Gyula veszprémi érsek celebrált. A terítők, alátétek Balaton-felvidéki mintával készültek, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található halottas lepedők mintáját fogalmazták újra ezeken a darabokon. A gyönyörű alkotások elkészítéséhez 20 m lepedővásznat, 10.500 m hímzőfonalat, 6.400 m horgolócérnát használtak fel és 3.500 munkaóra alatt készítették el a szorgos kezű lányok, asszonyok.

„Létrejött egy profi és nagyon aktív közösség, akiknek a munkája jelentős ismertséget ad a falunak.”

(Szendrei Szilárd, a helyi értéktár bizottság tagja)

6. kép: A Tótvázsonyi Hímzőműhely tagjai Mezőkövesden a Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázaton 2019.
(Fotó: Győri Gyula)

Összegzés

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény lehetőséget biztosított minden település számára, hogy létrehozza saját, helyi értéktárát. Sokan már akkor felismerték ennek fontosságát, és elkezdték értékeik feltérképezését, összegyűjtését.

A Nemzeti Művelődési Intézet szakmai tevékenységének egyik meghatározó eleme az értékfeltárás, az erre irányuló különböző projektek és képzések indítása, valamint a települési értéktárak módszertani támogatása. A Veszprém Megyei Igazgatóság 2013 óta segíti különböző módszerekkel és programokon keresztül ezt az értékfeltáró tevékenységet. Ennek hatására az elmúlt 8 évben évről-évre egyre többen csatlakoztak a hungarikum mozgalomhoz. Így Veszprém megyében közel a települések 50%-án, több mint 100 településen alakították már meg helyi értéktárukat.

Az értékfeltáró munka lényege az egyéni, közösségi, települési, megyei és az országos léptékben is mérhető identitástudat erősítésében rejlik. Fontos eleme az közösségépítő és –fejlesztő erő, amely hozzájárul a települések gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, megerősödéséhez.

A program alapját képező hungarikum törvény különböző szinteken rendszerezi a nemzeti értékeket, lehetőséget adva határon belül és túl a magyarság kulturális identitásának, kreativitásának és hagyományainak dokumentálására, megőrzésére és ezen örökségek továbbélésének biztosítására. A törvény által szabályozott értéktárak rendszerét az értékpíramis adja, melynek alapját, legszélesebb részét a helyi, települési, tájegységi értéktárak nyújtják, jelezve ezzel, hogy a helyi értékek gyűjtésének és ezen folyamat hatásának milyen fontos

szerepe van össznemzeti szinten. Ez azt is hangsúlyozza, hogy a végső cél nem a hungarikumok tárának szélesítése, hanem olyan helyi értékfeltáró folyamatok generálása, amelyek a helyi társadalom és gazdaság fejlesztéséhez vezetnek.

Fontos, hogy a helyi értékek feltárását azok végezzék, akik ismeretekkel, kapcsolatokkal rendelkeznek az adott területen, és később akár a program helyi támogatásában is képesek közreműködni. Azonban a meglévő és a látókörbe került értékek, csak akkor válnak ténylegesen helyi közösségépítő és identitást erősítő tényezővé, ha annak tudatos feldolgozása is megtörténik.

A helyi értéktárak feltérképezéséhez a hungarikum törvény keretként szolgál, de a legfontosabb, hogy a helyiek maguk fogalmazzák meg azokat az értékeket, amelyeket ők fontosnak tartanak és hajlandóak is értük tenni.

Az értékfeltárás sokak számára adhat új élményeket, ismereteket és hasznos szabadidős elfoglaltságot. A közös munka során megszülető eredmények, pedig megerősítő és motiváló hatással vannak a közösség tagjaira.

Az általam vizsgált települések és alkotókörök pozitívan ítélték meg a hungarikum törvényt, az abból fakadó lehetőségeket, illetve a Nemzeti Művelődési Intézet motiváló, generáló tevékenységét.

Mindenhol méltán nagyon büszkék az alkotókörök eredményes tevékenységére, amelyek a helyi értéktárakba szinte elsőként kerültek be, így öregbítve a települések és Veszprém megye hírnevét. A csoportok igazi közösségként gyűjtik és dolgozzák fel, mutatják be az általuk képviselt értékeket, így járulnak hozzá a helytörténet gazdagításához.

A település vezetői felismerték a helyi kincsekben rejlő lehetőségeket, igazolja ezt a velük készített négy interjú, valamint az általam dokumentált rendezvények nagy száma is ezt mutatja.

Jó példa erre az, hogy az alkotókörök által készült tárgyakat adják ajándékba a protokolláris események, különböző megbeszélések és programok alkalmával vendégeik számára. Ezáltal erősítik a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, amely még számtalan lehetőséget hordoz magában.

A kutatásom és az életinterjú alapján kiderült, hogy a csoportok szakmai vezetőjének, Szuperné Bohus Juditnak a szerepe meghatározó az előremutató és sikeres folyamatokban. Az ő szakmai felkészültsége és kitartása garancia a minőségre, a népművészetben rejlő értékmegőrzésre és a kreatív, újszerű feldolgozására, átörökítésére. Magas követelményeivel, szigorúságával értek el ezek a kézműves körök rövid idő alatt hatalmas sikereiket, amelyek folyamatosan jellemzik munkájukat.

Ezekon a Balaton-felvidéki településeken megvalósult folyamatok a testvértelepülési kapcsolatokra, a külhoni értékfeltáró tevékenységre is hatást gyakoroltak, például a Zoboralján hozzájárultak ahhoz, hogy az ott élőket megerősítsék magyarságukban és hitükben.

7. kép: A díjazottak csoportja – Mezőkövesd, Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázat 2019. Felsőörsi Hímzőműhely, Tótvázsonyi Hímzőműhely, Zoboralji Örökségünk Őrzői Hímző és Viseletkészítő Műhely tagjai (balról az ötödik, középen Szuperné Bohus Judit szakmai vezető) (Fotó: Győri Gyula)

Felhasznált irodalom:

- Fehér, Sándor (szerk.) (2019): Pográny értékei - Falu Zoboralján, ahol a természet, a történelem és a népi kultúra találkozik. CSEMADOK Pogrányi Alapszervezete, Pográny (Szakmai közreműködő: Bánkutiné Mihalcsik Márta)
- Dr. Horváth, Zsolt (szerk.) (2014): Minden közösségnek vannak értékei – Az értékgyűjtő mozgalom kezdete. Veszprém.
- Juhász, Erika (2003): A közösségfejlesztés történetének vázlata. In: Dr. Éles Csaba (szerk.): Nézőpontok és látletelek. Acta Andragogiae et Culturae sorozat 20. szám. Debreceni Egyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszék, Debrecen 165-180. p.
- Küllös, Imola (szerk.) (1982): Az életrajzi módszer. Tanulmánygyűjtemény. Budapest. Dokumentatio Ethnographica 9.
- Lanczendorfer, Zsuzsanna (1998): Höveji csipkétől a „höveji tányérig.” Egyéniségvizsgálat egy új alkotás kapcsán. In: Honismeret. XXVI. évf., 5. szám, 44-48. p.
- Mihalcsik, Márta: „Áldott legyen minden időben a piros, fehér, zöld...”: Sikeres Kárpát-medencei együttműködések – Értékek és közösségek Zoboralján. In: SZÍN 24. évf. 4. sz. (2019. november) 40-45. p.

- Szuper, Miklósné (szerk.) (2003): Paloznak népművészete 1993-2003. Paloznak
- Szuper Miklósné, Bohus Judit (szerk.) (2013): Paloznak népművészete 1993-2013. Paloznak
- Szuperné, Bohus Judit (szerk.) (2019): Az Alsóörsi Csipkeműhely története 2002-2019. Alsóörs (Szakmai közreműködő: Bánkutiné Mihalcsik Márta)

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program támogatta.

Nagy Noémi – Márkus Edina:

A környezeti nevelés és tanulási formák összefüggése

Absztrakt: A tanulmányban áttekintjük a felnőttek környezeti nevelésének témakörét hazai szakirodalmi munkákra alapozva. A fogalmi háttér mellett kifejtésre kerülnek a környezeti nevelés azon céljai, amelyeket a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (2010) fogalmaz meg, és relevánsnak tekinthető a felnőtt korosztály tekintetében. Továbbá csoportosítunk különböző környezeti nevelési lehetőségeket, amelyek felnőttek számára elérhetőek Magyarországon. Ezeket tanulási formák, azaz formális, non-formális és informális tanulási kategóriák szerint mutatjuk be. A tanulmányban foglaltak elméleti háttérként szolgálnak a környezeti nevelésben résztvevők motivációja a Hortobágyra látogatók körében című vizsgálatunknak.

Abstract: In the study, we review the topic of environmental education for adults based on Hungarian literature. In addition we present the goals of environmental education that are formulated by the National Environmental Education Strategy (2010) and can be considered relevant for the adult age group are explained. Furthermore, we group various environmental education opportunities that are available to adults in Hungary. These are presented according to forms of learning, i.e. formal, non-formal and informal learning categories. The contents of the study serve as the theoretical background for our investigation entitled "Motivation of participants in environmental education among visitors to Hortobágy".

Bevezetés

A tanulmány témája a környezeti nevelés, annak is a felnőtt korosztályt érintő vonatkozásai. A hazai szakirodalom a környezeti nevelés területén leggyakrabban a gyermekek oktatását érinti, a munkák döntő része ezen generáció szemléletformálásával foglalkozik. Megfigyelhető, hogy az elérhető környezeti nevelésre irányuló tartalmak leginkább a gyermek- és ifjúsági korosztály formális nevelését célozzák. Pedig nélkülözhetetlen a felnőttek fenntarthatóságra edukálása is, hiszen a társadalom önálló fogyasztói rétegét alkotják – tehát döntéseikkel befolyásolják civilizációnk sorsát –, nem mellesleg gyermekeket is nevelnek, így mintaként is szolgálnak (Orbán, 2004).

Jelen tanulmányban bemutatásra kerülnek a környezeti neveléshez kapcsolódó fontosabb fogalmak, a környezeti nevelés céljai a nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia alapján, továbbá a környezeti nevelés egyes lehetőségei, amelyek a felnőttek számára elérhetőek Magyarországon. A lehetőségeket kategorizáljuk tanulási formák szerint, a formális, non-formális és informális tanulás csoportokhoz rendeljük a különböző programokat.

Fogalmi kérdések

A környezeti nevelés fogalma a 1977-es, Tbilisziben megrendezett UNESCO-konferencia nyomán „...egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtagabb

környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Tudással, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásán és az újabbak megelőzésén.” (Tbiliszi Nyilatkozat, 1977). Természetesen ma már számtalan definíciót alkottak, azonban jelenleg is érvényes a konferencián történt leírás.

A környezeti nevelés és fenntarthatósági nevelés sok esetben szinonimaként váltja egymást a szakirodalmi művekben. Mónus (2020:20) szerint mindkét fogalom a környezettudatos gondolkodás formálásában játszik szerepet, és a folyamat végén az emberiség fenntarthatóságát segíti, ennek következtében ő rokonértelmű szavakként használja a definíciókat könyvében, ahogy azt én is teszem dolgozatomban.

A felnőttek szempontjából releváns környezeti nevelés színtereit 3 különböző oktatási terület szerint mutatom be az Európa Bizottság (2000) által kiadott Memorandum alapján, amely részletesen taglalja az élethosszig tartó tanulást jellemzőit. A kiadvány értelmezésének megfelelően a következőképp csoportosítjuk a tanulási formákat:

Formális tanulás: az egyén egy intézményrendszerben sajátítja el a tudását, melynek megszerzéséről oklevelet kap tanulmányai végén.

Nem formális tanulás: rendszerint nincs elismerő hivatalos oklevél, de szintén szervezett folyamat során történik, helyszíne lehet munkahely, civil szervezetek, különböző közösségek színtere. Támogathatja a formális tanulást valamilyen kiegészítő oktatással.

Informális tanulás: szinte észrevétlenül tanul az ember, gyakran tudattalan ismeretszerzés történik. Mindennapi életünkben zajlik.

A környezeti nevelés megannyi színtere áll rendelkezésre a tanulni vágyók részére, amelyeknek különböző módszerei segítik az alaposabb ismeretek szerzését, megértését. A következőkben az Európai Bizottság tanulási formáinak mentén a formális, non-formális és informális tanulás területére kiterjedő eljárásmodokat mutatom be, amelyek hazánkban elérhetőek a felnőttek számára.

A környezeti nevelés céljai

A környezeti nevelés legfőbb célját Havas (1993) fogalmazta meg, mely szerint *„A környezeti nevelés átfogó célja elősegíteni a tanulók környezettudatos magatartásának, életvitelének kialakítását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítse az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntarthatóságát. [...] Életmódjukban a természet tisztelete, a környezeti károk megelőzésére való törekvés váljon meghatározóvá.”* A felnőttek nevelése ugyanezen szellemben történik, viszont tudásuk azonnal a mindennapok részévé tehető, és késlekedés nélkül képesek tenni a fenntarthatóságért.

Természetesen a környezeti nevelés célkitűzése részletesebben is értelmezhető. A kiemelt célkitűzések ismertetéséhez segítségül veszem a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiát, amely a Magyar Környezeti Nevelési Egyesületének alapvetéseiről szóló kiadvány. A legutóbbi, 2010. évi harmadik, javított változatában tételes bemutatást kapunk a környezeti nevelés törekvésiről, amelyek relevánsnak tekinthetőek a felnőttek oktatásában is. A kötetben olvasható Czippán, Havas és Victor (2010) szempontjai alapján, és további irodalmak felhasználásával kifejtem a legfőbb célkitűzéseket, melyek a következők:

- Élethosszig tartó tanulás támogatása
- Tudományok közötti kapcsolatok felismerése
- Strukturált szemlélet és kritikai gondolkodás segítése
- Szociális készségek és a közösségi összefogás fejlesztése
- Hozzáférés biztosítása
- Pedagógusok készségeinek gyarapítása
- Információs és szolgáltatói rendszer támogatása
- Önkormányzatok és helyi társadalom fontossága
- Egyéni hozzájárulás
- Civil szervezetek fejlődésének elősegítése

Az *élethosszig tartó tanulás támogatása* fontos szándék, hiszen a fenntarthatósághoz való pozitív hozzáállást gördülékenyebbé teszi az egész életen át tartó tanulás, a környezeti attitűdhöz jelentős mértékben hozzájárul a 'life-long learning' fogalma. (Szendi-Varga, 2015). Czippán, Havas és Victor (2010:36) szerint a társadalom feladata, hogy felismerje, milyen sokszínű módszerek közül választhat a szüntelen tanulás gyakorlása során. Az eredményes ismeretszerzéshez bátran igénybe lehet venni az internet nyújtotta lehetőségeket, ez sikeresebbé teszi a tudás elsajátítását. A felnőttek jártassága igencsak jelentős, hiszen befolyásolja a gyermekek fenntarthatóságra nevelését is: a fiatalabb generáció környezeti nevelése nagyban függ a szüleik tájékozottságától.

A *tudományok közötti kapcsolatok felismerése* szintén célkitűzés. A környezeti nevelés számtalan tudományág részeként megjelenhet, amivel kapcsolatban a legtöbb társadalom- és természettudományi területen találunk valamilyen összefüggéseket. A környezettudományok – mint földrajz, biológia, kémia – összetett rendszereinek megértése ugyanolyan kulcsfontosságú, mint az emberi viselkedés és attitűd jellemzőinek ismerete. Ezen folyamatok értelmezését követően az egyén képes a felmerülő problémák összekötésére, majd különböző aspektusból rávilágít egy-egy bonyolult eset forrására és megoldására (Havas, 1994). A környezeti nevelés nem titkolt célja segíteni az állampolgároknak ezen jelenségek felismerését.

A *strukturált szemlélet és a kritikai gondolkodást* is kívánja segíteni a környezeti nevelés. Az Európai Unió egyik környezeti nevelés útmutatása (90/313/EEC) szerint a holisztikus gondolkodás jellemzi azt az egyént, aki a legmélyebb környezeti érzékelés szintjének elérésére képes. A gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy az alany egy aktuális probléma során több nézőpontot figyelembe vesz, mint például források felhasználása és elosztása, az egyensúly megtartása, az együttérzés és segítségnyújtás lehetősége, illetve a fenntartható előrehaladásának eshetősége. A végleges döntést megelőzően különböző elvek összevetése alapján, átfogóan mérlegel a környezettudatos ember (Könczey, 2006). Az ember minél jobban rálát a természet jelenségeinek hátterébe, folyamatába és következményeire, tudását annál inkább képes hasznosítani az életvitelében.

A *szociális készségek és a közösségi összefogás fejlesztésének* célja esetén a társadalom tagjainak együttműködése, felelős állampolgárokként történő cselekvése nélkülözhetetlen. Már nem csak a természet és emberiség egyensúlyára kell fókuszálnunk, hiszen a környezeti nevelés fogalma túlnőtte önmagát, aminek hatására kiterjedt az emberek közötti kapcsolatra is. A természetért mindenki, egyenlő arányban tartozik felelősséggel, ennek fényében elengedhetetlen a globális összefogás a fenntartható élethez (Doba, 2001). Szükségszerű, hogy nem csak az egyének, de intézményrendszerek, önkormányzatok, szervezetek és különböző szektorok kollektíven fellépjenek a megoldás megvalósítása érdekében.

A *hozzáférés biztosítása* is további szándék. Tanácsos arra törekedni, hogy az ismeretszerzést egyenjogúság jellemezze és az egyéni különbségeknek ne akadályozzák a részvételt (Havas – Varga, 2006). A Czippán, Havas és Varga (2010:37) fogalmazásában a „környezeti igazságosság” alapján akármilyen nemzetiség, korosztály, társadalmi csoport – tehát a sokszínű társadalmunk bármely tagja – számára megfelelő oktatást kell biztosítani. Érdemes figyelembe venni ezen csoportok igényeit, érdekeit, szokásait, kultúráját és a differenciált pedagógia segítségével minőségi oktatást biztosítani.

A *pedagógusok készségeinek gyarapítása* is célkitűzésként szerepel. Havas, Széplaki és Varga (2004) kutatásából kiderül, hogy bár a környezeti nevelésben való részvétel tantervi kötelezettség, ez azonban nem valósul meg a gyakorlatban. Gyakran a pedagógusok sincsenek tisztában a környezeti nevelés helyével, módszerével, esetleg nem gondolják kellően fontosnak azt, aminek eredményeképpen nem minden esetben történik meg a szemléletformálás. Ezt a problémát érdemes a felsőoktatásban, a pedagógusképzés annál a szakembernél kell elsőként megoldani, aki a majdani tanárokat oktatja. A változás már a pedagógusképzés rendszerében szükséges, hogy később a diákok és hallgatók számára értékes és minőségi oktatás történjen.

Az *információs és szolgáltatási rendszer támogatása* is további szándék. A fenntarthatóságra törekvések hatékonysága érdekében célszerű bevezetni újabb módszereket, melyek a közösségeket segítik tanulmányok elemzésében, újabb tervek kialakításában, közös elvek meghatározásában, későbbi lépések meghozatalában. Az információs hálózat haszna egyrészt a sikeres jövő kontrolálását jelenti, másrészt biztosítja az 8 fejlődéshez szükséges tudást és forrást (Havas, 2001). A rendszereket nem csak a szakmabeliek használhatják, helyi önszerveződő csoportok tevékenységben is hatékonyabb munka folyhat ezen módszer segítségével.

Az *önkormányzatok és helyi társadalom fontosságára* is kívánja felhívni a figyelmet a környezeti nevelés. A 2021-es Budapesti Környezeti Állapotértékelés alapján megfogalmazható, hogy a környezetvédelmi törvény értelmében legfőképp az állam és önkormányzatok feladata a környezeti nevelés szolgáltatása, illetve minden település köteles a társadalmi részvétel – közösségek, önszerveződő csoportok – támogatására. Felhívja a figyelmet a közösségi tervezés fontosságára, és ezen koncepciók a lakosság közreműködésével történő megvalósítására, amely erősíti a helyiekben az összetartozás érzését.

Az *egyéni hozzájárulás* is cél, azaz a környezeti nevelésben résztvevő egyént a lehető legnagyobb mértékben ösztönözni a saját élmények és tapasztalatok szerzésére, társadalmi szerepvállalásra. Érdemes megmutatni számára, milyen befolyásoltsággal rendelkezik a környezetével kapcsolatban (Nmarné, 2019). A fenntarthatósághoz történő hozzájárulás már az ismeretszerzés során megvalósul, hiszen a résztvevő az idejének és anyagi forrásának felhasználásával vesz részt egy-egy környezeti nevelés jellegű programon. Ezt követően megtörténik a tudás megosztása, továbbadása – akár csak a személyes közegben –, mely tevékenység szintén egy előrelépésként működhet (Havas, 2001).

A *civil szervezetek fejlődésének elősegítése* is szándékként jelenik meg. A HUMUSZ egyesület (2016) tökéletes leírást ad a szervezetek helyzetéről, miszerint „...a civil szervezetek, egyesületek környezeti nevelési tevékenysége számára az elmúlt évtizedekben létrejött egy olyan elvi, tartalmi keret, amelynek mentén tervezni és irányítani tudják a tevékenységeiket. Természetesen kritizálni, kiegészíteni lehet ezeket a kereteket, hiszen csak így lehet fejleszteni, aktualizálni a tartalmukat.”

A fent említett 10 pont alapján megállapítható, hogy a környezeti nevelés rengeteg területet érint. Céljai között szerepel a minden korosztályra kiterjedő nevelés, az érintett tudományok összekapcsolása, a kritikus gondolkodás elősegítése. Fejleszti kívánja a szociális és pedagógiai

készségeket. Szeretné biztosítani az elérhetőséget bárki számára, valamint kiváló információs rendszert létrehozni. Az egyén aktivitása mellett fontosnak tartja az önkormányzatok, közösségek és a civil szervezetek munkáját is (Czippán, Havas és Victor, 2010).

Formális tanulás a környezeti nevelés területén

A formális tanulás során szigorú szabályok adják meg a környezeti nevelés módját. 2003 óta Nemzeti Alaptantervekben kiemelt fejlesztési területek egyikeként található meg a környezeti nevelés, minden közoktatási intézmény köteles e tevékenység folytatására. Az oktatásban résztvevők a NAT-nak köszönhetően egy szabályozott rendszerben, elméleti és gyakorlati tudást szerezve vesznek részt a környezeti nevelésben (Mónus, 2020:23-26). A felnőttoktatási kerettantervekben konkrétumok mentén segítik a pedagógusokat: megfogalmazzák a környezeti nevelés önálló egységét az alap- és középfokú oktatásban, valamint szakiskolákban. Problémaként felmerülhet azon elmélet, hogy a környezeti nevelés önálló órakerete megtévesztő lehet a tanárok számára, hiszen nem csak ezeken az alkalmakon kell figyelmet szentelni a környezeti nevelésre, a többi tárgy esetén is érinteni szükséges azt (Varga, 2002).

Azt feltételezhetnénk, hogy a formális oktatás leginkább a gyermekeket, fiatal generációt érintő módszerek közé tartozik, azonban a Központi Statisztikai Hivatal (2022) legfrissebb adatai szerint 2019/2020-as tanévben 89.000-en, míg 2020/2021-ben – csökkenő tendenciával, de szintén jelentős számmal – 75.000-en vettek részt általános iskolai és középfokú iskolai felnőttoktatásban. Ezen adatok okán figyelemre méltónak tekinthetjük a formális területen folytatott nevelést is.

A tanulmányok alatt aktuális, társadalmat érintő problémáiról és azok megoldásának módjáról való ismeretbővítés a felnőtt generáció magabiztosságát növeli a tájékozottság és rátermettség érzésével. Az egyén megszerzett tudását azonnal a gyakorlatban is hasznosíthatja, számos lépést tehet a mindennapokban a fenntarthatóság jegyében (Varga, 2002). A felsőoktatásban történő környezeti nevelés kiemelten fontos, hiszen a hallgatók később magas pozíciót érhetnek el, tanultságukat és befolyásukat a természetvédelem mellett való kiállásra hasznosíthatják. Mónus (2020:101-103) szerint azonban kevés a környezet iránt elhivatott egyetemi oktatóra számíthat a felsőoktatásban résztvevő egyén egy-egy tárgy keretén belül. Megemlíti, a fenntarthatóságról szóló oktatást viszonylag nehéz feltérképezni, hiszen míg néhány szak esetén tantervben szerepel a környezeti nevelés, addig más képzéseken is megjelenhet, különböző témákban és eltérő mélységekben.

Non-formális tanulás a környezeti nevelés területén

A non-formális tanulás egy szabadabb közeget biztosít a nevelésben résztvevők számára: a nem közoktatásban történő képzésekre már nem vonatkoznak a NAT-ban és kerettantervben foglaltakhoz hasonló szabályzatok vagy rendeletek, ezáltal a környezeti nevelés változatosabb, élvezetes formákat ölt. A jelentkezők önszántukból, érdeklődés okán vesznek részt a tanfolyamokon, amelyek gyakorlatias, sikerélmény nyújtó tudással egészítik ki az alapismereteinket (Bajusz, 2011).

A környezeti nevelés valamilyen képzettséget nyújtó oktatásban – szak- és továbbképzés formájában – is megjelenhet. Épülhet ez korábbi tanulmányokra, mint például a Budapesti

Tanítóképző Főiskolán a természetismereti szakértői tanfolyam tanítók részére (Véghelyi, 1994) vagy környezeti nevelési tanfolyam óvodapedagógusok részére (Agárdy, 1994). A Hortobágyi Nemzeti Park duális képzés keretein belül biztosít lehetőséget gyakorlati tapasztalat szerzésére a természetvédelmi tanulmányokat folytató hallgatóknak (HNP, 2022). Önálló, előzetes szakmai ismereteket nem elváró szakképzésben is részt lehet venni, példaként említve a környezeti asszisztens képzést – amely az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés keretében indult (Kun-Szabó, 1996) –, vagy a Szakképesítések (2022) országos képzéskeresőjén megjelenő természetvédelmi szaktechnikusi tanfolyam.

A munkahelyi környezetben történő oktatás során is megvalósulhat környezeti nevelés. Bár a tréningek leginkább szervezetre vagy munkavállalók javára fektetnek hangsúlyt, érdemes figyelmet szánni a fenntarthatóságra is a képzés céljainak kitűzésénél. A vállalatok ezen jellegű törekvései nagyban hozzájárulnak a környezeti nevelés térnyeréséhez, mindemellett számukra is kedvező tudással gazdagodnak (Varga, 2002).

Kiemelkedő szerepvállalással bírnak a nemzeti park igazgatóságok. A törvényben foglaltak szerint valamennyi területre kiterjedő környezeti nevelést végeznek, ennek jegyében az oktatáshoz szükséges bemutatóhelyeket létesítenek és működtetnek, ismeretterjesztő anyagokat készítenek, támogatják a közintézmények és civil szervezetek munkáját. Szinte minden nemzeti parkról elmondható, hogy szakember általi vezetett túrán, bemutatóhelyszíneken, tanösvényeken, madármegfigyelésen, különböző foglalkozásokon vehetnek részt az érdeklődők (Patocskai – Győrfi, 2021).

Nagy jelentőséget tulajdoníthatunk a civil szervezeteknek is. Varga (2002) szerint a civil szervezetek meghatározó közreműködők az emberek gondolkodásának alakításában. Önként szerepet vállaló aktivisták népszerűsítik a fenntarthatóság témakörét változatos rendezvények keretein belül.

Informális tanulás a környezeti nevelés területén

Az informális tanulás – szinte észrevétlenül – a mindennapi életben történik. A folyamat motiváltságát, módját, célkitűzését teljes mértékben a tanuló határozza meg, nem külsőleg befolyásolt tevékenység jellemzi. Bár egész életünkben végigkísér ezen ismeretszerzési forma, mégis leggyakrabban véletlenszerűen, akaratlan és bármilyen rendszert figyelmen kívül hagyva következik be (Kleisz, 2009).

A turizmus az egyik legmeghatározóbb formának számít, mely során a kikapcsolódás és szórakozás az ember elsődleges célja, ugyanakkor, ha ez természet közelségében történik, máris informális környezeti nevelésben vehet részt az egyén. Orbán (2004) kutatásában megfigyelhető, hogy az állatkertek intézménye képes megszólítani a felnőtt generációt is, akik szívesen megtekintik azon élőlényeket, melyek bemutatását mindenki számára élvezhetővé teszik.

A túrázás szintén egy közkedvelt, környezetünk feltérképezésére szolgáló tevékenység. Németh és Némethné (1997) megfogalmazásában *„egyszerre nevelési és megismerési lehetőség, szemléletmód és cselekvési forma, érzelmi- és értelmi viszonyulás környezetünkhöz.”*

A múzeumok – kiemelten a természettudományi múzeumok – rengeteg programmal segítik a látogatókat az újabb tapasztalatok gyűjtésében. Egy, a Magyar Természettudományi Múzeum és a Bakonyi Természettudományi Múzeum intézményére kiterjedő kutatás (Dominek, 2011) alapján minden korosztálynak biztosított a tárlatvezetés – számtalan témakörben –, egyéni szempontokat figyelembe véve. Feladatuknak tekintik, hogy a csoportos foglalkozásokon

kiemelt szerepet kapjon a környezettudatos gondolkodás, amely ezáltal a résztvevők körében elmélyedhet, kialakulhat.

A tömegkommunikáció abszolút releváns tanulási forrásnak tekinthető – bár a médiafogyasztó egyén leggyakrabban tudattalanul, észrevétlenül tanul általa (Stéber, 2014) –, a 21. század emberét folyamatos ingerek, tapasztalatok érik különböző médiaközvetítő készülékek, a közösségi média által. Az egyik legklasszikusabb, még a ma is népszerűnek számító eszköz a televízió. Különböző motivációs tényezők befolyásolhatják a nézőt: a mindennapokból való kiszakadás, magabiztosság és önértékelés fokozása vagy tanulási vágy (Juhász – Szabó, 2016). Mindhárom cél esetén biztosított annak elérése, hiszen a társadalom számára több, kifejezetten természettel foglalkozó televíziós csatornák állnak rendelkezésre, számtalan dokumentumfilmmel, ismeretterjesztő műsorral, emellett más, nem kifejezetten környezettel foglalkozó adásban is szerepet kaphat a fenntarthatóság. Stéber (2014) kutatásában kiderült, a TV leginkább a szórakozást szolgálja, mindeközben az internet átvette a hírszerzésre szolgáló funkciót. A világhálón megtalálható szinte minden információ, amelyre szükségünk van, így direkt módon, gyorsan történő adat begyűjtésére is alkalmas, de természetesen általános használatával is rengeteg ismeretet szerezhetünk informálisan.

A Youtube felületén temérdek tartalom elérhető, találunk kifejezetten természetvédelemmel kapcsolatos videókat, a fenntartható életmódra külön csatornák készülnek, mint például a népszerű „Vászonzsákoslány”. A közösségi oldalakon megannyi profil célja a szemléletformálás, Facebookon például a „Természetjár”, az Instagram nevű applikáción Munkácsi Brigi vagy nemzeti parkjaink oldalai, TikTokon Szebenyi Péter videói szolgáltatnak széleskörű tájékoztatást a felhasználók részére. A filmszínházak kínálatában egyre inkább megjelennek az egészségtudatos dokumentumfilmek. Igen nagy népszerűségnek örvend „A tölgy – Az erdő szíve” francia természetfilm, valamint „A Jóreménység-sziget” magyar kalandfilm, dráma.

Összegzés

A tanulmányban áttekintettük a felnőttek környezeti nevelésére vonatkozó hazai szakirodalmi munkákat. Bemutattuk a környezeti nevelés céljait a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (2010) alapján. Tanulási formák, azaz formális, non-formális, informális tanulás szerint csoportosítottuk azon környezeti nevelési lehetőségeket, amelyek a felnőttek számára elérhetők Magyarországon. A tanulmányban foglaltak mellett, hogy hozzájárultak a témakör alapos megismeréséhez, a saját, *"A környezeti nevelésben résztvevők motivációja a Hortobágyra látogatók körében"* empirikus vizsgálatunk elméleti keretének is alapjául szolgáltak.

Felhasznált irodalom:

- Agárdy, Sándorné (1994): Óvodapedagógusok továbbképzése: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. In: Iskolakultúra, 4. évf. 13.szám, 54-55.p.
- Bajusz, Klára (2011): A felnőttkori tanulás szakágazatai. A felnőttoktatás funkciórendszere és kompetenciái. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.

- Czippán, Katali – Havas, Péter – Victor, András (2010): Környezeti nevelés a fenntarthatóságért. In: Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. 33-41.p.
- Doba, László (2011): A természetvédelmi neveléstől a fenntarthatóság pedagógiájáig. In: Módszertani Közlemények Tanítók és Tanárok Számára, 51.évf. 5.szám, 187-193.p.
- Dominek, Dalma Lilla (2011): A természettudományi múzeumok tevékenységei. In: II. Országos Konferencia 2011. október 17., Budapest, 1-14.p.
- Európai Bizottság (2000): Memorandum az egész életen át tartó tanulásról. Brüsszel, SEC (200) 1832.
- Fűzné, Koszó Mária (2019): A természetismeret tanításának módszertana. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Alkalmazott Pedagógiai Intézet, Tanítóképző Tanszék.
- Havas, Péter – Széplaki, Nikolett – Varga, Attila (2004): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata. In: Új Pedagógiai Szemle, 54.évf. 1.szám, 12-25.p.
- Havas, Péter – Varga, Attila (2006): A környezeti neveléstől a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felé. In: Tanulás a fenntarthatóságért. Országos közoktatási Intézet (OKI), 49- 72.p.
- Havas, Péter (1993): A környezeti nevelésről. In: Kisiskolások környezeti nevelése, Réce füzetek 1. Budapest, Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért Kiadása
- Havas, Péter (1994): Érték és értékátadás a környezeti nevelésben. In: Iskolakultúra, 4.évf. 9.szám, 3-15.p.
- Havas, Péter (2001): A fenntarthatóság pedagógiája II. In: Új Pedagógiai Szemle, 51.évf. 10.szám, 39-50.p.
- Hortobágyi Nemzeti Park (2022): Környezeti Nevelés, Hortobágyi Nemzeti Park weboldala <https://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egyseg/kornyezetineveles> (letöltés ideje: 2022.10.11)
- HUMUSZ (2016). Civil szervezetek szerepe a környezeti nevelés terén. Budapest, Humusz Szövetség, 6.p.
- Juhász, Erika – Szabó, József (2016): Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. In: Educatio, 25.évf. 2.szám, 198-209.p.
- Kleisz, Teréz (2009): A tanuláselmélet megközelítésének informális tanulás feltérképezésére. In: Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem, 99-106.p.
- Könczey, Réka (2006): Az európai környezeti nevelési törekvések és a magyar környezeti nevelés, In: Tanulás a fenntarthatóságért. Budapest, Országos Közoktatási Intézet (OKI), 25-48.p.
- Környezeti Nevelés, tájékoztatás, szemléletformálás (2021): Budapest Környezeti Állapotértékelése. <https://budapest.hu/Lapok/2020/budapest-kornyezetiallapotertekese.aspx> (letöltés ideje: 2022.10.19.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2022): Oktatási adatok, 2020/2021 (előzetes adatok). <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas2021e/index.html> (letöltés ideje: 2022.06.06.)
- Kun-Szabó, Tibor (1996): Középfokú környezeti asszisztensi képzés beindítási tapasztalatai. Iskolakultúra, 6.évf. 10.szám, 27-35.p.
- Mónus, Ferenc (2020): Környezeti nevelés és/vagy fenntarthatósági nevelés? In: A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. Debrecen, CHERD, 20-26.p., 101-103.p.

- Németh, Imre – Némethné, Katona Judit (1997): Zöld Kalandra Fel! Budapest, Havasi Rózsa Kft. <https://mek.oszk.hu/00100/00149/html/index.htm> (letöltés ideje: 2022.09.11)
- Nmarné, Kendöl, Jutka (2019): Hallgatói környezettudatosság környezetvédelmi témakörökben fiatal felnőtt korban. In: KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE, 17.évf. 3-4.szám, 195-210.p.
- Orbán, Zoltán (2004): Környezeti nevelés az állatkertben. In: Új Pedagógiai Szemle, 54 évf. 6.szám, 106-117. p.
- Patocskai, Mária - Györfy, Tamás (2021): A nemzeti parkjaink, mint természeti értékeink legfőbb kincsei. In: Fenntartható Örökség. A magyar tannyelvű tanítóképző kar tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye. Szabadka, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 508-517.p.
- Stéber, Andrea (2014): Az informális tanulás lehetőségei. In: Tudásmenedzsment, 15. évf. 1. szám, 13-28.p.
- Szakképesítések (2022): Természetvédelmi szaktechnikus. <https://szakkepeses.hu/okj/tanfolyamok/termeszetvedelmi-szaktechnikus> (letöltés ideje: 2022.11.01.)
- Szendi-Varga, Péter (2016): Környezetattitűdök formálása az élethosszig tartó tanulásban. Doktori Értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- Tbiliszi Nyilatkozat (1977): Kormányközi Konferencia a Környezeti Nevelésről. Zárójelentés. Budapest. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. 2000. 78. p.
- Varga, Attila (2002): Környezeti nevelés és felnőttoktatás. In: A tanulás kora. Gyula, Felnőttoktatási Akadémia, 99-109.p.
- Véghelyi, Józsefné (1994): Természetismereti szakértői tanfolyam a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. Iskolakultúra 4. évf. 13.szám, 67-69.p.

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

Morvay Szabolcs:

***Recenzió a Tudástár a közösségi művelődésben – VII. kötet
Kulturális vállalkozás – és gazdaságfejlesztés című munkáról***

Szabó József és Katonáné Kovács Judit Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés című munkája rendkívül izgalmas témát jár körül. A kultúra, mint gazdasági erőforrás gondolata olyan mezsgye, amely az általánostól eltérő megvilágításba helyezi a kulturális szférát. Olyan megvilágításba, ahol a kulturális produktum termékként jelenik meg, a kulturális kínálat szolgáltatásként speciális szükségletet elégít ki, mely által profitábilis jövedelmezőséget képes generálni forprofit vállalkozások számára.

A kultúra gazdasági szemlélettel való vizsgálata ugyanakkor nem új keletű. Számos közgazdász érdeklődési körében megjelent a kultúra, és annak gazdasági relevanciájának vizsgálata. John Maynard Keynes például Nagy-Britannia Művészeti Tanácsának elnöke volt az 1940-es években. Adam Smith zenéről, festészetről írt esszéket. Még interdiszciplináris tudományterület is született az 1970-es években kultúra-gazdaságtan (cultural economics) néven. A diszciplína első klasszikus műve William J. Baumol és William G. Bowen közgazdászok nevéhez fűződik, mely Performing Arts: The Economic Dilemma címmel jelent meg 1966-ban New Yorkban. A könyvben a művészet, illetve annak finanszírozási kérdései kerülnek taglalásra, illetve az állam szerepvállalásának szükségességét hangsúlyozza. 1973-ban William Hendon az Akron Egyetem (Ohio) professzora megalapította a Journal of Cultural Economics folyóiratot, illetve megszervezte a kultúra-gazdaságtan első nemzetközi konferenciáját 1979-ben Edinburgh városában. Létrehozta az Association for Cultural Economics szervezetet, amely két évente különböző országokban konferenciát rendez a témában. A tudományterület alapvető kérdése, hogy a modern mikro- és makroökómia eszköztárát, elemzési technikáit milyen módon, milyen formában lehet alkalmazni a kulturális szféra jelenségeire, összefüggéseire. Újabb lépésként következett a kulturális szféra a közgazdaságtan szempontjából releváns lehatárolása, részeinek egymástól való elkülönítése, hiszen bizonyos gazdasági aspektusokat nem lehet a tágra értelmezett kultúrára alkalmazni. (Horváth 2000) A téma magyar szakirodalmában is számos szerző található, tanulmányok, doktori értekezések, folyóiratokban megjelent cikkek foglalkoznak kultúra-gazdaságtani összefüggésekkel. Tantárgyként is fellelhető a diszciplína, illetve a Budapesti Corvinus Egyetem mellék-szakirányt is indított Kultúra-gazdaságtan névvel. Itthon ki kell emelnünk a téma magyar szakirodalmából Daubner Katalin, Horváth Sándor és Petró Katalin által szerkesztett 2000-ben megjelent *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok* című munkát, mely először tekinti át itthon a kultúra-gazdaságtan főbb kutatási eredményeit.

A kultúra gazdasági szempontból való vizsgálatával tehát a *kultúra-gazdaságtan* foglalkozik, mely során meghatározta a kulturális javak fogalmát, annak gazdasági jellemzőit. Foglalkozik a kulturális piac keresleti, kínálati oldalával. A közvetítő szerepet vállaló kulturális intézmények helyzete, sajátosságai fontos kérdések a diszciplína számára, magában foglalva a profit, illetve non-profit szervezetek jellemzőit is. Elhatárolja a komoly és könnyű műfaj kategóriákat (high-pop culture), foglalkozik a művészek, illetve sztárok helyzetével. Makrogazdasági kérdések is előtérbe kerülnek és ebből következően talán egyik legfontosabb

szempontként megjelenik az állam kultúrpolitikája, vagyis szerepvállalása a kultúra támogatásában. A kulturális javaknak nemzetközi piaca, nemzetközi kereskedelme is van, amely releváns gazdasági kérdéskört takar. Végül a kulturálódás pszichológiai szempontjai, a kreativitás, kulturális motivációk társadalomra, gazdaságra való hatásaival foglalkozó tanulmányok is születtek a témakörben. (Daubner-Horváth-Petró 2000)

E tudományos kutatási áramlatba illeszkedik bele *Szabó József és Katonáné Kovács Judit* műve a kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés témaköréről. Munkájuk azzal járul hozzá a korábbi elméleti kutatásokhoz, hogy gyakorlatorientált, pragmatikus tudást közvetítenek olyan szakemberek, illetve vállalkozások számára, akik érdekeltek a kulturális szférában, és annak profitábilis működésében.

A könyv igényesen alapozza meg a témakört az elmélet oldaláról. Első fejezeteiben a kultúra olyan módon kerül megvilágításra, mint az emberi szükségletek egy jellegzetes, szellemi részét kielégítő produktum. A szerzők világosan kifejtik, hogy e produktum hogyan illeszkedik bele a gazdasági szerkezetbe. Megismerhetjük továbbá a kultúra-közvetítés alapvető szervezeti és működési modelljeit, illetve szektorait, legyen szó állami, for-profit, vagy éppen non-profit szektorról. A mű erős hangsúlyt fektet a vállalkozás típusú működés szorgalmazására, valamint azt is megvilágítják, miért szükséges, hogy a kultúra-közvetítő szervezetek a szabadpiacról is szerezzenek bevételt, ne csak pályázati, illetve állami forrásokra támaszkodjanak. Milyen módon lehetséges ez? A „szolgáltatások javításával, diverzifikálásával, piacosításával” – kapjuk meg a választ a szerzőktől. Voltaképpen a vállalkozói szemléletet kívánják kiemelni és erősíteni a kultúra-közvetítő körökben. Természetesen a vállalkozói szemlélet magával hozza egy sor adózási, vállalkozói ismeret szükségességét, amely ismereteket a könyv során elsajátíthat az olvasó. A vállalkozásoknak azonban számolniuk kell azzal, hogy működésük tere nem közönséges piac, hanem a *kulturális piac*.

A szerzők részletesen mutatják be azt, hogy a kulturális piac milyen sajátosságokkal bír, illetve első momentumként ismertetik a kulturális javak jellemzőit, mely tulajdonságok a kulturális piac karakterjegyeit is meghatározzák. További lépésekként a kulturális piac szereplői is taglalásra kerülnek a műben, vagyis az eladók, illetve vevők, akik e kontextusban művészeti alkotásokat adnak el, illetve vásárolnak. Megjelennek e piacon a támogatók is, a szponzorok, valamint a mecénások, akik különleges szereplői a kulturális piacnak, hiszen a hagyományos piacokon nem jellemző előfordulásuk. Árnyaltabbá teszik a szerzők az összképet a kulturális piacról, hogy olyan további résztvevők jelenlétére hívják fel a figyelmet, mint a nézők, látogatók, lakosság, turisták, vagy éppen önkormányzat, szakhatóság, média, különféle szervezetek, akik mind-mind valamilyen relációban érdekeltek a kulturális piacon, illetve a kulturális szférában.

Megjelenik a műben annak hangsúlyozása, hogy a kultúra *erőforrás* is egyben. Erőforrás például egy település számára, hiszen számos előnyhöz juthat egy város vagy község a kulturális vállalkozások támogatása által, például hírnévhez jutás, vagy éppen turisták odalátogatása által az adott településre. Ugyanakkor a gazdasági szféra is erőforrásként tekinthet a kultúrára, mint annak szponzorálója szintén pozitív előnyökhöz juthat hozzá a jó társadalmi megítélés folyamán.

Olvashatunk a szerzők művében a művészekről, azok sajátos helyzetéről a kulturális piacon. Külön tárgyalják a mű írói a szolgáltatások különféle formáit, amelyek nélkülözhetetlenek a kulturális szférában, de ugyanúgy a humán erőforrás vagy éppen a technikai feltételek is

szintén kritikus elemei egy jól működő kulturális vállalkozásnak, amelyek megfelelő szintű biztosításához szintén speciális ismeretekre van szükség.

Mint már korábban „szóba került”, a szponzoráció egy speciális tevékenység, melynek jellegzetességeire kitérnek a szerzők. Elkülönítik továbbá a támogatás, illetve a mecenatúra fogalmát is a szponzorációtól, hangsúlyozva a fogalmak közötti különbségeket. A szereplők ebben az esetben elkülönülnek jogtulajdonosra, valamint szponzorra. Ugyanakkor ebben a kontextusban is beszélhetünk nézőkről, fogyasztókról, akiknek eléréséhez a szponzoráció kommunikációs eszközöket kínál.

A könyv további részeiben elérünk a *kulturális vállalkozás* fogalmához. Szabó József és Katonáné Kovács Judit részletesen kifejtik a vállalkozás fogalmát, mibenlétét, jellemzőit. Megismerhetjük a fejezetrészből a vállalkozások helyét a gazdaságban, az érintettek körét, szó lévén mind belső, mind külső érintettekről. Olvashatunk a vállalkozás kockázatvállaló magatartásáról, arról, hogy milyen típusú kockázatok jelenhetnek meg egy vállalkozás működtetésekor. A vállalkozás témakörében mélyfúrásra kerül sor, amikor is a kis- és közepes vállalkozások bemutatására térnek át a szerzők. Azok motivációi, a motivációk típusai is tárgyalásra kerülnek. Hogyan születik meg egy vállalkozás? Milyen folyamat vezet ahhoz, hogy egy vállalkozás sikeressé váljon? A mű szerzői végig vezetik az olvasót a vállalkozóvá válás rögzös útján, útvesztőjén. A vállalkozásoknak sokféle formáját ismerjük, az egyéni vállalkozás mellett a társas vállalkozás valamennyi típusának jellemzői is bemutatásra kerülnek a fejezet során. Azonban nemcsak a profitorientált vállalkozások ismérveiről olvashatunk, hanem a nonprofit szervezetek, a civil társaságok, alapítványok, egyesületek legfontosabb elemeit, feltételeit, jellemzőit is számba veszi a szerzőpáros.

A vállalkozói lét természetesen nemcsak előnyöket rejt magában, hanem számos kötelezettséget is ró a vállalkozóra. A könyv negyedik alfejezetében az államháztartással szembeni fizetési kötelezettségek kerülnek bemutatásra. Ebben a részben az adózásról, illetve a különféle adónemekről kapunk világos képet, mellyel minden vállalkozónak tisztában kell lennie. Nem feledkeztek meg a szerzők az adózás rendjének ismertetéséről sem, mely a vállalkozás bejelentésétől kezdve, az adómegállapításon át, az adóbevallásig vezetik végig az olvasót. Nagy segítség, hogy a szerzők a helyi adók és járulékok befizetésével kapcsolatos határidőket külön táblázatba szedték, ezzel is megkönnyítve a vállalkozásra készülők dolgát. A kulturális vállalkozás jellegzetessége okán további olyan kategóriák, fogalmak is részletesen tárgyalásra kerülnek, mint például a *jogdíjak*. Az elméleti rész végül egy gazdag fogalomtárral segíti a széles ismeretkör és a vállalkozói, jogi világban való eligazodást.

A könyv III. fejezetében következnek a gyakorlati feladatok. A mintegy húsz gyakorlat olyan témakörökre épül, mint a társadalmi vállalkozás, cégalapítás, vízió-misszió, üzleti modell, eladó, tudás-, illetve piac vezérelt ötlet, termékfejlesztés, vevő, marketingmix, elosztási csatornák, pénzügyi tervezés, közösségi finanszírozás, erőforrások, kulcspartnerek, alapítvány, sportszervezet, civil szervezet, rendezvényszervezés. A gyakorlati feladatok érdekesen, játékosan segítik elsajátítani az elméleti ismereteket, kreatív megoldások kibontakoztatását segítik elő a gyakorlati feladatokat megvalósítók számára.

A mű végül azzal is szolgálja a kulturális vállalkozás működtetéséhez szükséges ismeretek gazdagítását, hogy jó gyakorlatokat mutat be olyan kulturális jellegű vállalkozások soraival, amelyek sikeresek, és ezáltal nemcsak a maguk hasznára, hanem környezetük, illetve szélesebb köreikben fellelhető közösségeik számára is értéket teremtenek.

Pedagógiai érzékről árulkodik a könyv utolsó fejezete, a *Tanulást segítő kérdések* című rész, melynek segítségével jól, magabiztosan elsajátíthatók az olvasott ismeretek.

Összefoglalásul Szabó József és Katonáné Kovács Judit Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés című műve gazdag és részletes képet ad számunkra, olvasók számára a *kulturális értékteremtés vállalkozói és gazdasági szemléletmódjáról*, mely által fenntarthatóvá válik az a társadalmi hozzáadott érték, mely a kultúra produktumai által, a kulturális szolgáltatásokon keresztül jut el a társadalom valamennyi tagjához.

Felhasznált irodalom:

- Szabó József és Katonáné Kovács Judit (2018): Tudástár a közösségi művelődésben – VII. kötet: Kulturális vállalkozás – és gazdaságfejlesztés. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Lakitelek.
- Horváth Sándor (2000): Bevezetés: a kultúra-gazdaságtanról. Aula Kiadó, Budapest, pp. 9- 15.
- Daubner Katalin, Horváth Sándor, Petró Katalin (szerk.) (2000): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok. Aula Kiadó, Budapest.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Kiss Fruzsina – Juhász Erika:

Generációk találkozása Szegeden

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet, Művelődéstudományi Tanszék KAPOCS (Kultúra, Könyvtár, Közösség – Andragógia – Pedagógia – Oktatás Kutatócsoport) multidiszciplináris kutatócsoportja szervezésében valósult meg a „Generációk – egymás közt” konferencia 2023. május 11-12. között. A kutatócsoportot 2020 májusában alapították az akkori Művelődéstudományi Intézet munkatársai azzal a céllal, hogy keretet adhassanak a sokszínű multidiszciplináris kutatási térnek, amit képviselnek. Ezzel koordinálva a különböző tudományterületeken végzett kutatások hasznosíthatóságát az oktatásban, támogatva az intézet oktatóinak és tehetséges hallgatóinak tudományos tevékenységét, motiválva őket a különböző projekteken való részvételre.

A szervező KAPOCS kutatócsoport munkáját támogatta, mind szakmailag, mind financiálisan, többek között:

- a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Tudományos és Művészeti Tevékenységét támogató pályázata,
- az Álomfogó Alapítvány,
- a Vinatus Szőlőbirtok és Pincészet,
- a szervezésben és lebonyolításban közreműködtek a Tanszék oktatói és hallgatói.

A kétnapos konferencia remek helyszínen, a Szent-Györgyi Albert Agórában került megrendezésre. A tanácskozás a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógiai Kara általános és tudományos dékánhelyettesének, Drahot-Szabó Erzsébetnek a köszöntő gondolataival indult. A köszöntőben kiemelte a generációk közötti együttműködés fontosságát és a különböző tudományterületek együttműködésének szükségességét. Ezután következett a plenáris előadás, Szirmai Éva főszerző vezetésével. A plenáris előadáson részt vettek: Prof. Dr. Hetesi Erzsébet, a Szegedi Tudományegyetem, Dr. (habil) Juhász Tímea, Budapesti Gazdasági Egyetem, Dr. Gombos Péter, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem képviseletében. Előadásukban a generációk közötti különbségek, együttműködési lehetőségek és életkori sajátosságok is előkerültek.

A konferencia programja lehetőséget adott a tapasztalat- és véleménycserére, különféle területek találkozására, új nézőpontok megismerésére és a közös út megtalálására. A szimpóziumon 8 szekcióülés keretében bemutatott műhelymunkák olykor szakmai, konstruktív vitára hívták a nagyérdeműt. A konferencia résztvevőit ebédrel és kulturális programmal is invitálták a további közös gondolkodásra, kötetlen ismerkedésre. Lehetőség nyílt a Hungarikon, vagy másnéven Fekete Ház meglátogatására is.

A jelenléti konferencián ezalkalommal több mint 40 előadás került befogadásra, amelyek közül néhányat online mutattak be. Ezek között a legnagyobb számban a közösségi művelődés, kultúrakutatás és kulturális projektgondolkodás, olvasáskutatás került bemutatásra a különböző generációs különbségek fókuszán keresztül. Emellett a

nemzetiségekkel, iskolai környezettel, andragógiával és médiafogyasztással kapcsolatos kutatási eredményekkel is találkozhattunk.

A KAPOCS kutatócsoport egyik elhatározása, hogy figyelmet fordít a fiatal kutatók kutatási eredményeinek bemutatására, tehetségük kibontakoztatására. Így a mostani konferenciájukon lehetőséget adtak a tehetséges hallgatók előadására is. Volt, aki felkészítő tanárával közösen, mint mester és tanítványa, és volt, aki önállóan adott elő. Kutatási témáik között megjelent a felsőoktatás expanziója, a szakmafejlesztés vizsgálata, különböző kulturális projektek bemutatása, valamint a különböző generációk munkahelyi együttműködése.

A Tudományos Konferencia és Szakmai Találkozó további pozitív hozadéka, hogy a konferencia tanulmányaiból lektorált kötet is készül, amely online formában is elérhető lesz 2023. őszén (<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/kapocs> – a korábbi évek kötetei is itt olvashatóak). A tanulmánykötet segítségével a konferencia eredményei mind szélesebb körben eljutnak a hazai és nemzetközi szakmai szervezetekhez, oktatókhoz és kutatókhoz, valamint a szakemberek és érdeklődők széles köréhez.

FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni, azonban elsődlegesen a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdeti és alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek.
6. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor. A lektorálás módja dupla vak lektorálás:
 - **Blind, or Anonymous Peer Review**
Content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.
 - **Vak vagy névtelen lektorálás**
A cikk tartalma külső szakértő által kerül lektorálásra és a szerző személye ismeretlen a lektor számára. Dupla vak lektorálásnak nevezzük azt, amikor a szerző és a lektor személye is ismeretlen marad egymás előtt a lektorálási folyamat során.
7. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 25.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
8. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető Nemzeti Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.

9. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közzétegye.
7. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége:
kulturalisszemle@nmi.hu

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kulturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2023. évi 1. szám (X. évfolyam 1. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
ISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
6065 Lakitelek, Szentkirályi út 2.

Felelős kiadó: Novák Irén és Sonkoly János, ügyvezető igazgatók

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu

Email: kulturalisszemle@nmi.hu

Főszerkesztő:

Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde

Dr. Kerülő Judit

Dr. Kleisz Teréz

Dr. Ponyi László

Dr. Simándi Szilvia

Dr. Szabó Péter

Dr. T. Molnár Gizella

Dr. Viola Tamasova

Szerkesztőségi titkár:

Deák Orsolya